

તૈયાર કરવાની તજવીજમાં હો, તે અરસામાં શીયુન કેશવરામ કાશીરામ શાસ્ત્રીનું મળવાનું થયું અને તેમની સાથે એ વિષે વાત-ચીત થતા, પોતે તેની કોપી કરી આપવાનું ખુશીથી સ્વીકાર્યું અને તે યોગ્ય થતું હતું.

આપણા ગ્રામીન કાવ્યસાહિત્યનું એમનું વાચન અને અભ્યાસ બહોળા તેમજ માર્મિક છે, એટલું જ નહિ પણ તેના મંપાદન કાર્યમાં કુશળતા મેળવેલી છે, એ શ્રી. કેશવરામે મહાભારતનાં પાંચ પર્વો શ્રી હાર્જન સભા માટે તૈયાર કર્યા છે, તે હિપરથી માણસ પડશે.

તદુપરાંત સંસ્કૃતના તેઓ સારા અભ્યાસી છે, એ એક વિશેષ લાભ હતો.

પ્રસ્તુત કાવ્યનું મંપાદનકાર્ય, આમ એક નિષ્ણાનને હાથે થવા પામ્યું છે, એ આપણે ખુશી થવા જેવું છે.

અગિયારમા મૈકાના અંત ભાગમાં પંડિત શ્રીકૃષ્ણ મિત્રે વિષ્ણુ-લક્ષ્મીના સમર્પનમા “પ્રબોધચોદય” નામે એક રૂપક નાટક લખ્યું હતું અને તે બહોળા ખ્યાતિ પામ્યું હતું, એટલું જ નહિ પણ તેનાં અનેક અનુકરણો મરુત તેમ ગુજરાતીમાં થયાં છે. ચૌદમા સૈકામા આપણા પ્રાંતમા વિષ્ણુભક્તિને પ્રાબલ્ય મળતાં એમ લાગે છે કે કવિ હીમે ‘હરિલીલા ચોદયકા’ અને ‘પ્રબોધપ્રકાશ’ જનનપાને પ્રબોધવા, મૂળ સંસ્કૃત હિપરથી ગુજરાતીમા ઉતાર્યા હતા.

તેની લોકપ્રિયતાની ખીંછ સાબિતી વળી એ મળે છે કે મહા સૈકામા જુદા જુદા હાથે એ નાટકના ત્રણ અનુવાદો ગુજરાતીમા પ્રસિદ્ધ થયા હતા; એટલે ગ્રામીન કાવ્યસાહિત્યના અભ્યાસીને આ પ્રકાશન મહત્વનું માણસ પડશે, તેમજ સામાન્ય જનતાને પણ એક લક્ષિગ્રંથ તરીકે તેમા રસ પડશે.

અમદાવાદ
૩૬

}

હીરાલાલ ત્રિ. પારેખ
આસિ. સેક્રેટરી

શ્રીકૃષ્ણ: ।

સમ્પાદકીય

૧. સંસ્કૃત પ્રબોધચન્દ્રોદય નાટક

વિક્રમની અગિયારમી સદીમાં મગધ દેશમાં રાજ્ય કરતા રાજા દ્વીતિર્વર્માના રાજ્યકાળમાં શ્રીકૃષ્ણ નામના એક મહાનુભાવ ચતુર્થાશ્રમી મૈથિલ કવિએ શાન્તરસપ્રધાન આ નાટકની રચના કરેલી. આ નાટકની રચના કોષ્ટ ઐતિહાસિક વસ્તુનો સમાવેશ કરીને યા લૌકિક કોષ્ટ માનવ નાયકને કલ્પીને નથી કરવામાં આવી; જ્ઞાનમાં મુખ્ય કારણરૂપ રૂઢેલા વિવેકને ગમત તરીકે કલ્પી મુખ્ય નાયક બનાવી, અજ્ઞાનના કારણરૂપ મોહ રાજ—પ્રતિનાયક પર તેના વિજયની કથા અને અજ્ઞાને ઘેરાયેલા જીવાત્મા=પુરુષને પ્રબોધની પ્રાપ્તિ=જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ કરાવવામાં આવી છે. પાત્રો તરીકે પણ કાપાલિક, ભિક્ષુ, ક્ષપણક, ચાર્વાકમતવાદી વગેરે જૂજ પાત્રો સમ્ભવિત માનવતાવાળા સ્વીકારી બાકીના બધા જ્ઞાનમાર્ગના સિદ્ધાન્તમાં પારિભાષિક સ્વરૂપમાં વપરાતા સાધનો-શુણો, અજ્ઞાનજનક સાધનો અને દુર્ગુણોને સજીવ કરી આપવામાં આવ્યા છે.

ગૂજરાતના રાજા કુમારપાલ સોલંકીને નાયક તરીકે રાખી તેના મોહ જીપર વિજય ચીતરતું તેનાજ સમયમાં રચાયેલું મોહપરાજય નામક સંસ્કૃત નાટક જે હૃદયથી રચાયેલું છે, તેના કરતા આ નાટકની સાર્વદેશિકતા આ રીતે વિશિષ્ટતા જીતી જાય છે.

૨. રૂપકરચના

આવી જાતની રૂપકમૂલક કથાઓ, આખ્યાયિકાઓ તે પૂર્વે પણ રચાયેલી પ્રાપ્ત થાય છે; પરંતુ જે વિશિષ્ટતાથી આ પ્રકરણ રૂપક રચાયેલું છે, તે વિશિષ્ટતાથી તે નહોતી. મહાભારત, રામાયણ કે કૃષ્ણલીલાની કથાઓને આવા રૂપકમૂલક આખ્યાનો માનવાનો

એક મત પ્રચારમાં આવતો જાય છે; એ વસ્તુને અહીં જરાપણ રપર્શ કરવા માગતો નથી; રપષ્ટ રવરૂપમાં જરાયે મતભેદ વિના મનાતાં રૂપકોને ઉદ્દેશીનેજ આ વસ્તુ બતાવવા ચાહું છું.

શ્રીમદ્ભાગવતના અર્થ રકન્ધમાં આવતું પુરુષોત્તમોપાખ્યાન સારામાં સારા રૂપકનો નમૂનો છે. તેજ અન્યના પાંચમ રકન્ધમાં આવતી બેવાટવીનું વર્ણન સામાન્ય છે અને તેમાં વિશિષ્ટ રૂપકનો સમાવેશ નથી.

અર્વાચીન સંસ્કૃત સાહિત્ય (Classical Literature)માં તો શ્રીકૃષ્ણમિથુન પ્રબોધચન્દ્રોદય આવા રૂપકોમાં પ્રથમ જ અને વિશિષ્ટ તેમજ એક છે. એ પછીના સંસ્કૃત રૂપકોમાં “યશઃપાલકૃત”^૧ મોહરાજપરાજય (સં. ૧૨૮૫-૮૮), વેડકટનાયકૃત સુકલ્પસૂર્યોદય, અનન્તનારાયણસુરિકૃત માયાવિજય, વાલ્મીકીકૃત જ્ઞાનસૂર્યોદય, પદ્મસુન્દરકૃત જ્ઞાનચન્દ્રોદય, કવિ કર્ણપુરકૃત ચૈત-પચન્દ્રોદય, આનન્દ-રાયમખીકૃત વિલાપરિણય, જયશૈવરસુરિકૃત પ્રબોધચિન્તામણિ”, અને તુલસીદાસમુનિકૃત વિષ્ણુભક્તિચન્દ્રોદય વગેરે પ્રાપ્ત થાય છે.

આ બધાજ રૂપકો (નાટકો) કે કાવ્યો છે અને સંસ્કૃત ભાષામાં રૂપકોમાં એટલે કે શાલ્ય કાવ્યોમાં આ વિષય વધારે સુંદર રીતે આપી શકાય એ રૂપક છે. પાત્રોના આવેશન બેપરથી પ્રેક્ષકો બેપર જે હાથ પડે, તે કાવ્ય વાચ્યાથી ન પડે. એ માટેજ સંસ્કૃત કવિ-યોગે રૂપકરચના પસન્દ કરી છે.

આપણા જૂના ગૂજરાતી કવિયોગે આવી પદ્ધતિનાં કથાનકો આપવાનો પ્રયાત્ન કર્યો છે. “જિનપ્રજ્ઞાચાર્યનાર ભવ્યચરિતને જે પ્રાચીનતમ ગણીએ તો ગૂજરાતી ભાષામાં એ સૌથી જૂનું રૂપક છે. x x x જિનપ્રજ્ઞા-મોહરાજવિજયોક્તિ-એ કાવ્ય પણ આજ કક્ષામાં આવી શકે છે. એ પછી સં. ૧૪૬૨ના અરસામાં રચાયેલું

૧ રા. ભોળીલાલ સંડેસરાની ભવ્યચરિતની પ્રસ્તાવના, શ્રીકાર્તિક
ગૂજ. સભા “ત્રૈમાસિક” પૃ. ૧૪૫. ૨. એજન. પૃ. ૧૪૬.

જેન કવિ જયશેખરમુનિદ્વિત ત્રિભુવનદીપકપ્રબન્ધ અથવા પ્રબોધ-
ચિન્તામણિ આવે છે. ” ૧૬ મી મદીથી પત્રીના પ્રબોધપ્રકાશ
(મરૂત પ્રબોધચન્દ્રોદયનો ભીમનો ભાવાનુસાદ-મા. ૧૫૪૬),
જેનકવિ સદ્ગજસુન્દરનો આત્મરાજ ગમ (મા. ૧૫૮૨), મહાકવિ
પ્રેમાનન્દનો વિવેકવલ્લુઓ, સુમતિનગ્નની મોહવિવેકની ચોપાઈ
(મા. ૧૭૨૨), ધર્મમન્દિરનો મોહવિવેકનો ગમ (મા. ૧૭૪૧),
જિનદામનો વ્યાપારી રાસ (મા. ૧૭૬૧) અને જીવરામમદ્વિત
જીવરાજ શેઠની મુમાશ્રી (મા. ૧૮૦૦), આ મુખ્ય છે. સુમતિ-
તરંગ અને ધર્મમન્દિરના કાવ્યો એ કવિ જયશેખરમુનિદ્વિત મરૂત
પ્રબોધચિન્તામણિના ભાવાનુસાદરૂપે છે ખુદ જયશેખરમુનિનો ત્રિભુવન-
દીપકપ્રબન્ધ પણ તેમનાજ મરૂત પ્રબોધચિન્તામણિનો અનુવાદ
છે. આ ઉપરાંત પણ ઘણા કવિઓએ આ પદ્ધતિના કાવ્યો ગૂઝગાલી-
મા આપ્યા છે,^૪ તે કોઈ જ્ઞાન-ન તો કોઈ કથારૂપે વચ્ચે ઉદાહરણ
તરીકે મુકેલા.

આ બધાનો ઉદ્દેશ જીવને અજ્ઞાનમાંથી બચાવી જ્ઞાનદશા તરફ
વાળવાનોજ રહેલો છે. આવા પ્રયાનો માત્ર હિન્દુમાજ નહીં પણ
અન્ય દેશોમાં પણ થયા છે. અન્યન ચર્ચિત એ સારામાં સારો પ્રિયતી
મતવાદીયોનો અન્ય છે સામાન્ય વાતચીતમાં કે ઉપદેશમાં શુશુ-
દ્ધિપર વાત કરતા લોકોને કષ્ટાળો ડાપળે, એ અતિ સ્વાભાવિક
છે, એટલેજ રૂપક આપી કથાવિસ્તાર કરવાના સર્વત્ર પ્રયાન થયા છે.

૩ પ્રબોધચન્દ્રોદયકાર

કવિ શ્રીકૃષ્ણમિશ્રે પ્રબોધચન્દ્રોદયના રચનમાં તેવા કોઈ પણ
નાટક કે કાવ્યનો સમાવેશ કર્યો છે કે નહીં, તે વસ્તુ નાટકમાંથી

૩. એનન પૃ ૧૪૬ ૪ ઉદયરત્નકૃત જૈનવાણીઓ, ભાવણકૃત
રેંટિયા, શામળનો ઉદયમર્મસંવાદ, દયારામનો લોચનમતનો અંગે
વગેરે (એનન પૃ ૧૪૬).

પ્રાપ્ત થતી નથી; એટલે એમ માની શકાય કે તેણે પોતાની અસાધારણ કલ્પના શક્તિ-પારિભાષિક ભાષામાં 'પ્રતિભા'ના બળે આ નાટક-પારિભાષિક ભાષામાં 'પ્રકરણ-રૂપક' રચ્યું હોય. આ નાટકની એક વિશિષ્ટતા એ છે કે પ્રસ્તાવનામાં સૂચવ્યા પ્રમાણે તે મગધપતિ કીર્તિવર્માના દરબારમાં બજવાયું હતું.^૫

એદીપતિ કણે મગધપતિ કીર્તિવર્માને પરાજય આપેલો; પરંતુ ગોપાલ^૬ નામના અભાત્યના પૂરા પ્રયત્ને કીર્તિવર્માને રાજ્યપ્રાપ્તિ ફરી થઈ.

એદીપતિ (બુન્દેલખણના રાજા) કણ્ઠેવ ઊપર મગધપતિ કીર્તિવર્માનો વિજય ઇ. સ. ૧૦૬૫માં^૭ થયો હતો; એટલે આ નાટકનો રચનસમય તે પૂર્વેજ હરે છે; કેમકે પ્રસ્તાવનામાંજ સુત્રધાર^૮ તેની જાતનું સૂચન કરે છે.

શાન્ત રમને પ્રધાન રાખી બીજા આઠે રસોને પ્રસંગોપાત્ત વર્ણવી કવિયે નાટ્યશાસ્ત્રના સમગ્ર નિયમોનું ચચાર્થ પાલન કરી આ નાટક^૯ રચ્યું છે. એની ચચાર્થતાનું પ્રદર્શન અહીં અપ્રસ્તુત છે.

આ નાટક અત્યારે ઉપલબ્ધ થતા આ પદ્ધતિનાં નાટકોમાં અપૂર્વ છે; અને માત્ર ગૂજરાતી ભાષામાંજ નહીં, હિન્દી વગેરે અન્ય ભાષાઓમાં પણ કેટલાયે અનુવાદો થયા છે. કેવલાદ્રીત સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે જ્ઞાનમાર્ગની ઉચ્ચ ભૂમિકાનું આમાં કવિયે શ્રેષ્ઠત્વ નિરૂપ્યું છે. "અહં જહ્યાસ્મિ" એ આવ શ્રીશંકરાચાર્યજીના શ્લેષ્ઠરની અભિનતા-અનન્યતા જતાવતા સિદ્ધાન્તનો પુરુષને^{૧૦} પ્રબોધચન્દ્રોદયથી

૫. પ્રબોધચન્દ્રોદય (નિર્ણય સાગર પ્રેસની સં-આવૃત્તિ) પૃ. ૧૩.

૬. એજન, પૃ. ૧૫

૭. અગ્નિવાલ જુ. જાની: શ્રીહસ્ત્રીવાયોડરા કલા-ઉપોદ્ધમાત, પૃ. ૧૨૬. ૮. પ્રબોધચન્દ્રોદય (સં.) પૃ. ૧૩ (નિ. સા.). ૯. જુલો આ સંસ્કૃત નાટક ઊપરની નાટ્યલગણા પ્રમુખી અન્દ્રિકા નામક દીકા. ૧૦. એજન પૃ. ૨૩૬.

" વિશ્વાત્મકઃ સ્ફુરતિ વિષ્ણુરહં સ ષય. " એ ભાવની ભગ્યતિના સૂચનદાગ કવિયે આગા સમ્પૂર્ણ પરિચય કરાવ્યો છે.

કવિ સ્વયંજ વેદાન્તશાસ્ત્રમા પારંગત હતા. નાટકની પ્રસ્તાવના-માથી તેમના વિશે વિશેષ પ્રાપ્ત કર્યું નથી થતું, માત્ર સૂત્રધાર^{૧૧} તેમને અમાત્ય ગોપાલના મુખમા ' અસ્મદ્ગુરુ ' કહેતાવે છે, પરંતુ એમની વેદાન્તની પરિભાષામા આવતા સમગ્ર વિષયોનું નાટકમાથી પ્રસિદ્ધ થતું જાનજ, એમની વેદાન્તજ્ઞાનિતા માટે પૂરતું છે એઓને માટે 'યનિ' એવું નિશેષણ એમના નામ સાથે જોડાયેલું છે. આ જીવરથી સમ્મતી શકે કે તેઓ જ્ઞાનમાર્ગીય દણ્ડી સંન્યાસી હોય. ' શાન્તરસ પ્રધાન નાટક રચવામા એ કારણ મને તો પ્રધાન લાગે છે. એમણે પ્રાપ્ત કરેલા કાવ્યશાસ્ત્રીય જ્ઞાનનો શૃંગારાદિપ્રધાન નાટકો રચવામા વ્યય ન કરતા બોધપ્રધાન નાટક રચવામા સદુપયોગ કર્યો છે, એજ એમની વિરક્તિનું સૂચન આપે છે આ જીવગત બીજા ધર્મોના તલસ્પર્શી જ્ઞાનનો પરિચય આ નાટકમાથી પ્રાપ્ત થાય છે, જે તેમના દેશાટનનો ખ્યાલ આપે છે, અને એ દેશાટન તેમના ચતુર્થાશ્રમને આભારી હોય તો તે કાષ્ઠ આદ્ય સમ્ભવિત નથી.

આ સર્વ જીવરથી એમ માની શકાય કે એઓ દણ્ડી સંન્યાસી હોય, તેમણે દેશાટન સારી રીતે કર્યું હોય, વેદાન્તશાસ્ત્રમા પૂરૂ પ્રભુત્વ મેળવ્યું હોય અને વિરક્ત દશામા પણ રાગઓ તરફના માનને સમ્પૂર્ણ પાત્ર રજા હોય. (તે ગોપાલ અમાત્યના ગુરુ તો નાટકની પ્રસ્તાવનામાના સૂત્રધારના શબ્દોથીજ સ્પષ્ટ છે, યતિ શ્રીકૃષ્ણમિશ્રને ગોપાલ તરફ પક્ષપાત છે તે પણ સ્પષ્ટ છે, કેમકે કીર્તિવર્માના વિજયનો આધાર ગોપાલની શક્તિયોમાજ તેમણે માત્ર લીધો છે) ચિંતમની બારમી સદીની પહેલી પચીસીમા તો તેની સ્થિતિ કીર્તિવર્માના સમકાલીનત્વથી સ્પષ્ટ છેજ.

આ કૃતિ શ્રેષ્ઠ છે, એ નિર્વિવાદ છે; અને એ જીવરથી આપણા ગૂઝરાતી કવિ લીમનો વિચાર તે નાટકનો અનુવાદ કરવા માટે થયો છે. આ નાટક મગધ દેશમાંથી છેક ગૂઝરાત અને તેમાં પણ છેક સૌરાષ્ટ્રના છેડે પ્રભાસપાટણ સુધી ખ્યાતિ પામી ગયેલું તેમજ તે દાજીમાં તેનો અનુવાદ જનના મનમાં મૂકવા જોટલી શ્રેષ્ઠતા પામેલું, એ કાંઈ એ નાટકની ઓછી શ્રેષ્ઠતા તેમજ સર્વ-પ્રિયતા બતાવતું નથી.

૪. લીમ અને પ્રભોધપ્રકાશ

લીમ પ્રભોધપ્રકાશમાં થીકુળ મિશ્રનું નામ ક્યાં આપ્યું નથી; ૧૨એકવાર આગળમાં કહી ૨૬ મીમાં અને પછી દરેક અંકને છેડે—“ પ્રભોધચન્દ્રોદય વિગ્નાગ, ” એવો ઉલ્લેખ કરે છે. આ અનુવાદ સંપૂર્ણ નથી; ૫૨નું બાકાનુવાદ છે, એથી કરીને કેટલાયે સ્થળોએ તેણે પ્રમદ્નું દ્રવ્ય નાખ્યા છે; સ્તોત્રના અનુવાદ તો બાએજ તે પૂરેપૂર્ણ આપેલું છે, અને કેટલાક પ્રમદ્નમાં તો તેણે પોતા તરફથી જોમેગ ક્યાં છે. પરિણિટ જીવનું નેણી તે વસ્તુનો ખ્યાલ આવશે તેમાં નિર્દેશ મુજબ તેણે પ્રભોધચન્દ્રોદય માંથી સ્તોત્રો મનમાં ખાતર બતાવ્યાં છે. આ વસ્તુનો તેણે ઉલ્લેખ પાત્ર ક્યાં છે:—

‘સ્તોત્ર કદ તે જનના એકજ નાટક માલિ,

અર્પિતે ભોલિમ ‘દા દા’ [ગિદગ], તદા તદા સંપદ તથાદિ”

[પ્ર. પ્ર. ૧-૨૪]

[નિર્ણય—અ પ્રતિમા મયં ‘અર્પિત,’ સંપદ પ્રાપ્ત થય છે, ૫૨નું મા. ૧૧૫૩ વાળી ૬ પ્રતિમ તથા પ્રમદ્ને ‘અર્પિત’ સંપદ મને છે.]

૧૨ ‘વિષ્ણુમહાત્મ્ય નામ પ્રભાસ પ્રભોધચન્દ્રોદય અનુવાદ’

૧૧ ‘૧૨૦૦ વિચાર માર મનુષ્ય’ [અ. ૨૧]

તેણે તથાહિ શબ્દ મૂકી મૂળ નાટકના શ્લોકો મૂકવાની વાત કરી છે; આ પ્રતિમા આમ છતાં કોઇ પણ સ્થળે માત્ર એ અપવાદ— તે પણ પ્રકીર્ણ શ્લોક અર્ધ ચોથામાં “મદ્યં માસ” (પૃષ્ઠ ૪૬ મે) અને પ્રથમ અર્ધમાંની “તયાપિ અર્થવિસેસો” એ ગાથા (પૃ. ૧ લે), આ એ બાદ કરતાં બીજા શ્લોકો મળતા નથી. તેના પોતાનાજ રચેલા સંસ્કૃત શ્લોકો પ્રથમ અર્ધમાં ૧-૨, ચતુર્થ અર્ધ માં ૬૯ મો અને છેલ્લા અર્ધમાં એ એમ પાંચ છે. બી પ્રતિની મદદથી ઘણા શ્લોકો યોગ્ય ક્રમમાં મળી શક્યા છે. બી માં પણ કેટલાકનું તો માત્ર સૂચન છે. બીમાંથી લીધેલા બધા શ્લોકો મોટા કૌંસમાં જ ના સૂચન સાથે તેમજ ઘમાં સૂચિત શ્લોકો પ્રબોધચન્દ્રોદયમાંથી પૂરાં જિતારી “ઘ મા સૂચિત” એવી નોંધ સાથે જિતાર્યા છે, અને જ તેમજ જ એ બન્નેમાં નહીં કે કના મંબાદનો સાથ મળે છે, ત્યાં કમા પણ નહીં તેવા છતાં તે તે સ્થળે જોડતા શ્લોકો મેં કોઇ પણ જાતની જુદી નોંધ વિના મોટા કૌંસમાં આપ્યા છે. આની સમ્પૂર્ણ નોંધ-સૂચનાદિ પરિશિષ્ટ રજા માં કરવામાં આવ્યા છે.

૫. ભીમે કરેલો મુખ્ય ફેરફાર

આ નાટકની પ્રસ્તાવના મૂળ મંમૃતની ન રાખતા ભીમે તેમાં સારો ફેરફાર કરી નાખ્યો છે. મૂળ મંમૃત નાટકમાં પ્રસ્તાવના કેવા પ્રકારની છે, તે વાત મેં આ પૂર્વે બતાવી છે. ભીમે આ ભાગ ફેરવી આપ્યું નાટક દારિકામાં લગ્યાનું હોય, તેવી રીતે જોવાય કર્યો છે:—

“અવની કેરુ ભાર જિતારિ આવ્યા હરિ દારિકા મઝારિ.
 સિંહાસણિ સોદધ સામઘા. દિન દિન દીપધ ચડતી કલા.
 નવનિધિ-પૂરિત દારામતી; ભવ-આમય ભેષજ ગોમતી.
 શ્રીજસવન્ત સન્ત પ્રનિદાર; ધનનિશિ ઉચ્છવ મર્જીત આર.
 સખા માદિ બગ્ગા ધરિ ધીર છપન કાઠિ કુવ યાદવવીર.”

સુખદ મહારથ સમગ્ર થર, નિજ સેવકે ઉદ્ધવ, અદૂર
રાત્રિ ગુણસાગર જોબ્બદ શ્રીપતિ પૂરણ પરમાનન્દ
ધર્મસિના હરિ આગલિ સાર રચિય નાટક કરી વિચાર”

અને તે પછી મૂળ નાટકમાં અમાલ જોપાન અને કીર્તિ-
વર્માના વખાણ કરવામાં આવ્યા છે, તેને બદલે અહીં ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજીના વખાણ કરવામાં આવ્યા છે

પ્રસ્તાવનાને અન્તે પાત્રપ્રવેશ કરાવના ટાણે જે કથોપોદ્ધાત
નામનું પ્રસ્તાવનાનું અર્જ બતાવ્યું છે, તે રચનાને તેના દેરદાર
ધણેજ સુંદર છે, મૂળમાં આ પ્રમાણે છે —

વિવેચેનૈષ નિર્જિત્ય કર્ણ મોહમિથો જિતમ્ ।

શ્રીકીર્તિયર્મવૃપતૈર્થોધસ્થેષોદયઃ જુત ॥ ૧ ॥

અર્થારે લીમ જ્યુવે છે કે —

“ભારે જિનારે, મારે કેસ રાત્રિ સોમ વધારે વંશ
નગકાસુર વપુ કરે વિહોલ, યથા વિવેકથી પીટુ મોહ”

[પ્ર પ્ર ૧-૪૪]

સામાન્ય રીતે નાટકમાં નાટકને અન્તે કયા નાટક
ભજવાય તે નિશીનો ઉકતેખ કગતા નથી, અર્થારે લીમે તે નાટકને
અન્તે પણ કરી ઉત્તેખ કર્યા છે કે —

“નિવૃત્તિ વિવેક જ્યજ્યમાર, મદામદોલસવ મર્જાસ અચારિ
શ્રી શ્રી દ્વાપતી મજારિ દન્ધિત વચન વદિ નગનારિ
જ્યજ્ય શ્રીપતિ મવાધાર પરચલ લીના-આવતાર,
કુસુમવટિ ધન્ધાદિક કમ્પ, મુનિવર નિજ આમી ઉચ્ચગ્ધ”

[પ્ર પ્ર ૧-૭૦, ૭૧]

અનુવાદમાં કથાને રિચેડ ન થતા પામે તે પ્રમાણે એજ
મૂળ નાટકમાંના ભાગો માગી નાખ્યા છે

૬. નાટકવસ્તુ અને સાર

પરબ્રહ્મ પરમાત્માજી માયા નામની સ્ત્રીથી સંસારમાં પડ્યા છે, જે છવ-પુરુષ નામે પ્રસિદ્ધ છે. તેને માયાથી મન નામના પુત્રની ઉત્પત્તિ થઈ છે. આ મન પુત્રને પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ એવી બે સ્ત્રીયો છે. આમાંની પ્રવૃત્તિમાંથી મોહના પરિવારનો ઉદ્ભવ છે, જ્યારે નિવૃત્તિથી વિવેકના પરિવારનો ઉદ્ભવ છે. પુત્રામાં પરસ્પર લડાઈ થવા પામે છે. આરમ્ભમાં તો મોહ રાજનો વિજય થાય છે; પરંતુ પછીથી વિવેક રાજનો મહામોહ ઊપર વિજય થાય છે અને તેથી કરીને એ પુરુષને આત્મગત કિંવા પ્રબોધની પ્રાપ્તિ થાય છે.

કવિયે અર્જુવાગ નીચેનાં કથાનકો ગૂઢ્યાં છે:—

(અર્જુ ૧ લો.) સૂત્રધારના મોહ ઊપરના વિવેકના વિજયની વાત સાલળીને કામદેવ પોતાની સ્ત્રી રતિ સાથે એકદમ પ્રદેશ કરે છે, અને મોહના પરાજયની વાત કરનારને શોધવાનો અભિનય કરે છે. પોતાની પત્ની સાથેની વાતમાં પોતાના સામ્રાજ્યમાં વિવેક વગેરેના વિજયની અસમ્ભાવના સૂચવે છે. રતિ સૂચવે છે કે મોહ અને વિવેકની ઉત્પત્તિ તો એકજ રથજેથી સાલળી છે. કામ એ સર્વની ઉત્પત્તિની વાત કહે છે; અને વાતમાં એક પિતા અને માતા જુદી, એ રીતે બન્ને સાવકાભાઈયો જિયે, તેવી હકીકત જાહેર કરે છે; અને જાહેર છે કે હું જેઠો છું ત્યાસુધી વિવેકને વિદ્વાનો મેળાપ થવા દઈશ નહીં. આ વાત નજીકમાં રહેલા વિવેકને કાને પડે છે. અહીં વિષ્કમ્ભાક પૂર્ણ થાય છે અને પ્રથમ અર્જુની સળંગ કથા શરૂ થાય છે. અહીં વિવેક પોતાની પત્ની રતિ સાથે પ્રવેશ કરે છે. વિવેક મતિને દુર્જનસર્જિતથી ભૂપાળની થયેલી અપદ્ધાનો સ્વીકાર આપે છે અને બન્ધ કરનારી અવિદ્યાનું સ્વરૂપ જણાવે છે. એ અવિદ્યાથી છવાત્મા કેવી રીતે સંસારમાં ખૂટી ગયો છે, તે વાત

ભમેરે છે અને ફરે છે કે વિદ્યાના સર્જનથી જે પ્રબોધ નામક પુત્રને ઉત્પન્ન કરે તો એ મોહ વગેરે સૌનો નાશ કરી શકાય. મને હિમ્મત છે કે તેમ કરી હું પુરુષને સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરાવીશ. આટલું કહી પ્રબોધની ઉત્પત્તિ માટે શમ-દમ વગેરેની મદદ લેવા માટે વિવેક જાય છે.

(અર્ક ૨ જે) દમ્ય પ્રવેશ કરી મહામોહને ટાળવા વિવેક જે પ્રયત્ન આદર્યો છે, તેનો મહામોહની આસાથી ભર્જ કરવાનો પ્રયત્ન નિરૂપે છે. ત્યાં તેને માર્ગમા અડકુરનો ભેટો થાય છે. મોહ રાજના પ્રવેશનું સૂચન કરી તે બંને આત્મા જાય છે. બીજા અર્ક-માં મોહ પોતાની સમગ્ર સેનાને એકઠી કરી પછી વિવેક-શાન્તિ વગેરે પર વિજય મેળવવા માટે જુદેજુદે રથજે રવાના કરે છે.

(અર્ક ૩ જે)—શાન્તિ અને કરુણા નામની બે સખીયો પ્રવેશ કરે છે, જ્યાં પોતાની સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધા નામની માતા પાખ-પડી લોકોના હાથમા ચઢી ગઈ છે, તેને માટે શાન્તિ રદન કરે છે; એટલુંજ નહીં પણ ચિંતામાં પ્રવેશ કરી બગી મરવાની ઇચ્છા બતાવે છે કરુણા તેને તેમ કરતા રોકે છે અને શ્રદ્ધાની ભાગ મેળવવા ચાલવાનું સૂચન કરે છે. બંને જણી ત્યાંથી શ્રદ્ધાની શોધમા જાય છે; ત્યાં મોહના મિત્ર ક્ષયજીવ દિગ્બરનો ભેટો થાય છે. ત્યાં તામગી શ્રદ્ધાને જુદે છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતા બેઠા બિહુક મળે છે. ત્યાં જોયેલી શ્રદ્ધા પણ તામગી માનૂમ પડે છે. આવી બિહુકને ક્ષયજીવ વચ્ચે ધર્મની રક્ષક થાય છે; ત્યાં કાપા-સિક પ્રવેશ કરે છે. કાપાસિકની શ્રદ્ધા પોતાના સર્વ જાતમાં બિહુક અને ક્ષયજીવને ફસાવી લે છે. બંને ધર્મથી બીદે છે; પણ કામ-ના બંને ધર્મ કાંઈ કરી શકે તેમ નથી, તેટલો મનોરથ મેલે છે. શાન્તિ અને કરુણા આ બેમ શ્રીચિપ્તુમજિને મળવા માટે જાય છે; કેમકે કદાચ પોતાની માતા સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધાની ત્યાંથી પ્રાપ્તિ થાય, ની દકીદન કાપાસિકના મુખમાંથી તેમજે સાંભળી છે.

ભમેરે છે અને ફરે છે કે વિદ્યાના મર્જનથી જો પ્રબોધ નામક પુત્રને ઉત્પન્ન કરે તો એ મોહ વગેરે સૌનો નાશ કરી શકાય. મને દિગ્મત છે કે તેમ કરી હું પુરુષને સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરાવીશ આટલું કહી પ્રબોધની ઉત્પત્તિ માટે શમ-દમ વગેરેની મદદ લેવા માટે વિવેક જાય છે.

(અર્ક ૨ જો) કમ્બ પ્રવેશ કરી મહામોહને ઠાળવા વિવેકે જે પ્રયત્ન આદર્યો છે, તેનો મહામોહની આત્માથી ભર્જ કરવાનો પ્રયત્ન નિરૂપે છે. ત્યાં તેને ગાર્ગ્ય આદ્યકુરનો ભેટા થાય છે. મોહ રાજના પ્રવેશનું સૂચન કરી તે જન્મે આત્મા જન્ય છે બીજા અર્ક-મા મોહ પોતાની સમગ્ર સેનાને એકઠી કરી પંડી વિવેક-શાન્તિ વગેરે પર વિજય મેળવવા માટે ભુટેભુટે રથો ગવાના કરે છે.

(અર્ક ૩ જો)—શાન્તિ અને કરુણા નામની બે સખીયો પ્રવેશ કરે છે, જ્યાં પોતાની સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધા નામની માતા પાખ-પડી લોકોના હાથમા ચઢી ગઈ છે, તેને માટે શાન્તિ રદન કરે છે; એટલુંજ નહીં પણ ચિતામા પ્રવેશ કરી બળા મરવાની મુશ્કેલી બતાવે છે કરુણા તેને તેમ કગ્તા શકે છે અને શ્રદ્ધાની બાળ મેળવવા ચાલવાનું સચન કરે છે જન્મે જણી ત્યાંથી શ્રદ્ધાની શોધમા જાય છે, ત્યાં મોહના મિત્ર દ્વિપણુક દિગ્મરનો ભેટા થાય છે. ત્યાં તામસી શ્રદ્ધાને ભુલે છે. ત્યાંથી આગળ ચાલના બ્રાહ્મ લિપ્તુક મળે છે ત્યાં જોયેથી શ્રદ્ધા પણ તામસી માયૂષ પડે છે. અહીં લિપ્તુકને દ્વિપણુક વચ્ચે ધર્મની રક્ષક થાય છે; ત્યાં કાપાલિક પ્રવેશ કરે છે. કાપાલિક શ્રદ્ધા પોતાના સકલ જાતના લિપ્તુક અને દ્વિપણુકને ફમાવી વિચે છે જન્મે ધર્મથી બીડે છે, પણ કામના લાયે ધર્મ કાષ્ટ કરી શકે તેમ નથી, તેટલો મનોરથ મેવે છે શાન્તિ અને કરુણા આ બેમ્મ શ્રીવિષ્ણુમકિતને મળવા માટે જાય છે, કેમકે કદાચ પોતાની માતા સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધાની ત્યાંથી પ્રાપ્તિ થાય, તેવી હકીકત કાપાલિકના મુખમાથી તેમજ સાજગી છે.

(અર્ક ૪ થા)—પ્રવેશ કરી શ્રદ્ધા પોતાની મૈત્રીને ભેર-
વીના અપાઠામાંથી બચી વિષ્ણુભક્તિને શરણે જઈ પોતે કૃપી રીતે
છૂટકારાનો દમ ખેંચ્યો, તે હકીકત જણાવે છે, તેમજ વિવેક
રામયે પોતાને વિષ્ણુભક્તિની પાસે મોહાદિક પર વિજય ગ્રાન્-
માટે શમ-દમ વગેરે યોદ્ધાઓને તૈયાર કરી રવાના કરે. આ
સન્દેશો પહોંચ્યાકાં મોકલી છે, તે વાતથી વાકેફ
અર્કારમ્ભ થાય છે અને રામ વિવેક પ્રવેશ કરે.

મા જુદાજુદા યોદ્ધાઓ મોહની સેના પગાં ૧. હરિલીલાધોગ્યકલા
તે હકીકત રામની સમક્ષ રજૂ કરે ૧૫૪૧ અને ૧૫૪૬માં રચાયેલ
પ્રસ્થાન કરે છે અને ત્રણ ઉપરથી આપણા સમજવામાં આવે છે.
પ્રભુની સ્તુતિ કરે તે કાષ્ઠ પશુ કૃતિ અદ્વાપિપર્યન્ત ખાસ જાણવામાં

(અર્ક ૫માં બન્ને કાવ્યોમાંનું પ્રથમ લીમની સ્ત્રવનન જ કૃતિ
રામનો મોતધો નથી. તેણે હરિલીલાવિવેક નામની ભાગવત ઉપ-
ક્ર. તે પાંચોપદેવની અતુલભણ્ણિકાનો આધાર લીધો છે; એટલુંજ.
કે, એટલુંજ પંચિત યોપદેવ દ્વિજ એક કીધું હરિલીલાવિવેક;
અની તિથિ આધારી મિ કરી કથા, સરોવર જમલુ ફૂલે યથા.
કરે દ

[હરિ. પો. કલા. કળાશ્રુતિ ૧]

આર્ક કવિ પ. યોપદેવની હરિલીલાવિવેક કૃતિને મરોવરની ઉપમા
નામથી પોતાની કૃતિને કૃવાની ઉપમા આપે છે; એ એની સરળ-
પ્રાજ્ઞ છે; બાકી તે આખા ભાગવતની કથાનો રસિક ખાનીમાં તે
સાર ૧૬ કલામાં સમાવી લિયે છે. ભાગવતશાસ્ત્રનો એનો અભ્યાસ
પરોપજીવી નથી; પં. યોપદેવ પાડેલાં પ્રકરણોનો તેણે બરોબર
અભ્યાસ કર્યો છે, એ એણે આપેલા પ્રકરણવિભાગ ઉપરથી
જાણી શકાય છે. સામાન્ય પોતાજીકાને એની સૂઝ પશુ નથી હોતી;
ભાગવતનો સાત પ્રકારે અર્થ હોય શકે, એ વસ્તુજ એમના અધિ-
કારની બદારની હોય છે. આ વસ્તુ હાથે બરોબર પમાવી છે, એમ
હરિ. પો. ક. ની બીજી કલાની બીજી રજી કડી બેતાં માલુમ પડે છે.

લીમે તેના આ કાવ્યનો આરંભ કયારે કયો દશે ? તે ઉક્ત કાવ્યની ૧લી કલામા જણાવે છે કે,

“અહં બાલક નમ બાલી બુદ્ધિ કિદા ગુણ પુરુષ પુરાણ;

જિદા મદર મર્જીન કરમ, કવણુ માત્ર પરમાણુ ? ૪૭

અહ બાલક નમ બાલી બુદ્ધિ, કિદા એ ગર્વર મંથ;

કીડી નમ મુખિ કાલદં કહ કીણી પરિ જનંત. ૪૮

આ બે કડી અને ૪૯મી કડીમા ‘હં બાલક છું’ અને મારી બુદ્ધિયે બાલક છે,’ એવું સૂચન કરે છે. અહીં ‘બાલક બુદ્ધિ’ને માટે તો પ્રશ્નજ નથી રહેનો; કેમકે મનુષ્ય ગમે તેટલી ઉંમરનો થાય, પરંતુ ‘બાળકબુદ્ધિ’ રહેવા પામે છે. અહીં તો લીમ તે ઉપરાત ‘હં બાલક છું’, એમ રહે છે. આ વસ્તુને સત્ય માનવામા આવે તો તેણે શાસ્ત્રાધ્યયન પૂર્ણ કર્યા પછી આ કાવ્ય રચના કરી હોય, એ આજ્ઞા સંભવિત નથી. તેણે ભાગવતને પચાવ્યું છે, એ નિર્વિવાદ છે. આમ^{૧૪} સ. ૧૫૪૧મા એ હરિચીવાળોડસકલા રચે છે, ત્યારે તેની ઉંમર લગભગ ૨૫ જેટલી હોય, એમ માની શકાય.

તેની ખીજી કૃતિ પ્રબોધપ્રકાશ એ તો શ્રીકૃષ્ણ મિશ્રના પ્રબોધ-અન્દોદય નાટકનો ભાવાનુવાદ છે; એમા એણે પોતા તરફથી ખાસ વિશિષ્ટ અમતકૃતિ અર્પી નથી. અહીં તહીં એણે ઉક્ત નાટકના સ્થોકો ઉપરાત બદલના સુભાષિતોનો આશ્રય કર્યો છે; એટલા ઉપરથી એની વિગત ઉપરની પ્રભુના અટકળી શકાય કેમકે એણે ત્યા ત્યા તેના ઉમેગ કર્યો છે; ત્યા ત્યા તે કથાના પ્રવાહમા બરોબર વણાઈ જાય છે. હરિલીલામાં પણ તેણે અનેક રચને આવી રીતે ભાગવતના ઉદાહૃત સ્થોકો ઉપરાત બદલના સુભાષિતો આજી ઉપામા વણી લીલા છે. પ્રબોધપ્રકાશ તેણે સા. ૧૫૪૧ મા^{૧૫}

૧૪. “સંવત ૫૬૨ રસ્ની વીમ, વરમ જિપરિ એક આલીસ ”

[હરિ લી. ગો. ક. ૬૯ શ્રુતિ ૮]

૧૫. “મંત્ર ૫૬૨ રસ્ની વીસ ખટ આગલા વરમ આલીસ ”

[પ્રબોધપ્રકાશ ૬—૭૨]

ગ્યો છે ' પ્રમોધપ્રકાશ ' શબ્દ એને કાષ્ઠક ગ્રિય હોય, તેમ લાગે છે તેનો તેણે હ લી પો કનામા બે રચને ઉપયોગ કર્યો છે, બેશક પ્રમોધચન્દ્રોદયને ઉદ્દેશીને નહીજ, નેવા કે—

૧ “ કમ હૃદય પ્રમોધપ્રકાશ, ભીમ ભયુજ વિધ્યુનુ દાસ ”

[હ પો ક ૧-૧૨]

૨. “ એહ માહિ અછમ અમૃત, જિમ તિનિ તેન, દ્વધ માહિ ધૃત,
કાષ્ઠિ હનાશન, પુષ્પિ વાસ, તિમ એહ મધિ પ્રમોધપ્રકાશ ”

[હ પો ક-૧-૧૦૪]

ભાગવતમા “ પ્રમોધપ્રકાશ ”—શાનોદય રૂડેલો છે, તેટલૂજ અહીં કવિને ધબ્દ છે, પરન્તુ ભવિષ્યમા એજ નામથી તેને પ્રમોધ-ચન્દ્રોદયનો આનુવાદ કનાનુ દિવ ચયૂ હોય, તે સમ્ભવિત છે. પ્રમોધચન્દ્રોદયનુ અન્તિમ પરિણામ “ પ્રમોધપ્રકાશ ” છે, નકે એ અન્ને નામો પરસ્પર પર્યાયરૂપજ છે

આ બન્ને કાવ્ય ઉપરાતની તેની પ્રાપ્તપણ કૃતિ આઘાપિપર્ધન્ત નેવામા આવી નથી, અને આમ તેનો કવનકાળ સા ૧૫૪૧—૧૫૪૬ જેટલોજ અટકળી શકાય છે

૮. ભીમને કાવ્યરચનાની પ્રેરણા

હ લી પો કવામા ભીમ રપષ્ટ ઉલ્લેખે છે, કે ઉક્તા કાવ્ય-નો આગમ તેણે અચાત બાહ્યજ તરફથી મળેના પૂર્વજાયા અને તે પછીના આગીર્વાદથી કિત્તેજિત થઈ કરેતો

“ કારણ એહ વિમામી કરી જાન ભગતિ મન માહિ ધરી,
આવી દિજનમ્ લાગુ પામ, મઝનમ્ કીધુ બહુ પસાર ફક
ઠર જોડી બાહ્યજ વીનચ્ચ ‘ સનામી ’ મઝ ઉપરિ ઠર દયા,
મન માહિ ઉત્ક્ર દા ધણી, મ્યા કરેવા પ્રેશન તણી દા
તક્કારી અનુકપાયિકી ગાયસ ગુણુ દ સુતદેવકી,
કયા ગ્વે રહિ વિચિ માહિ, પજ્જ લોખસાગત પામ ” ૬૮
વનત વચન મદારરિ કહમ “ એ ડયા અધવિચિ નવિ રદત્ત, ”
આણી રુદય વિચાર વિવેક, પૂવજાયુ આપુ એક ૬૯

પૂર્વશાસુ

‘સોલ કલા સંજવની, બીજું’ બિંબ મયક,
પૂરી પાતકનાશની હુસમ કયા નિકર્લક.” ૪

ચૂપે

વશી ઉપરિ આપું વરદાનઃ “પામીશ ધરણીધરનું ધ્યાન.”

ત્રૂદા દિગ્ દીધી આશીર્વાદઃ “ગુઝનમ પ્રસન્ન હુસમ જગદીશ.” ૭

વિપ્રતણું વચન પામીજી, કર જોડી મસ્તક નામીજી;

■ મઠે જાણી અક્ષરયુગતિ, પામ્યુ કેશવ તણી હું ભગતિ.” ૭.

એ જ્ઞાણથી ગુર પાસેથી મળેલા આશીર્વાદમા ‘અક્ષરયુગતિ’ નું સૂચન છે; એ જીવરથી એમ અટકળી શકાય કે તેણે તેજ જ્ઞાણથી પામે રહી વિચારમ્ભ કર્યો હોય; જ્યાથી તેને કાવ્યરચનાનું પ્રેરણા મળેલી.

૯. લીમનો ગુરુ

હરિ. લી. પો કક્ષામા એ જીવર મુજબ જ્ઞાણથીના આશીર્વાદનો ઉલ્લેખ કરે છે, પરન્તુ કયાય પશુ ગુરના નામનો નિર્દેશ કરતો નથી. ૭ વર્ષ બાદ રચેલા પ્રબોધપ્રકાશના આરમ્ભમા તે ૨૫૯ સ્વરૂપે એ વ્યક્તિયો તરફનો તે આદર વ્યક્ત કરે છે.

શ્રીમન્નારાયણં દેવં વ્યાસં ગણપતિં મિરમ્ ।

પુરુષોત્તમમાનન્ધ વિપ્રં વેદાન્તપારમ્ ॥ ૧ ॥

(પ્ર)બોધચન્દ્રોદયસ્વાહં યથાશુદ્ધિં વિવેચનમ્ ।

શ્રીનૃસિંહપ્રસાદેન કરિષ્યે નાતિવિસ્તરમ્ ॥ ૨ ॥

[અ પ્રતિના તેમજ ય પ્રતિના પાદની અશુદ્ધિને સુધારવાનો પ્રયાતન કરી પ્ર. પ્ર. ના આરમ્ભમા મુદ્રિત થયા મુજબનો પાદ એ અર્પેલો; પરન્તુ પાછળથી ફ પ્રતિ મળી આવતા જીવર મુજબનો વધુ ચોગ્ય પાદ સ્વીકાર્યો છે. અ-ફની પુષ્પિકા કાવ્યને અન્તે જુલો.]

આ મર્જનાચરણમા વેદાન્તપારમ વિપ્ર પુરગોતમ અને કૃપારીલ શ્રીનૃસિંહને તે ઉલ્લિખિત કરે છે. અહીં એ જૂલાવું ન જોઇયે કે વિપ્ર પુરગોતમને એ નમસ્કાર કરે છે, તિનું સ્મરણ નથી

કરતો, એ વસ્તુ સૂચક છે; એટલે વિપ્ર પુરષોત્તમની આ જગતમાં સ્થિતિ ભીમના વખતમા છેજ; એ જુલાવું ન જોઇયે. સદ્ગતવંજ સ્મરણ હોઈ શકે; જ્યારે પ્રબોધપ્રકાશ કરવામાં શ્રીનૃસિંહની તેના પર કૃપા છે. આ નૃસિંહ એ દશાવતાર માહેલા શ્રીનૃસિંહાવતાર નથી; કેમકે પ્ર. પ્ર. ના અન્તમા પ્રભાસપાટણ-સોમનાથપાટણના નરસિંહ વ્યાસનો ઉલ્લેખ કરે છેજ:

“તીરથ તિલક ક્ષેત્ર પ્રભાસ, ત્યાં વસધ દિજ નરસિંહ વ્યાસ”
તે ધરિ સેવક વૈષ્ણવદાસ, કીધું એહ પ્રબોધપ્રકાશ.”

[પ્ર. પ્ર. ૬-૭૪]

એક આશ્ચર્ય અહીં પ્રાપ્ત થાય છે કે આ જન્મે વ્યક્તિભાષી કોઇને એ ગુરુ તરીકે સમ્બોધિતો નથી; પરન્તુ એ આશ્ચર્યનો એમ આપણે સ્ફોટ કરી લઇયે કે તેણે મર્જનમા જન્મેનો ઉલ્લેખ કર્યો હોવાથી એ ઉભય વ્યક્તિયો પાસેથી તેને જ્ઞાન મળ્યું હોય. વેદાન્ત-પારંગ પુરષોત્તમ પાસેથી તેણે વેદાન્તજ્ઞાન મેળવ્યું હોય છે, જ્યારે નરસિંહ વ્યાસ પાસેથી કોઇ જ્ઞાનનો ઉલ્લેખ તો નથીજ, પરન્તુ આશ્ચર્ય તો અવશ્યજ મળ્યો છે. નરસિંહની અવટકું “વ્યાસ” છે; એ જાપરથી એમ માનવા કારણ રૂઢે કે પુરાણાદિકનો અભ્યાસ ભીમે તેની પાસેથી કર્યો હોય.

આ નૃસિંહ “વિષ્ણુભક્તિયન્દ્રોદય” નામના વિષ્ણુભક્તિ-નિરૂપક પ્રાચીન ગ્રન્થના કર્તા શ્રીનૃસિંહારણ્ય મુનિ કોઈ પણ રીતે હોવા સમ્ભવ નથી; કેમકે પ્ર. પ્ર. ના અન્ત ભાગમા ભીમ રપષ્ટ રૂપે ‘પ્રભાસપાટણના નરસિંહ વ્યાસને ઘેર પોતે રહેતો હતો,’ તે મતજળનો ઉલ્લેખ કરે છે; જે જાપર ઉલ્લિખિત ધર્મ ચૂકયો છે. શ્રીઅમ્બાલાલ જાની^{૧૬} આ મત જાપર નામના સામ્યમાત્રથી આવ્યા હોય, તેમ લાગે છે; પરન્તુ ભીમનાજ શબ્દથી તે મતનું નિરસન થઇ જાય છે.

શ્રી જનીશ્રી એ નરસિંહ વ્યાસને ભીમના પિતા ૧૭ તરીકે
પણ અન્યત્ર ઉલ્લેખે છે, પાન્યુ

“ તીરથ તિનક ક્ષેત્ર પ્રભામ, તિહા વસઇ દિજ નરસિંહ વ્યાસ,
તે ધરિ સેવક વૈષ્ણવદાસ કીધુ એદ પ્રમોધપ્રમશ ”

[પ્ર પ્ર—૬—૭૪]

—આ શ્રીમા નરસિંહ વ્યાસને થોડી રહી ભીમે પ્રમોધ
પ્રકાશ રચ્યો છે, એટલું જ્ઞાત થાય છે ‘તે ધરિ સેવક’
એ રથને ‘તેહ તણુ મુત’ એમ કવિ જગેબર લખી શકે તેમ હતો,
છતાં નથી લખતો, એ વિચારણીય નથી ?

આ કડી બેપરથી તો એટલું જ્ઞાત થતૂ લાગે છે કે પ્રભાસ
પાટણમાં તે નરસિંહ વ્યાસને ત્યાં રહેનો અને ત્યાં રહી જીનર
સિંહપ્રભાસદેવ^{૧૮}—એ નરસિંહ વ્યાસની કૃપાએ શ્રી પ્રમોધપ્રજાશની
રચના કરી આ રીતે ભીમના ગુરુસ્થાન પર વિદ્યુત્પ્રયોગાત્મક અને
નરસિંહ વ્યાસ આવે છે

શ્રી રામલાલ ચૂ મોદીયે આ પુરોહિતમ કોણ હોઈ શકે, તેની
સંભાવના^{૧૯} આપી છે સિદ્ધપુર પાટણના કાદમ્બરી ના અનુવાદક
કવિ ભાનજીન ઉત્તરાસથાન નામ પુરોહિતમ હતૂ, એ વસ્તુ
એમના ‘ભાનજી’ નામ મુદ્રિત નિમંધના અગ્રભાગમાં આપેના
બ્લોક બેપરથી સમજાય છે અને આ વસ્તુ સત્ય હોય તો બહુ
આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી

એ તો નિર્વિધાદ સિદ્ધ થઈ શકે છે કે ભીમે ‘હરિશ્ચના-
ચોડશકના’ તો સિદ્ધપુરમાં રહીનેજ લખેલું

“ સિદ્ધિ ક્ષેત્ર માધવ સંગ્વતી, રુદ્રદેવ, શ્રીમદ્ભયતિ,

અનક મણેશ, ઇશ દેદાગ ગોવિંદ સ્વામી ભક્ત સાધાગ

[હ લી ગો ક કનશ્રુતિ ૧૦]

૧૭ એજન પ ૧૦૬થી એઓ એ મત બેપર આવ્યા છે

૧૮ પ્ર, પ્ર ૧-૨ ૧૬ ‘કમુદી’ માસિક માર્ચ ૧૯૩૧-૪
૨૨૨-૨૨૫

શ્રી અખ્યાનાવલાદ સિદ્ધિ ક્ષેત્રને ટેટલાક કારણો આપી પ્રભાસ પાટણ પુરવાર કરના પ્રયત્ન કરે છે, પરન્તુ તેમા મુખ્યત્વે ગણાવેલા દેવો સિદ્ધપુરનાજ દરે છે શ્રીમોદીની તદ્વિધયક દલીલો વધુ બન્ધમેસતી છે, એવૂ નિષ્પક્ષપાત દ્રષ્ટિથી જોતા મને જણાય છે

હા, એટલૂ મને થોડા જણાય છે કે-શ્રી મોદી એવી મતનમની ક'પનારો પગ આવે છે કે-હરિ લી પો કનાના ગ્યન વખતે ભાલણુ ઇવતો હશે, એટલે તેના આગમમા ગુરનો નામ આપ્યા નિના મબલમ ઉલ્લેખ કર્યો છે, પગન્તુ પ્રબોધપ્રકાશના રચન વખતે તે મરી ગયો હોવો જોઈએ, એટલે ત્યા આરમ્ભમા 'પુરુષોત્તમ' એ નામનો અપૂ ઉલ્લેખ કરે છે પગન્તુ મે જાપર બતાવ્યૂ તે પ્રમાણે જ્ઞાનમ્ય શબ્દનો પ્રયોગ પુરુષોત્તમનૂ દુનિયામા ગેગહાજર હોવા કરતા હાજર હોવાપણૂ અનેક અંશે સ્થાપિત કરે છે સદ્ગતનૂ 'રમરણુ'જ હોઈ શકે [આનાજ પ્રમ બ્રમથી અ જ પ્રાતના અશુદ્ધ પાઠને મુધારતા મે ક્યાત્વા પાઠ કલ્પેવો, પગન્તુ વ પ્રતિનો શુદ્ધ પાઠ અને ઘ નો અનાદ્ય એ અશુદ્ધ પાઠ જ્ઞાનમ્યનૂ સમર્થ ન કરે છે, પુરુષોત્તમ 'શુરુ' હતા તે અ નો ચેદાન્તપરમ ગુહ્ય એ ૧ લી કડીના ચોથા અણુનો પાઠ જણાવે છે] એટલે પ્રબોધ-પ્રકાશના રચન વેળા શુરુ આ દુનિયામા ન હોવાપણૂ સ્વીકારી શકાય તેમ નથી

પ્રબોધપ્રકાશના રચનમા નૃસિંહના 'પ્રસાદ'નો આરમ્ભમા ઉલ્લેખ છે, તો પુરુષોત્તમના 'પ્રસાદ'નો ત્રીજે પ્રમાણે અન્તમા 'અધીત સકલ શાસ્ત્ર સિદ્ધાન્ત, પ્રેમ અધિક જીવંતિ વેદાન્ત શ્રીપુરુષોત્તમ તજ્ઞ પ્રસાદ કીધુ એહ કથા અનુનાદ"

[પ્ર પ્ર ૬-૮૦]

આ રીતે જોતા પુરુષોત્તમ અને નરસિંહ બાસ એ બન્નેનો સમાશ્રય લીમે કરેલો દેખાય છે લીમની કાવ્યપ્રવૃત્તિ જે બ્રાહ્મણના

પૂર્વજાયાના પ્રદાન અને શુભાર્થીર્વાદથી ચઢ છે, તે પ્રશ્ન છે, એ વસ્તુ શ્રી મોદીએ^{૨૧} બતાવી છે એમના મતે એ ભાવથી ઉદ્દે પુરુષોત્તમ હોય એ ભાવથી દલમ રક્તધમા 'મોન કના' ચબ્દનો પ્રત્યેક રચને (પદ ૪૯૬ વગેરેમાં) ઉદ્દેષ્ય કર્યો છે, માટે ભીમે પોતાના પ્રથમ કાવ્યનું નામ 'હરિવીતાપિવેક'ને બદલે 'હરિવીતા-પોદસકના' ગણ્યું, એમ માનવા કગતા તે અગ્રાત વિગ્રે ને પૂર્વ-છાયા આપ્યો, તેમાં ને 'સોન કના' ચબ્દ છે, તેથીજ પ્રેરાઈ કાવ્યનું નામકરણ કર્યું, તે વધુ સમ્બલિત છે

અગ્રાત બ્રાહ્મણ 'મહારણિ' છે 'મહાકવિ' એવો પાદ હ લી પો. ક ના ઉપોદધાત (પૃ ૧૦૭) માં શ્રી જાનીયે આપ્યો છે, પરંતુ હાય પ્રતોમાં કથાય નથી, તેમજ કાવ્યમાં સ્વીકારેલા પાદ (પૃ ૧૪) નીચે કશેા ઉલ્લેખ નથી ભાવથી મહાકવિ મનાતો હોય, તેનો વાધો નથી, પરંતુ ભીમ તો પોતાના તે પ્રેરણાદાતા અગ્રાત બ્રાહ્મણને 'મહારણિ' કહે એ ઉત્તરાવધાન્યે ભાવથી 'મહા રણિ' ન સમ્બલની શકે?

હ લી પો કતા સિદ્ધપુરમાં રચેન હોવાથી, એમ માની શકાય કે-ભાવપૂ પાસેથી ભીમને વેદાન્તગાન તેમજ હ લી પો કતાના રચનની પ્રેરણા મળી હોય પુરુષોત્તમને માટે ભીમના હૃદયમાં રહેતો ભાવ પ્ર પ્ર ના આદિ-અન્તમાં પ્રાપ્ત છેજ

આમ તેનો વેદાન્ત ગુરુ પુરુષોત્તમ ભાવથી અને આશ્રયદાતા તેમજ પુગણગુરુ નગસિંહ વ્યાસ હોય એમ ફલિત થાય છે

૧૦ ભીમનું વતન

ભીમ કયાનો? તેના જન્મે કા યના રચનમ્થાન જુદા છે હરિ લી પો કતા તેણે સિદ્ધપુરમાં લખેન છે, ન્યારે પ્રયોધ પ્રકાશ નિર્વિવાદ પ્રજ્ઞાસપાટણમાં લખેવ છે એ વસ્તુનો ઉદ્દેશ અનુક્રમે આમ પ્રાપ્ત છે —

૧ “મિદ્ધિસેત્ર માધન મગ્ગતી, રદ્ધેત, શ્રી કર્મ યતિ,
અનક ગણેશ, ઇશ કેશ, ઓ વદ ગ્વામી ભક્ત માધા
સાનિધ્ય સમસ્ત વૈષ્ણવ તણી, કથા અનુપમ ગોમા ઘણી,
હરિલીના સોનકના નામ, નિષ્ણમ્મત મરુ નિશ્રામ”

[હરિલીનાનો-શબ્દ-૬૧અતિ ૧૦, ૧૧]

૨ “ભનભયભ જન શ્રીભાગતી, પચ્ચ પ્રસાદ વદિ મગ્ગતી
શ્રી સોમેશ્વર નિજ આવાન, બુનિ માદિ બીજુ દેનાસ
તીરથતિન ક્ષેત્ર પ્રભામ, ત્યા વમહ નિજ નગમિંદ પાસ
તે ધગિ મેનક વૈષ્ણવદામ કીધુ એહ પ્રમોધપ્રકાશ”

[પ્રમોધ પ્રકાશ-૬-૭૩, ૭૪]

પ્રથમના ૫ યમા સિદ્ધપુગમા વૈષ્ણવોડી સમક્ષ તેણે કથા
હરી બતાવ્યાનો હિ લેખ છે, ન્યારે બીજૂ મલ્ય તેણે બીજા નાસની
જેને ઉપમા આપવામા આવે છે, તેના સર્વતીર્થમર્ધન્ય પ્રભા-
સમા નગસિંહ નામક વ્યાસજીને ઘેર નહીં ગચ્છુ છે બેશક તેણે
સકલ શાસ્ત્ર સિદ્ધાન્ત પુરગોત્તમ પામેથી મેળવ્યા છે, તેમજ આ
‘પ્રમોધચન્દ્રોદય’નો અનુવાદ પણ તે પુરગોત્તમની કૃપાથી કર્યો છે

[“અધીત સકલ શાસ્ત્ર સિદ્ધાન્ત, પ્રેમ અધિક જપગિ વેદાન્ત
શ્રીપુરગોત્તમ તણા પ્રસાદ બીધુ એહ કથા અનુવાદ ૮૦

[પ્ર પ્ર ૬]

આટલાજ ૩ લેખ ઉપગથી જે નિષ્પક્ષપાત દષ્ટિએ જોવામા
આવે, તો ભીમજી નિનાસરથાન ન સિદ્ધપુર હરી શકે ન પ્રભાસ-
પાટણ હરી શકે શ્રી અગ્નિલાલ જાની તેમજ શ્રી ગમનાન ચૂ
મોદી એ બંનેયે પોતપોતાના મન્તવ્યો પૂરવા કરવા સારી એવી
ચર્ચા કરી છે, પરન્તુ એનો નિષ્કર્ષ તાણખેંચ સિવાય વિશેષ નથી
આ માટે શ્રી મોદીયે ભાષાવિચક વિચાર પણ કર્યો છે એમના
ભાષા વિચાર ઉપરાત હ અહીં કાવ્યબન્ધવિચક વિચાર પણ
જોમેરવા માગૂ છું

હીમના કાવ્યોની ભાષા જેને હું મધ્યકાલીન ગૂજરાતીની બીજી જૂમિકા માનુ છું, તે છે. હીમના જમાનામાં આ ભાષા સાહિત્યની ભાષા તરીકે લેખનમાં સ્વીકારાયેલી હતી. એ બીજી મિશ્ર જૂમિકામાં લખાયેલા ગ્રંથો છેક સા. ૧૬૨૫ પર્વત જેનેતર લલિયાઓને હાથે લખાયેલા મળે છે. ભાવણની પણ તેજ ભાષા હતી જેણે તેની કાદમ્બરીની ભાષા હું જેને મધ્યકાલીન ગૂજરાતીની ત્રીજી શુદ્ધ જૂમિકા માનુ છું, તેમાં અત્યારે પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેજ સ્વરૂપમાં હી બે રસવનાન હ ધ્રુવે એ કાવ્ય સંપાદિત કર્યું છે

હીમે જે પ્રયોગો, જે શબ્દો અને ભાષા પ્રયોજના છે, તે શિષ્ટોએ સ્વીકારેલી સાહિત્યની ભાષાનાજ છે એટલે શ્રી મોદી જે પ્રમાણથી હીમને ગૂજરાતમાં ખેચવા માગે છે, તેનાથી હીમ ગૂજરાતમાં ખેચી શકાય તેમ નથી એકજ સાદુ ઉદાહરણ આપુ નાકરે કર્મણિ ભૂતકૃદન્તમાં આપ્યુંને બદલે આણૂં પ્રત્યય સ્વીકાર્યો છે

“ તે પાએ શન પાછનિ પડ્યા, જેહનુ જશ ટ્રેનાકિ
પાણુ મુઠિ તે પોપાણુ, જીવતુ હ રણુ ફેર ”

[વનપર્વ-૨૦-૧૧]

—આ પ્રત્યય માત્ર કાશ્મિરવાડમાંજ, તે પણ દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં તે સર્વત્રજ રખાય છે, શ આદવા બિપદથી આપણે ના રને વોદરામાંથી બિચકી પગભારે ગિરનાગના પહાડ વીપગ મૂકી શકિયે તેમ બિચે ?

તેમજ નરસિંહે હાગમાનામાં ‘મમાયો’ ‘કમાયો,’ પ્રયોગ, જે કે તજ ગૂજરાતમાંજ વપરાય છે, તે કયો છે, માટે તેને કાષ્ઠ જૂનાગઢથી ખસેડી પાવાગઢ મૂકી શકાય તેમ નથી શ્રી મોદી ભવિષ્યમળના “નો યોસ” વગેરેમાં ‘યોસ’ પ્રત્યય પર ભાર મૂકી સિદ્ધપુર અને વીસનગર—નનગર તરફ વપરાય છે, એમ કહી હીમને સિદ્ધપુરનો દરાના માગે છે

કેશવરામ હૃદયરામે એક સ્થળે (સર્ગ ૨૦—કડી ૧૩ મીમા) ‘મારયોસ’ (=મારીસ એ અર્થમાં) પ્રયોગ્યો છે. અહીં એ બીજા પુગ્યમાં છે, અને કાદિયાવાડમાં હજી પણ કેટલાક જૂદા નાગર સૌ પુરવો ભવિષ્યમાં એ રૂપનો પ્રયોગ કરે છે.

શ્રી. મોદી ‘પોત’ શબ્દનો કાદિયાવાડમાં પ્રચાર નથી, કહી લીમને ગૂજરાતમાં ખેંચવા માગે છે, પરંતુ પ્રભાસપાટણનો કેશવરામ હૃદયરામ કૃષ્ણકીડાકાવ્યમાં ‘મુક્ય મુક્ય, કરતા મુર્છ, પડી તે પોલ મુઝાર.’ (સર્ગ ૩-૬૨) એ રીતે ‘શેરી’ના અર્થમાં ‘પોત’ શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે.

એથી જાણ્યો એક પ્રયોગ બતાવું. શ્રી. મોદી વિભક્ષપ્રબન્ધ-માન ‘રચેશિ’ એ ભવિષ્યકાલીન રૂપનો ઉત્ત્તેષ કરે છે. આ પ્રયોગ મધ્ય કાદિયાવાડ (જેને અમે સોરઠના વતનીયો ‘કાદિયાવાડ’ કહિયે છિયે—તે પ્રદેશ જૂનાગઢની પૂર્વ બાજુના ‘કાલીના મુલક’) માં આપ્યારે પણ મોજૂદ છે ‘હુ કામ નહી કરેશ,’ ‘આવવા દે તારા બાપને, હુ તને માર ખપરાવેશ,’ વગેરેમાં ‘એશ’વાળું રૂપ પ્રયોગ્ય છે. આથી વિભક્ષપ્રબન્ધકારને એ પ્રદેશમાં થોડો ખેચી શકાય ? (સોરઠના ખારવા અને બોધયો સાર્વાત્રિક રીતે આપ્યારે તે રૂપ વાપરે છેજ.)

આ જાણ્યો એમ માની શકાય કે પ્રથમ ભાષામાં પ્રચુર એવા રૂપો પાછળથી ઓછા પ્રયોગને લીધે પ્રાન્તીયતા ધારણ કરી લિયે છે; છતાં વિશિષ્ટ પ્રયોગો નથી હોતા તેમ નથી.

એટલે લીમને ભાષા પર વિચાર કરતા ગૂજરાતમાં ખેચી શકાય તેમ નથી. આ માટે તેનો કાવ્યબન્ધ નિહાળવાની પણ જરૂર જણાય છે.

કેશવરામ હૃદયરામે કૃષ્ણકીડાકાવ્યમાં જે પદ્ધતિ સ્વીકારી છે, એ પદ્ધતિ લીમ સિવાય બીજા કોઈમાં જણાતી નથી. નવી

ગોધ પ્રમાણે એના મોઢ કાન્ય મળી આવે તો જુદી વાત છે કેમણના
મીતાદરણમાં મોઢ મોઢક મોઢક મથળે ઉઠત થાય છે, પાનુ એ
દોહા—ચોપાઈના ઉપગત પત્રાક, કિંવા “સરેવાની ચોપઈ દાવરી”-
નો ઉપયોગ કરે છે, ત્યારે કેશવગમ અને જીમ મોટે ભાગે પૂર્વ-
છાયા (દોહગાનુ કામિયાવાડી કવિયોચેજ પ્રયોજે ૧ નામ) અને
'આ ૧ ચોપઈ નો પ્રયોગ કરે છે એ ઉપરાંત હૃદા—એ મથાળે
સોગદાઓ આપે કે આ સોગદાઓનો પ્રયોગ કેશવગમ અને
જીમ મિનાય અન્યના કા ચોમા નથી એમ અત્યાગ મૂલી ૧૧ નેથેના
કાવ્યમાહિત્ય પઠ્યો જણાય છે કા વચન્ધ આમ તેને કામિયાવાડ
તન્દ્ર બેચ છે

બન્ને કવિયો મઠમતિ માટે મોઢ બનાવનાનો ઉત્તેજ કરે
છે (જીમનો પ્ર પ્ર ૧-૨૪ અને કેશવની કૃષ્ણ કી કા
૪૦-૧૨૭) બન્ને મિત્રો પ્રમાણને કેવ મની ઉપમા આપે છે.
પ્ર-પ્ર ૬-૭૩ અને કૃષ્ણ કી કા—૪૦-૧૧૯)

દુરિલીના સંદર્શી મતગમ પગિનિ છે —

‘ મુ. મદરે કળ મૂડી, માવર ચમોચચ,
ત્યમ ૮ દગિલીવા મ્મ મેદરે પ્રાપ્ત મંચ

[કૃષ્ણ કા ૧-૫૩]

કેશવગમે ત્યારે માત્ર બામવન દશમકથાન્તર્ગત ‘ દગિલીવા’
આપી છે, ત્યારે જીમ આખા બામવન ૧૧ મમમ દુરિલીવા આપે
છે એ બન્ને પઠ જોપરેવના ‘દુરિલીવારિવેક’ એ ચન્દ્ર ૧૧ અમર છે,
અને મા કચ કા બુ રૂદે કે જે પ્રમામમાજ બન્ને રૂદેના નેપ તો
દુરિલીવા એન્દ્ર ગુરુ ૫ સેથી વા મિત્ર ગુરુ પામેથી રીજવાતો
બન્નેને લાન મત્યો દોષ કેશવગમ વિપ્રના પ્રમાદથી કાન્દરમન
કરે છે, જીમ પણ વિપ્ર ૧૧ કૃપાથી બને નની ૫ મેથી મગે ૧૧
પૂર્વછાયાથી કાન્દરમન કરે છે પ્રમામપાવ્યુના એ નરમિંદ વ્યાસ-
ની કૃપા તો કાન્દરમન નહી દેવ ને ૧ પ્રત્યક્ષ કાન્દ્ર પુગતો નથી

બન્ને મંરૂત ભણ્યા છે; એ એમના કાવ્યો પેરથી જાણ્યા છે; અને બન્નેએ યાત્રાઓ પણ કરી દીસે છે.

હીમને કાઠિયાવાડની મદત્તાનો પક્ષપાત મને એક રથજે જાણ્યો છે. રુદ્રિમણી વિદર્ભ દેશની હતી; અને કેશવરામ કૃષ્ણ. કી. કાવ્યમાં તેવુંજ જતાવે છે; રુદ્રિમણીના લગ્નનો પ્રસંગ દારિકા-માંજ તેણે આપ્યો છે, ત્યારે હીમ—

“દારાવતી ભણી સાચરચા દેશવ જલમદવીર,
પુદુતા તે માધવપુરી, નગરી વસન્ત સાગરિતીર.
તિહાં મહાનદી મધુમતી, અતિ ઉછવ રૂપિણીવન માહિ,
હાય મેશાવુ હરિતણુ, હુધ રાણી રુદ્રિમણી વિવાહ.”

[હરિ. પો. કલા. ૧૪-ધવલ પ મ']

એ પ્રમાણે માંખરાણથી ૧૬ માર્ગજીપર અત્યારે પારખ-ઢરની હદમાં આવેલા માધવપુરમાં લગ્ન થયાનો ઉલ્લેખ કરે છે.

માધવપુરમાં માધવરાય-નીકમરાયનાં ઇતિહાસ-પ્રમિદ્ધ મંદિર આવેલું છે અને દરસાલ ચૈત્ર સુદિ ૧૨-૧૩ નો મેળો ભગવ છે અને “રુદ્રિમણી વિવાહ” ધામધૂમથી જાજવાય છે; મધુમતી નદી પણ ત્યાંથી અર્ધો માર્ગજી છેડી છે; રૂપિણી વન પંચ મોજુદ છે; અત્યારે પણ ૨૫-૫૦ ગાઉથી લોકો એ વિવાહમાં ભાગ લેવા આવે છે.

હરિ. પો. કલા સિદ્ધપુરમાં એકા રચાતા છતાં હીમ કાઠિયા-વાડમાના એ તીર્થથી પૂરો વાકેફ છે.

આ પ્રમાણે જોતાં તે ગૂજરાત કરતા કાઠિયાવાડનો વધુ સમ્ભવિત છે; ગૂજરાતમાં સિદ્ધપુર એ આવ્યો છે અને પુરપોત્તમ પાસે વેદાન્તજ્ઞાન પણ તેણે મેળવ્યું છે, એ પણ નિર્વિવાદ છે.

કાઠિયાવાડમાં એ કાળમાં વિખ્યુતકિતનો જીવન વિસ્તૃત થતો જતો હતો, તેનો સારામાં સારો પુરાવો હીમના બન્ને કાવ્યો અને કેશવરામનાં કૃષ્ણકીડાકાવ્ય છે. નરસિંહનો વૃદ્ધમાન્ય કાળ પણ એજ છે.

આમ એ પ્રબાસપાટણ-સોમનાથપાટણનો વતની હોય, એ વધુ સમ્ભવિત છે.

તેનાં કાવ્યોમા હુરિ. પો. કલા તેની લેખનશક્તિનો પુરાવો છે; કેમકે તેણે ભાગવનના આખા કથાનકને સરળ ભાષામા ઊતારી લીધેલ છે; ગેશક કેશવરામના કૃષ્ણકીડાકાવ્યની હરોળમા તો તે જાબી શકે તેમ નથી. તેની અનુવાદશક્તિનો પ્રબોધપ્રકાશ પુરાવો પૂરો પાડે છે. હુરિલીલામા પણ તે શક્તિ સ્પષ્ટ છે.

ઉપસંહાર

આવા એક યોગ્ય કવિને હાથે રચાયેલા કાવ્યને પ્રથમવાર ગૂજરાતી જનતા સમક્ષ મૂકવાનો લાભ મળે છે. આ કાવ્યનું સંપાદન કેવા મધ્યોગોમા પ્રાપ્ત થયું છે, તે પ્રસ્તાવનામાં મારા મિત્ર રા. હીરાલાલ પારેખે જણાવેલી હકીકતથી જાણવામાં આવશે. ગૂ. વ. સો. ના સફળતાની અ-જાળે અને પ્રતિષ્ઠા અપૂર્ણ હતી અને આ કાવ્ય અપૂર્ણ દશમાજી છપાન; પરંતુ મારા મિત્ર રા. અમ્બાલાલ જાની પાસેથી સાં. ૧૫૫૩ જેટલી જૂની પ્રતિ જાપરથી જાનારેલી પ્રેસ કોપી કે પ્રાપ્ત થતા આજે અપૂર્ણ કાવ્ય અર્પવા શક્તિયાળી થઈ શકાયું છે.

ભાષાની દૃષ્ટિએ આ કાવ્ય મહત્ત્વનું છે. તેમા કેટલાક જૂના પ્રયોગો-રૂપો સઽચવાદ રણાં છે. પુરિસિષ્ટ ૩ જામા આપેલા શબ્દ કોશથી તેનો ખ્યાલ આવી શકશે. છેવટ ૧૦૨-૧૦૩ પૃષ્ઠ જાપર આપેલ સૂચના અને શુદ્ધિપત્ર જાપર પ્રથમ ખ્યાલ આપીને પછી કાવ્ય લાચરવા વીનતી છે.

અનુભવે આ કાવ્યના સંપાદનમાં જેઓ જેઓ તરફથી પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષરૂપે પુરતકસ્વરૂપે મદદ મળી છે, તે સર્વેનો સન્નિધિ આભાર માની આ મારો પ્રયત્ન ‘ગુર્જરી દેવી’ના ચરણારવિન્દમા અર્પી કૃતકૃત્યતા અનુભવવાની તક મેવ’ છે.

प्रबोध-प्रकाश

ॐ नमः शिवाय

प्रथम अर्ध

[प्रस्तावना]

श्रीमन्नारायणे देवं ध्यासं गणपतिं गुरुम् ।
पुरुषोत्तमनामानं ध्यात्वा वेदान्तपारगम् ॥१॥
(म)बोधवन्त्रोदयस्याहं यथाबुद्धिं विवेचनम् ।
श्रीमृत्तिहमसादेन करिष्ये नातिविस्तरम् ॥२॥

पूर्वछात्र

आपानं कारणं नदी, कारणं अर्थविशेष.

सम्यक् ओह उपरि कह पित्रुल-गाथा ओह.

३

॥३॥-तथापि अर्थवित्तो केवलभासा जाइ होइ सा होइ ।

तज्जय दोससमूहं अज्ञो उत्तम-पिङ्गलं भणिय ॥४॥ (अ)

[संस्कृतेन हि दुर्वोध, प्राकृते हि विवेचनम् ।

वासुदेवपरत्वेन भाषा, किं किमिहोच्यते ॥४॥ (घ)]

ये अज्ञानि उपजन्त विश्वभरात्पर पर,

किरणु विधि दीसत यथा मध्य दिवस जलपूर.

५

येहूनं स्वर्ष विनागता मोह निरर्तक ओह,

कुसुम तलु भावा विगध यथा पुष्पज-हेह.

६

१. अ निर अ. ८ विष्णुविप्र अ, मनाव च व. d. वेदान्त-
तरंगं ग्रा अ. ३. c. ओ ण. d. गाहा ण. ६. a जलपूर अ.

તે હરિ સદા હિપાશીઘ આતમ-બોધ અગાધિ,
સનાતન આનન્દધન વર્ણિત-અખિલ-હિપાધિ.

૩

[મધ્યાદ્યાર્કમરોચિકાસ્થિય પયઃપૂરો યદ્દક્ષાનતઃ

યં વાયુર્ઝલનો ઝલં ક્ષિતિરિતિ શ્રેણીકયમુન્મીલતિ ।
યત્તત્તયં પિદુષાં નિમોલતિ પુનઃ સ્વભોગિભોગોપમં

સામ્પ્રાતન્દુમુપાસ્મદે તદમલં સ્વાત્માયયોર્ધં મદઃ ॥૧॥ (વ)]

શાસ્ત્રસંપત્તિ-શુરુવચનિ આતમતત્ત્વ અનન્ત,
અનુભવતાં જાણુ યતિ સમ-દમ-સાધનવન્ત.

૮

શ્રદ્ધા, ભક્તિ, પેશગ-અતિ, ધ્યાન, વિચાર, વિવેક,
સાધન વિના ન પામીધ જોના જન્મ અનેક.

૯

શકુંર કરણાકર તણું પ્રણીગીઘ પદ્મન્દ,
ચેહની અનુકર્યા કરી પ્રાપતિ-પરમાનન્દ.

૧૦

(અમૃત ઉદરિ ઠિ સુર તણુ, તોહિ તેહ મરન્ત,
કણિક હસાહસ વિષ વહધ, જમ જમ તે જીવન્ત. બ)

ત્રીજા સોમનનધ મિશર્ધ લલાટિ પાવક-રૂપ
પરમ તેજ પરમદ કરૂં, જાણે જ્યોતિ-રવરૂપ !

૧૧

જમ, જમ, જમ, મુગદીશરી ! હિમયા ઉગ્ગતત્ત-અર્જિ,
આદિ શક્તિ અન્તરિ રહી આલિર્જા સિવમિર્જિ

૧૨

અન્તર મારત-નિયમના નાડી સૂક્ષ્મ તમ,
ખદ્મ-રૂ-સુર-મુખિ કરી જાણુ યોગીજન્મ.

૧૩ (ક)

[અન્તર્નાદીનિયમિતમચ્છલ્લક્ષિતવ્રહ્મરન્ત્રં

સ્થાન્તે શાન્તિ પ્રણયિનિ સમુન્મીલદાનન્દસામ્પ્રમ્ ।
પ્રત્યગ્ઝયોતિર્જયતિ યમિનઃ સ્પષ્ટલાલાટનેત્ર-

વ્યાજવ્યક્તોક્તમિય જગદ્વ્યાપિ ચન્દ્રાર્ધમીલૈ. ॥૨॥ (વ)

દ. ડ. અનુભવતાં જાણુ જ્યોતિ. બ.

પૂર્વછાયા

- પ્રાણ-પવન મન સમરસમ અનુભવ કરતા એહ,
સિદ્ધિયમ પરમાનન્દનુ વાધમ મદા સનેહ. ૧૪
- મુગતિ-મૂલ એ શાન્તરસ નવ રસનમ દુરિ ચેહ,
મોક્ષપણમ તે(ણમ) કારણિ બોલિસુ મહિમા તેહ. ૧૫
- આગમ નાટક બોલિયાં કવિજન જહુ મહિમામ,
વલી કિશા કારણિ કરી કીધુ તહો ઉપામ ? ૧૬
- વિવેક વિચાર વિસ્તરમ ત્યજમ મહામ્હો-દમ્ભ,
લીમ લણમ તે(ણમ) કારણિ એ અન્ય તણ આરમ્ભ. ૧૭
- સાબલતા સુખ પામીમ; લણતા દુઃખ સવિ જામ;
એહનુ અર્થ વિચારતાં મતિ અતિ નિર્મલ થામ. ૧૮
- મહિનિશિ અવિલોકન કરમ એહ પ્રબોધપ્રકાશ,
તે નર નારામણ તણ પામમ પદ અવિનાશ. ૧૯
- વિચિત્ર પદ કીજમ કથા, જુ નહોં ગુણ-ભગવાન,
(તુ) નીરસ તે શોભામ નહોં, ધૂત વિણુ યમ ભોજન. ૨૦
- અબદપદ પાવનકથા યે હરિ-ગુણ ગાઅન્તિ,
ગર્જા ભક્તમ સવાદલા હરિશિરિ જામ દલન્તિ. ૨૧
- કલિમલક્ષાલણ, લયદરણ ચતુર્ભુજ તણ ચરિત્ર,
કરોસ કથા તિણમ કારણિ વાણી હોમ પવિત્ર. ૨૨
- જપ-તપ-તીરથ-વ્રત કરયા, વાપી કૃપ-આરામ,
યાગ-દાન-વિવા-વિભવ યે મુખિ શ્રીહરિ-નામ. ૨૩
- મ્હોક કહું તે જાણિયા એહજ નાટક માહિ,
રમૂતિ બોલિસ યહાં યહાં [રિદમ], ત્હાત્હા શબ્દ તથાદિ. ૨૪

૧૪. c. સહયમ અ. સિદ્ધિનિ. બ. ૧૫ d. બોલીશ. બ.
૧૭. તે કારણિ એ અન્યના લીમ લણિ પ્રારમ્ભ. બ. ૧૮. b.
લવદુઃખ જામ. બ. ૨૦. ઘ. પાવન કથા. અ. ૨૧. c. ગર્જલિત્યાં
વાહોલિયાં, બ. ૨૨. c. કવિજ. બ. ૨૪. ઘ. કર. બ. c. સમિત
પુલીશિ. બ. d. અર્થજ થામિ. બ.

ચુપધ

નામક નન્દી રૂઝાચાર; ઉત્તમ મધ્યમ પાત્ર વિચાર.
 લધુ-ગુરુ-ગણ-પિર્નલ પ્રતાવ, નાટકબેદ ન જાણું ભાવ. ૨૫
 વિપ્લવમકાળન તથા પ્રસાદિ પ્રબોધચન્દ્રોદય-અનુવાદ,
 ક્લેશ વિચાર માત્ર મહોષ. પરિણ ગમે કરુ આખેષ ! ૨૬
 આ મોટા કવિ રવિ ઉદોત, ત્વદા દુ કવણુ માત્ર ખદોત ?
 માણિકજમવી ગુગ્ગળ યથા. દોષ મ દેશુ દેખી કથા. ૨૭
 વૈકુણ્ઠપતિ પુરગોત્તમ એવ અવતરિઆ હરિ ધરિ-વસુદેવ
 કણ્ઠક કંસ મહારિપુ માત્રિ ઉમસેનનઇ ગર્જિ બિમારી. ૨૮
 જરાસન્ધ, સાયવ, શિશુપાલ, બીરામ, કુર્બોધન જૂપાવ,
 દરશનમાત્ર હરયા ને આધ, દીધૂ રાજ યુધિષ્ઠિર રાધ. ૨૯
 અનની કેરુ ભાર જિતારિ આઘ્યા હરિ દારિકા મજારિ.
 શિર્ધાસથિ સોહમ સામયા. દિન દિન દીપમ ચડતી કયા. ૩૦
 નવનિધિ-પૂરિત દારામતી, ભવ-આમય ભેષજ ગોમતી
 શ્રીજસવન્ત સન્ત પ્રતિહાર, ઇદિનિશિ ઉચ્છવ મર્જવચાર. ૩
 સલા માહિ જઇટા ધરિ ધીર છપનકોડિ કુવ ચાદવ વીર.
 મુલત મહાભટ સમરય ચર, નિજ સેવક ઉદવ, અકૂર. ૩૨
 રાજ ગુણસાગર ગોવિન્દ શ્રીપતિ પુણ્ય-પરમાનન્દ
 ધર્મશિલા હરિ આગલિ સાર રચિય નાટક કરી વિચાર. ૩૩
 નદી સરીસુ રૂઝાચાર, વાદ અનોપમ, અર્થ અપાર,
 તેહ કયા બોલમ હરિદાસ નાટક પ્રબોધચન્દ્ર-પ્રકાશ. ૩૪
 સૂત્રધાર કહિ સાલલિ, નદી ' ક્ષણક્ષણ ચીવિત જામ ધરી,
 તે(ણુ) કારણિ સેવુ ભગવાન, મમગ્ય સ્વામી સામવવાન ૩૫

૨૫ c લડ બ ૨૬ c કહોશ કયા. બ ૨૮. c
 કણ્ઠકસકટ કંસરિપુ, બ. ૩૦ d ચડતી, બ ૩૨. a. પૂરણ
 બ. b. આમિ બ ૩૨ a હુરિ બ.

નિર્વિશેષ ચૈતન્ય અધિકાર, ઉત્કલિત તે કૃષ્ણાકાર,
નટવતરૂપ ધરચૂ શ્રીગજ, અન્તરયાત્રી એહ અલિંગ, ૩૬

પૂર્વછાયા

અસમ્ભારિ એહનુ કિય ? નટી કહમ સૂત્રધાર ।
એહના ગુણ ગ્નણુઈ નહીં ક્રાંતા વેદ વિચાર ૩૭
હરિ આમલિ નાટક ગન્યુ ધર્મશિના ધુરિધીર,
તુ આપણિ નહીં નાચીઈ, પુનરપિ ધરી ચરી ? ૪૮

સુપદ

વચન કહમ વલી રડાચાર પગલિત-કારણિ હરિ-અવતાર
મત્સ્યરૂપિ શરૂઆતુઝ મારિ, બ્રહ્મા સૂચ્યા વેદ ચાર ૩૯
કૂરમ-પૂઠિ મેદિની ધરી, એહ ગતન મન્યા શ્રીહરિ
વારાહ રિધ્ધુ રૂપ સેવતા, લાગ ભાગ પામ્યા દેવતા ૪૦
હિરણ્યકશ્યપ ધૈર્યુનથ વાદ, પી-તેણુઈ પુત્ર પ્રહલાદ
રૂપ ધરચૂ હરિ નર-કેસરી, નિજ સેવકની રક્ષા ધરી ૪૧
વામનરૂપ ધરી ગોપાલ, બલિસગ્ન થાણુ પાતાલિ
પગથુગમિ ક્ષત્રી નિર્જાણી મીઠા બ્રાહ્મણુ વસુધા-ધણી ૪૨
શ્રી ગમધ રાવણુરિતુ ક્રાંતિ નગર અયોધ્યા આણી મીત
કૃષ્ણે મલ્લ-માણુ મોડિઆ માધ-નાપ-અન્ધન છોડિઆ ૪૩
ભાર ડીતારુ, મારુ કંસ, રાગ સોમ નધારુ વંશ
નર સુર વપુ કરુ ત્રિગોહ, યથા વિવેકઈ થીતુ મોહ ૪૪
સાબલિયુ તે વચન નિગમ કાષ કરીનઈ મો યુ કામ
કિવણુ સુભટ જીઠ એ(ણુઈ) મંસાગિ યે મઝ સ્વામિ નનાવઈ
હારિ ? ૪૫
ઝાણુ દેખી મનમથ માગ નટી મહિત મ્યુ રડાચાર

[નિષ્કમ્ભક]

કામિનીકરિર અનિર્જિત હાય, સભા માહિ આવ્યા રતિનાથ ૪૬

૩૯ તી આહાણુ, જી ચિતાર, જી

રાતાં લોચન, મદ્યોચન; રૂપ યોદ્ધા ત્રિભોવન-જન,
અખત્રા અર્ધ સર્પ ઉર્ધ્વસપ્ત; કુર્કુદિસિ જોધ હજી હસપ્ત. ૪૭
કરિધરિ કૃત્ય, મૂળ વલ ભરપ; કોષ સદિન વાણી ગયરપ:

[ઉત્તરપોષરકુચદ્વયપોહિતાન્ન -

માલિકિત: પુલકિતેન ભુજેત રત્યા ।

શ્રીમાઝગન્તિ મદ્યગ્નયનાધિરામ:

કામોડયમેતિ મદ્યઘ્નિતનેત્રપદ્મ: ॥ ૧૦ ॥]

કિહાં ગયું તે પાપાચમ્બુ, ચેળઈ કલું મોહનું મરણ ? ૪૮
કપ અનોપમ અચમ્ય નારિ; નમના પીનપયોધર ભાર.
સોલ હસા, મુખ મિશ્ર મયઈ, કટિનટિ અટિત કેમરી સઈ. ૪૯
દરિબાખી હંસમાગિની, યોવન મદમાતી કામિની.
દાડિમ-કણી કન્ત નિર્મલા; અધર મુરખં અર્ધ કોમલા. ૫૦
કુંભ, દાગ, ઝીગ, ચૂનડો; મગનકિ મણિમણિન રાખડી.
સવિ સખગાગ હરી માયરી, કામસદિન સોદમ મુન્દિરી. ૫૧
રતિપતિ કરમ વિનોદમ વાન, કમ્બુમધનુષ નિજ મહિયનાદ;
વસન્ત આખયા આગમ અનેક; આજ યોરનાં કિશુ વિવેક । ૫૨

[રમ્યં દમ્યંતરં મયાઃ સુમયમા સુગદિવેષા તમાઃ

પ્રોશ્મીઠ્ઠમ્મલિકા શુરભયો વ્રાતાઃ સપન્નાઃ ક્ષપાઃ ।

યન્તેતાનિ જયન્તિ જ્ઞાન વન્તિ. શય્યાણ્યમોચાનિ ચ

તદ્ગોઃ પીલુગમો વિવેકવિભવઃ પીલવમ્મયોધોદયઃ ૫૧૨૫(ચ)]

[अपि यदिः विशिखा शरासने वा

कुसुममये ससुरासुरं तथापि ।

मम जगदग्निलं यरोरु नाज्ञा-

मिदमतिलक्ष्य धृतिं मुहूर्तमेति ॥ १३ ॥]

विश्वामित्र, पराशर धृति, मुञ्जभक्ष कं पक्ष सुर तेजीय.

अज्ञा लोकपितामह येह, पुत्री सरिसु करपु सनेह. ५४

धृतिव्या सरिस विगुप्त धन्व. गुरनारीयं रभिडे यन्त्र.

त्रिभोवन द्रष्ट नथा ते सही, ये मादूरध वसि आवध नही. ५५

[अद्वैत्याये जारः सुरपतिरभूदात्मतनयां

प्रजानाथोऽयास्तोदभजत गुरोरिन्दुरबलाम् ।

इति प्रायः को वा न पदमपथेऽकार्यत मया

अमो मद्वाणानां क इष भुवतोऽस्माद्यधिषु ॥ १४ ॥ (घ)]

पूर्वछात्र

इति कृतिः किम हारशध येह्नुध सुलट विचार,

सत्य, अहिंसा, दम, दया, अहमर्थ-प्रत सार ? ५६

श्रुपध

हाम कृष्टः मादूर अक्ष धृष्टं, अहमर्थ भञ्ज आगति किं ?

क्रेध अहिंसा टालध शोभ; सत्यादिक किशा यहा लोभ ? ५७

[अहिंसा कैव कोपस्य ब्रह्मचर्यादयो मम ।

लोभस्य पुरतः केऽमी सत्यास्तेयापरिग्रहाः ॥ १५ ॥ (घ)]

तां लगध सादस कुल-आचार, ता लगध विद्या विनय विचार,

तां लगध मंथम सुधु विज्ञान, ता लगध पण्डितनं अनिमान. ५८

सुलसित शाभा नयवैवना, सकल सुयज्ञ अर्ज-सर्जना,

लक्षणसहित नयन-सन्धाषु नं लगध हृदय न वाणध आशु. ५९

[प्रभवति मनसि विवेको विदुषामपि शास्त्रसम्भवस्तावत् ।

निपतन्ति दृष्टिर्विनिश्चया यावन्नेन्द्रीवरार्थीणाम् ॥ १६ ॥ (घ)]

પૂર્વછાયા

કર જોડી કામિની કહધઃ સાભલિ કારણ, કન્ત !

તું કિમ ચીપિશિ તે મતિ, ચે છધ સાધનવન્ત ? ૬૦

અુપધ

કામ કહધઃ રે માંભલિ, રતિ ! મધ વશિ કીધા જર્જમ મતિ.

ઉદાસ મુનિ મસવાસી નારિ, બ્રહ્મચારિ મનાવ્યા હારિ. ૬૧

વનિ વસધ, ફલ કરધ આહાર, તે જ્ઞપિથ મધ ચૂક્યા વિચારિ.

વાગિ છત જોજન અન્દર-વાસ, તે ચીપતાં કિથુ આવાસ ? ૬૨

[(વિશ્વામિત્રપરાશરમ્ભૂતયો ઘાતામ્યુપર્જાશના-
સ્તેઽપિ હીમુલ્લપદ્મજં સુલલિતં વૃદ્ધૈષ મોહં ગતાઃ ।

આહારં સુવૃદ્ધે પયોદધિયુતં ચે માનવા ભુજતે

તેષામિન્દ્રિયનિગ્રહો યદિ ભવેન્નિન્દ્રિયસ્તરેત્ સાગરે

॥૧૧॥) (ચ)]

પૂર્વછાયા

રતિ કહધઃ પતિ ! સાભલુ, જપ-તપ, નિજ મનિ ધ્યાન,

તાહરે બલ કાઈ નહીં, શ્દા પરમારથ-ધ્યાન. ૬૩

અુપધ

કામ કહધઃ મજ સદજ સ્વભાવ, વની વલી મૂંપાઈ કિથં કહાવિ ?

હું શ્દા અધખળુ કરે પ્રસર્જ, તેડનધ ધ્યાનધારણા-ભર્જ. ૬૪

તાં લગધ સુખસમ્પત્તિ નિજ ન્યાન, તાં લગધ જપતપ નિજ

મનિ ધ્યાન,

તા લગધ પરમારથ વાછીઈ, જાં લગધ જ ન આપૂં દેધં. ૬૫

પૂર્વછાયા

માભલિ, સ્વામી ! રતિ કહધ, મોગ તણાં નિજ અર્જ,

શ્દાં આદધ ઇદિનિશિ વમધ, ત્દાં તું કિથુ, અનર્જ ? ૬૬

૬૪. b. મૂં પા ગિરથં. બ. મૂંમજ. અ. ૬૫. b. જા. બ.

ચુપધ

કામ કદમ્બઃ મુઝ નામ અર્જુન, માદ્રધ આદ અનોપમ અર્જુનઃ
નારીનું સમરણ મન હરમ્બ; યોગવિયોગ એકલું કરમ્બ. ૬૭

[સન્તુ વિલોકનમાષણવિલાસપરિહાસકેલિપરિરમ્ભાઃ ।
સ્મરણમપિ કામિનીનામલમિહ મનસો વિકારાય ॥૧૬॥ (બ)]

ખીમ સાત અર્જુન ગરમ્બ, તે માદિ સર્જતિ સર્વસ હરમ્બ.
યોગાર્દ પદમ નિરવાણિ, -સૌમરિ-વાણી વિધ્વ પુરાણિ. ૬૮

[(તથાહિ-નિઃસદ્ગતા મુક્તિપદં યતીનાં
સદ્ગાદિદોષાત્પ્રમથન્તિ દોષાઃ ।

આરુઢયોગોડપિ નિષાત્યત્તેડધઃ

સદ્ગેન યોગી, કિમુતાલ્પસિદ્ધિઃ ॥૨॥) (બ)]

વિવેક તથા મુલટ પરવીર, સત્ય, દયા, દમ, સાદસ ધીર;
માદ્રઈ કામ નામ જુ ધર, તુ તે અધર્મનમ વસિ કરે. ૬૯

પૂર્વછાયા

મધ આગમ મમ માલત્ય, રતિ કદમ્બઃ સુણિ, સ્વામિ !

વિવેક મોહ કુટુમ્બ તણી, ઉત્પતિ એકમ દામિ. ૭૦

ચુપધ

કામ કદમ્બઃ સામલિ, ભામિની ! અલ્લ ઉત્પતિ-કારણ, કામિની !

પૂરવ કથા મથા વિસ્તાર, અનાદિ એક અનન્ત અપાર. ૭૧

પુરવ સ્વભાવમ અજમ અસર્જ, તથાપિ માયાસરસ મર્જ,
તેડના મન નામમ સુવ સાર, કીધુ તેણુમ સકલ સંસાર. ૭૨

[સમ્મૂતઃ પ્રથમમહેશ્વરસ્ય સદ્ગા-

ન્માયાર્યા મન इति વિશ્રુતસ્તનૂતઃ ।

ત્રૈલોક્યં સકલમિદં વિસૃજ્ય શ્રૂય-

સ્તેનાયો જનિતમિદં કુલદ્વયં નઃ ॥૧૭॥]

મનનઘ દોષ ગુણવન્તી કનત્ર, અધિક પ્રેમ તે માહર્ષ અત્ર
 પ્રવૃત્તિ પટરાણિ અવધાગિ, નિવૃત્તિ અણુમાનીતી નારિ ૭૩
 પ્રવૃત્તિ તણુ મોહ પરિવાર, નિવૃત્તિ તણુ વિવેક વિચાર
 વિવેક અઘનઘ સગપણ સહી, પિતા એક માતા જૂલુધ ૭૪

પૂર્વછાયા

રતિ કહછ પતિ' વીનતી સ્વામી' કુટું પ્રબોધ,
 કાગણુ કિચ્છ કુટુંબ્યચ્છ, માહોમાહિ વિરોધ? ૭૫

સુપદ

કામ કહછ એ સહજ વિરોધ, આગછ કૌરવ-પાણડવ યોધ
 ખિતિ કારણિ સેના સામટી, અષ્ટાદશ ક્ષોદ્ધણિ આયરી ૭૬

[યકામિયમમથમેવ સહોદરાણા-

મુજ્જમ્મતે જગતિ ઘેરમિતિ પ્રસિદ્ધમ્ ।

પૃથ્વીનિમિત્તમમથત્કુરુપાણ્ડવાના

તીવ્રસ્તયા દિ મુષનક્ષયકુદિરોધ ॥૧૮॥ (ચ)]

વિપરીત ગતિ આચગ્ધ વિવેક, કત્તૂ પિતાનૂ ન મરઘ એ
 અઘ્ના સુધધ મારગિ સાચઈ માધ બાપતી સેના કર ૭૭
 વત્સલ અઘો અણૂ તે ભણી, ક્રીધા રાજમાજના ધણી
 વિવેક કગ્ધ અધર્મ અપાર, તણુધ મગપિ નિરતુ વ્યાપાર ૭૮
 વરી અઘ સરિસુ અપયસ મરઘ, મર્મવચ્ચન વાણી ઉચ્ચગ્ધ
 'મદામોહ મદ મરઘ કામ, એદનું મમન દાનુ દામ ૭૯

પૂર્વછાયા

ન્યાઈ વચન વનિતા કહછ એક વધરી નધ વ્યાધિ,
 એ જાહન્તા છેદીધ, તુ પામીત મમાધિ ૮૦

૬૩ ૧ બિ બ ૬૮ ૮ નિવેક ન મરિ ધર્મ સગાર બ
 ૬૯ ૮ માહોમાહિ બ તે એદનુ મમતો દાનુ દામ બ ૮૦
 ૮ બપજતા બ તે તો તા ય બ

ચુપધ

- કામ કહધઃ તજ સરખી નારિ, ચેહ્નધ પક્ષ હુધ દોધ આરિ.
ત્હા પરાકમ, કિશુ વિવેક, જુ તે કમ્પ ઉપાધ અનેક ? ૮૧
- લોક માહિ વાણી ઉચ્ચરી, વિવેક વિદ્યા સર્ગમિ કરી,
જિપજશધ કન્યા રાક્ષસી, તે કુલ સધલું લેશધ મશી ૮૨

[પુંસ સદ્ગતમુજ્જિતસ્ય ગૃહિણી માયેતિ તેનાવ્યસા-
વસ્પૃષ્ઠાપિ મન. પ્રસૂય તનય લોકાનસૃત ધ્રમાત્ ।
તસ્માદેવ જનિષ્યતે પુનરસૌ વિદેતિ કન્યા યયા
તાતસ્તે ચસહોદરાશ્ચ જનનો સર્વે ચ મહ્યં કુલમ્ ॥૧૦॥
પૂર્વજાયુ (સ)]

- ત્રાહિ, ત્રાહિ, પતિ । રતિ કહધ, કિનુ એહનુ વિશ્વાસ ?
ચે પાપ થકા ખીદધ નહીં કરતા કુદુમ્મ-વિનાશ ૮૩

ચુપધ

- કામ કહધ હેધ આમલા, ધૂમ મયા સિદ્ધિધ સામલા,
જાયા જર્ધ મેધનધ મિલધ, કુન આપણુ પઠિ નિર્દલધ ૮૪
- માદર કામ કહાપૂં નામ, તુ એ રે લલુ દામ.
વિવેક વિદ્યાસર્ગમ સહી, એહ મિત્રવા દેહિસ નહીં ૮૫

[સદ્ગતમલિનવદ્રમાવમાર્ગાં

મયતિ મથ પ્રમથાત્મનાશહેતુ ।

જલધરપદ્મીમથાવ્ય ધૂમો

ઝલનચિનાશમનુ પ્રયાતિ નાશમ્ ॥૨૧॥]

- તેહ વચન સાલત્યુ વિવેક, કુલુ રે દુષ્ટ । સલા માહિ એક ?
ચે અહાનધ નન્દ્ય એકવા, આપણુ ગ્નિધ કહાવધ લના ? ૮૬

૮૧ b હુય જિ ખ. ૮૪ b ધૂમન્યયા દીસિ ખ ૮૫ a.
d માદર કામ નામ જુ ધર, તુ તે સધનાનિ નિર્દલ. ખ. ૮૬ d.
આપણુપિ કિમ થાધ લલા ખ.

જેહ કુમારગિ ગાધ બાપ, તે છાડીધ, ન લાગધ પાપ.
દોષધ તજીધ શુરુ શુભવન્ત પુગલુ-ગાથા જોવધ સન્ત.

૮૭

[શુરોરપ્યથલિપ્તસ્ય કાર્યાકાર્યમજાનતઃ ।

ઉત્પથપ્રતિપન્નસ્ય પરિત્યાગો વિધીયતે ॥૨૨॥ (૫)]

પિતા આત્મારુ એદ અળૂધ, ધદિનિશિ ચે આચરધ વિરોધ,
મિત્રુ ઇદકાર તણુધ સદ્ગુણિ, જગત પિતામદ બન્ધુ તાત. ૮૮
કામ કદધઃ રતિ । આવધ એક, દેખ ન દુર્બલ દેહ વિવેક,
ગગાદિક ઇચ્છા આચરી, એદની ધીરનિ લીધી હરી. ૮૯

[રાગાદિભિ સ્વરસધારિભિરાત્તકાન્તિ-

નિર્ભસ્વમાન इव मानधम वृक्षाद्वः ।

મત્યા નિતાન્તકલુષોદ્ધતવા શાશાદ્વઃ

કાન્તયેવ સાન્નિધ્યમુદિમાન્તરિતો વિભાતિ ॥૨૩॥ (૫)]

[અર્જુનચરિત્ર]

કામ વિરોધ કદીનક મયુ અતિપતિ મત્રા માદિ આપિડ
એદકા કસા વિવેક નરેન્દ, જાજે વાદવ પૂનમ-ચન્દ ૯૦
અતિ મશુભવન્તી અતિ નિર્મલા, નિનવ-રિનીના અનિ દુર્જલા,
મન માદિ મનપનિધ મુદા, એદમ મનીસિરોમખિ મુદા ૯૧
સામયિ, અતિ । કદધ વિવેક, નિર્મલ નિત્ય ગિદાનન્દ એક,
નિરજન અરિકાર આનન, પુણ્ય શુદ્ધ નનનન નન્ત. ૯૨
કુર્મન મદ્રેનિ એ જુલાલ, લીન દમા પાગુ બદુ કાલ.
બાપી ૧૫, ૧૬ મુ ૬ અવન્ત, તે ૧૧-૧૨ અધ્યા પુણ્યવન્ત. ૯૩

[મનાવદ્યદુષ્ટાવર્જિતુમ્ભામિ-

નિષયન ન પાપદાદેમંદાદિભિ ।

૮૭ કો ૧૦૦ જ ૮૮ કો ૧૦૧ જ ૮૯ કો ૧૦૨ તો મની
ગિ ૧૦૩ કો ૧૦૪ જ

ચિરં ચિદાનન્દમયો નિરજ્ઞનો
જગત્પ્રભુર્દીનદશામનીયત્ ॥૨૭॥ (વ)]

પૂર્વછાયા

સુણિ, સ્વામી ' મતિ વીનવધ, શુદ્ધ સનાતન સન્ત,
દીન દશા દિન પામિહિ, કદમ્ભ તે, કરણાવન્ત ' ૮૪

ચુપધ

રાજા ભણધ સુભટ ચુણન્ત, સાહસ ધર મહા બતવન્ત,
નારી સર્જતિ વિનય વિશાન, ધીરપણુ છાડધ વત્સાન ૮૫
વેશ્યા હાવભાવ વિન્તગધ, નરન પગમારય ધન હરધ,
તિમ માયા-સંયોગિ સન્ત સદ્ગમનન્દ કરચુ કુ ખવન્ત ૮૬

સતતધૃતિરપ્યુષ્પૈ શાન્તોઽપ્યવાસમહોદયો-

ઽપ્યધિગતનયોઽપ્યન્ત સ્વચ્છોઽપ્યુદોરિતધીરપિ ।

સ્વજ્ઞતિ સદ્ગત ધૈર્ય સ્ત્રીભિઃ પ્રતારિતમાનસ

સ્વયમપિ યતો માયાસદ્ગતપુમાનિતિ વિશ્રુત ॥૨૮॥]

પૂર્વછાયા

મતિ મદધ કરણુ મ, સદ્ગત વિરોધ વિનામ,
અન્ધકાર દિમ આવરધ સૂજ સદા પ્રમાણ ? ૮૭

ચુપધ

મતિ ' સાભનિ, બોનધ નિજ ભૂષ કદ અવિદ્યા વપુ સ્વરૂપ.
પે નવિ ધટધ, ધટાવધ તેહ, માયા પ્ર મદિમા એધ ૮૮
માનસ પુરુષ અવિદ્યા સત્ માયા ભણધ એહ અસંગ
ટદપણુધ ગતયૌવન ચર્ધ, ભોગ વપુ મઝ આર્યા ગર્ધ ૮૯
ધધ નિમારી નિજ સુત એન્, દીધૂ રાજપાઠ અભિધક
માતાનુ ગણી અભિપ્રાય અનાદિકાન લગધ મદિમાધ, ૧૦૦
પિતા તણુ મદિમા લોપિધ આપણુધ નિજ આધપનિ ચયુ
મસ્તનિ રાજમાઝ વ્યાપાર, રક્ષાકાળિ ગ -પ્રામાઝ ૧૦૧

એક અનેક પરિ વિસ્તરી, નવ બારી કીધી બહુ પુરી.
કરક રાજ યીવ આતમરૂપ, ચિન્તાસદ્ધાતિ મિલિઉ શૂપ. ૧૦૨
મનસંસર્ગ સ્વરૂપ વિલાસ, સન્નિધિમાત્ર પુરુષ-આલાસ,
ધણ પરિ ધતરેતર અભ્યાસ, લોહપિણ્ડ જિમ મિલિત હુતાશ. ૧૦૩

[एकोऽपि बहुधा तेषु विच्छिद्येव निवेशितः ।

एवचेष्टितमयो तस्मिन् विदधाति मणाविष ॥२८॥]

વીસરિપૂં ૫૬ સ્વયમ્પ્રકાશ, જ્યેષ્ઠ પૌત્ર પરમવિશ્વામ,
આલિંગિત ઇલકાર સરીસ, આપણપૂં ઇમ માનધ ઇશ. ૧૦૪
જાતોડહમ્, મમ જનની એહ, ક્ષેત્ર, કલત્ર, મિત્ર, ધન દેહ,
વિદ્યા, કુલ, બલ, બાંધવ, તાત, પુત્ર, અરાતિ, સહોદર, જાતિ. ૧૦૫
એણ પરધ મન કલ્પન કરન્ત, મમતા-મોહિત પિણ્ડત સન્ત,
પામ્યુ નિદ્રા માયામધ, સ્વપન બહુવિધ દેખઈ સહી. ૧૦૬

[जातोऽहं जनको ममैष जननी क्षेत्रं कलत्रं कुलं

पुत्रा मित्रमरातयो वस्तु यलं विद्याः सुहृद्व्याग्धवाः ।

चित्तरूपन्दितकल्पनामनुभवन्विद्वानविद्यामयीं

निग्राમેत्य विघूर्णितो बहुविधान्स्वप्नामिमान्पश्यति

॥२९॥ (ब)]

પૂર્વછાયા

હીરક નિદ્રા પામિઉ, પ્રબોધ-કારણિ, કન્ત !
કલક, સ્વામિ ! મતિ વીનવધ, માધન સમ્પદ-સન્ત. ૧૦૭

ચુપક

વચન સુહૃદી રાજા દરખિઉ, શકિત હૃદય અધોમુખિ ચયુ.
ખીજી નારી સમ્પદ વયણ, કરિયા વાજક પાણિમદ્ય. ૧૦૮
તે(ણક) કારણિ શુભાવ-વિવેક, વલનૂં વચન ન બોલક એક.
સદજીક મુકિ તણ મન્તાપ, કારણ કલક તુ લાગક આપ. ૧૦૯

પૂર્વછાયા

‘પતિ પગમારથ આચરછ,’ મતિ કરિ મનિ વિચાર;
તેડનછ વિધન કરછ નહીં, ચે કુલવન્તી નારિ.

૧૧૦

સુપદ

રાધ ભણ્યઃ સાભણિ, ભામિની પાએ આતમવિદ્યા, માનિની !
ધણા દિવસનછ વિરદઈ કરી, જી મન-મુખ યાછ સુન્દરી, ૧૧૧
શમ-દમ સદિત મઝનછ મિલ્લછ, તુ ત્રિયાથી પાછી વચછ,
તુ મનિ ! આભણિ, કદઈ વિવેક; કાજ કરે ક્ષણ માદિ એકઃ ૧૧૨
જીવ તણા ચે જામણુ-મરણુ, સુપુતિ, સ્વપન અનછ જાગરણુ,
નાચ કરે ત્રય-બન્ધન-દામ, પ્રાપતિ-પ્રભોધ ચતુર્થ ધામ. ૧૧૩

[માનિન્યાશ્ચિરવિપ્રયોગજનિતાસુયાકુલાયા મયે-

વૃષ્ટાન્ત્યાદેરનુફલનાદુપનિપદેવ્યા મયા સદ્ગમઃ ।

તુષ્ણીં ચૈદ્વિપયાનપાસ્ય મયતી તિષ્ઠેન્મુહતૈ તતો

જામ્પત્સ્યમ્સુપુતિધામચિરહાત્પ્રાપ્તઃ પ્રવોધોદય ॥૩૦॥ (ચ)

પૂર્વછાયા

એ કુવનાશક આપણુ, જી છટછ બન્ધન,
તુ તે કાગણિ, મતિ કદઈ, ગ્યામી કરે યનન. ૧૧૪

સુપદ

રાધ ભણ્યઃ સુપ્રમજ મનિ ! તદ્મો, સદૈવ મનોરથ હોઆ અદ્મો;
થોડા કાવ માદિ કુવબૂપ, પ્રાપતિ કરે પરમ નિજ ઉપ. ૧૧૫
જગન-પિતામહ નિર્ભન દેવ, ધનિ ધનિ એણે કગન્યુ મેવ,
અનેક પરિ આયા રિસતરી મરણુ તણું પદ-પ્રાપતિ કરી ૧૧૬
અનમેદશરી એ કુદ મોદાદિક માદા પાપિન્દ;
એક અખણ કરયુ બદુ ખણ, એડનછ યદછ કરેનું ૧૧૭

૧૧૫. હ મહાપદારથ પામ્યા અદ્મો. બ.

પ્રાયશ્ચિત્ત તથા અધિકારિ, પ્રાણ્યન્ત કદિ રમૃતિ સાર.
 વિધિવત વ્રત તીરથ-મહિમાધ, એ બપરિ દ્વં કઈ ઉપાધ. ૧૧૮.
 વિદ્યાસર્જન, કદિ વિવેક; પ્રબોધ પુત્ર બિપાજિ એક;
 એ મધલાનુ કઈ વિનાશ, પરમ પુરુષના હોડ પાશ. ૧૧૯
 પૂરવ નિજ પદ આપું એક, તુ એ માહુઈ નૌમ વિવેક.
 ઉદમ કઈ એ કારણ આજ; આવસ કરતા વિશ્વસધ દાજ. ૧૨૦

[ઘડૈકો ઘડુધા વિમડય જગતામાદિઃ પ્રભુઃ શાશ્વતઃ
 શિષ્ટયા ચૈઃ પુરુષૈઃ પરેષુ પરમો મૃત્યોઃ પરં પ્રાપિતઃ ।
 તેવાં વ્રતભિદાં વિધાય વિધિવત્પ્રાણાન્તિકં વિષયા
 પ્રાયશ્ચિત્તમિદં મયા પુનરસૌ વ્રતૈકતાં નીયતે ॥૩૧॥(વ)]

મતિપતિ અતિ રસીઆધતિ થયા, રામ-દમ-મંથમ લેવા ગયા.
 સાધન-ચતન કરઈ મહારાજ, પ્રબોધ-ઉદય કરેવા કાજ. ૧૨૧
 પ્રબોધચન્દ્રોદય-વિસ્તાર, નાટક શાન્ત મહારમ સાર;
 ભીમ બળુધ નારાયણદાસ, અર્જુ સમાપતિ પ્રથમ-પ્રકાર. ૧૨૨

દ્વિતીય અર્ક

[પ્રવેશક]

ચુપક

ઉત્તમ પાત્ર વિવેક વિચાર, ત્યજી મોહાદિક પરિવાર;
શ્રીમત અર્ક તણુ આરંગ, તે માલિ પ્રથમક આવ્યુ દરેક. ૧

વસ્તુઅન્ય

ભણુક દરેક, ભણુક દરેક: જન ! નામકુ;
મદામોદિ મજનક કનુ, 'અરે વાન' અમરિખ ધરક,
ફન-અર્ગાર વિવેક ત્રિપુ આપણુક કપલુ કમ
તીરધિ તીરધિ મોકલ્યા, રામ-કમ-સંધ્યમ માગ
ઉપજવા દે અમરખે, તે નૂ બોલ રિચાર ' ૨

ચુપક

યે મજનક કદિયુ મદામોદિ, તે તા કમ્ય કીધુ આજ.
મુગતિપુરી યે માલિ ધંચી, મર્ધ વનિ કીધી વાગણુમી ૩
નિધિ વેશ્યામુખ, આમવ-પાન દીદર્ધ ધૂગત માકક ખ્યાન,
સર્વતા દીક્ષિતા તાપમા, મકવ સોક મર્ધ કીધા અસ્થા. ૪

[વેશ્યારેશ્વરસુ સીધુગન્ધિલગ્નાથક્રાસયામોદિતે-

ર્જિત્યા નિર્ભરમમ્મચોત્સવરસંરુષિદ્રવમ્પ્રાઃ ક્ષપા .

સર્વજ્ઞા इति दीक्षिता इति चिरात्प्राप्तामिहोत्रा इति

ब्रह्मज्ञा इति तापसा इति दिद्या धूर्तैर्जगद्वચ्यते ॥૧૥(વ)]

દીકુ પન્થી ગર્જાતીરિ, ત્રિબુવન-તાપન ઉમ શરીર;
દરેક કમ મન માલિ વિચાર, ભણો કરિ આવ્યુ ઇલકાર; ૫
તાલશિ આપ્યુ સભા ગજારિ; તે રેખી કાપક નરનારિ.
જનસમોદ જોતુ સાચરધ; ખટ દર્શનની ન-દા કમ. ૬
ચુરુતરમત પ્રાભાકર ભાટ, જન વ્યાકરણ ન ભણુક વાટ,
પાકક ભણી સકક નવિ વેદ, શુ કિમ કદક અર્થનુ બેદ ? ૭

સ્મૃતિ પુરાણ વ્યાસ-મહાદેવ, જ્યોતિક ન્યાય કપિલ કાશ્યાદ,
નાટક પિર્જન સહિત સહી, એ મૂળ જન જાણુ નહીં

૮

[નૈષાધ્રાણિ ગુરોર્મત ન વિદિત કૌમારિલ દર્શન
તત્ત્વજ્ઞાનમહો ન શારિકગિરા લાલસપતે કા કયા ।
સૂક્ત નાપિ મહોદધેરધિગત માહાવ્રતી નેક્ષિતા
સૂક્ષ્મા ઘસ્તુધિચારણા નૃપશુભિ સ્વસ્થૈ કથ સ્થોયતે ॥૩૦]

બ્રહ્મ એ નહીં હવે અનન્ત, જુઓ શાસ્ત્ર મહા વેદાન્ત,
પરતર્પિ વદ્ય વિરોધ અગાધ, બોલ નિષધ કેહું અપરાધ ?

૯

[પ્રત્યક્ષાદિપ્રમાસિદ્ધિરુદ્ધાર્થાભિધાયિન ।
વૈદ્યાન્તા યદિ શાસ્ત્રાણિ ચૌદૈ કિમપરાધ્યતે ।૪॥]

તાપસ મુનિ મસવાસી સતી, મહા ઇલકાર, મિથા એ યતિ ?
શિખા-સૂત્રજ કીધું નાશ બિદ્યા કારણ એ સન્ન્યાસ ૧૦
કપટથી જગત યોગી થયા, ત્રિ-વડી, બેઠા ભવ મયા
આરવા મમણા ખડખડા આગધ દીન વલીયા પછી ૧૧
ગર્જામજ્જન, હરિ હિરણ્ય, સદા સાધુ-મારગિ સાચરધ
શ્રદ્ધા સહિત કરધ ખટખે એહનંદ દહિ તે દમ્બક ધર્મ ૧૨

[ગદ્ગાતીરતરહ્નશીતલશિલાચિન્યસ્તમાસ્વદૂર્ણી
સચિદા કુશમુદિમણિહતમહાદણ્ડા કરણદાજ્જલા ।
પર્વાવપ્રચિતાસૂત્રચલ્યપ્રત્યેકધીજગ્રહ-
વ્યમાપ્રાહુલ્યો દરગિત ધનિના ચિત્તાન્યહો દામ્ભિકા ॥૫॥

વતી ઇલકાર આધેર મધુ મન માદિ રલીઆધનિ થયુ
દી૨ મન્દિર અતિ નમસ્કૃત વધ સમીપિ સદા શ્રીમન્ન ૧૩
યમજ બધુ આગનિ આવાસિ, અતિ જગ્યા મુદ્ધ પ્રાકાશ,
વસ્ત્ર વિવિધ પગિ દીસધ ધરયા, રમ્યા તણી શસામ વિસ્થા ૧૪

- દોરોદક કેરાં પોતિયાં, પરિપરિ પાતટણાં પોતિયાં;
અર્જવસ્ત્ર નઈ પગલૂંછણાં; મૃગચર્મનાં આસન ધણાં. ૧૫
- દર્ભ તિલાક્ષત અન્તરવાસ, હોમધૂમ છાણુ આકાશ.
પાટિ પાટલા નહ પાવડી, લખણ મુચલસમિત છાવડી. ૧૬
- દધિમધુ ક્ષણ જોમય મૃત્યુકા; સોદધ નિજ આંગણિ બુમિકા;
અન્નન કુસુમ પૂજા ઉપહાર, કનક કલશ ઝારી દોષ મ્યારિ. ૧૭
- આસર ઘણ્ટા ધૂપારણાં, તે અમૂઆલી મુક્યાં ધણાં.
ગૃહપતિ તથુ' અનોપમ અર્જ, જપમાલા કરિ ધરી સુચર્જ. ૧૮
- દ્વાદશતિલકમદ્ધ સિરિ શિખા, દર્ભપાણિ, બાદધ બદિરખા.
ઉત્તમ કુપડલ, શોભિત વચણુ. કિરિચત્ મેલિત બેઠાં નયણુ. ૧૯
- મન્ત્ર બિ.આક્ષર આપુ એવ, તૃપ્ત્યા ચક્તિ લોભ ઋપિ દેવ.
બીજ અસત્ય છન્દ છલયોગ, પરવચ્ચના કાપિ વિનિયોગ. ૨૦
- મનસા લોક તથાં ધન દરમ, મોનવરત બિહુ જપ કરમ.
અન્તરિ લેવા ધન અભિમાન, બાદરિ ધરી રણુ બકધ્યાન. ૨૧
- તે દેખી હરખુ ઇલકાર; મન સરીમુ કરમ વિચાર,
પુરુષ ધોરન્ધર મહિમા ધણુ, એ દોષ આત્મારા કુલ તણુ. ૨૨
- આહો, ઇલકાર કલક: ચરિત્ર, દીસમ અતિ આચરણુ પવિત્ર;
એહના સધલા શુભ આરમ્ભ, બણે મૂરતિવન્તુ હરેશ. ૨૩

[મૃદ્વિન્દુલાર્ઙ્ગિતલલાદમુજોદરોર:—

કળઠોઠપૃષ્ઠચુકોદકપોલજાનુ: ।

શૃદ્ધામ્લકર્ણકટિપાણિવિરાજમાન~

દર્ભાદ્ધરુ: સ્ફુરતિ મૂર્તિ દ્વૈવ દમ્ભ: ॥ ૬ ॥]

જપ કરવા સરખૂં એ હામ, દિન દોષમ્યારિ કરે વિશ્રામ.

મિલવાનઈ ચાલુ મુણુ બણુ, આશીર્વાદ કુચલ કલ્યાણુ. ૨૪

૧૬. ત. મૂચલ નિ. બ. ૧૭. ત. નિ. બ. ૧૮. ત. નિમોલિત,
બ. ૨૦. b. દરખિત દેવ. બ. ૨૪. b. નિ. બ.

આવન્તુ દેખી ઇહકાર, વાગ્યુ હાથિ કરી હોંકાર
 વેગિ વધી ધાણા ધરી, તે મેવમ મમત્યા કરી ૨૫
 બહુ બોનધ સાભાનિ એઆણુ, મહિમા નામી તણુ ન જાણિ
 પગ ધોયા નિણુ પોનઠ માહિ, પિયી ન મ વ નણા રાધ ૨૬
 ક્રોધવચન કહધ ઈહકાર આ-યા અમુગ તણા શુદ્ધાગિ,
 સાધુમન્ત મઝ મરીખુ સહી, જિહા અતિથિની પૂજા નહો ૨૭
 જોહ ધગિ વમઠ નહો અત્યાજ, વેદ ત્રિયક્ષણુ અધક્ષણુ માત્ર,
 તેહ જન દેવપિતૃ નરિ વહધ, હગિ દ્વારકામ્હાતમ કહધ ૨૮

[પ્રહાસહિતાયામ—

ગૃહિણ્યો ન ગૃહે यस્ય સત્પાત્રાગમન ન ચ ।
 તસ્ય દેવા ન ગૃહ્ણન્તિ પિતરશ્ચોદય તથા ॥૧॥ (વ)]

ત્યા અતિથિનુ આસ્માલજ, તણુજન ભૂમિ ન વચન સુમર્જ,
 પાતક મકધ, પુણ્ય લેધ જાધ, મહાભાગ્ય બોનધ મહિમાધ ૨૯

[તથાહિ-અતિથિર્યસ્ય મન્નાશો ગૃહાચ વિનિવર્તતે ।

અ તસ્મૈ દુષ્ટૃત દત્વા પુણ્યમાદાય ગચ્છતિ ॥૨॥ (ઘ)]

ગુરુ-અનુગ્રા મન માહિ ધરી, પાત્ર પખાલ્યા આદર કરી
 જાણ્યા પાખાધ કુન-આચાર, મેવક કહધ કિન્નુ વ્યવહાર ? ૩૦
 કહધ ઇહકાર: અરે 'એઆણુ' કાઇ અહારૈ કુન નવિ જાણિ ?
 સકલ દેશ માહિ ગોઠ પવિત્ર, રાદામણ્ડલ ત્યા વિચિત્ર ૩૧
 તે માહિ કિતમ નયઃ નિવામ, પિતા અહ્યાગ તણુ આવાસ
 સધના બન્વવ માહિ મન્ત હ અધિકુ ગુણ-લક્ષણુન્ત ૩૨

[મોઢં રાણ્મનુત્તમં નિરુપમા તત્રાપિ રાદાપુરી

મૂરિત્રેષ્ટિકનામ ધામ પરમં તત્રોત્તમો ન: પિતા ।

તત્પુત્રાશ્ચ મદાકુલા ન વિદિતા કસ્યાશ્ચ તેષામપિ

મજ્ઞાશીલધિવેકધૈર્યનિવાચારિરદં ધોત્તમ ॥૩॥]

દગ્ધ કદમ્બ મજ તુષ્ણા માત, લોભ મમોપિ ન છાડ્ય તાત.
 સેવક ગદમ્બ અનૃત પુત્ર, એક વિણ કુણ ગખમ ધગ્મૂત્ર ? ૩૯
 વાણી મામલીમ્બ જમ ધસી, પુરી-શિરોમણિ વાગણુમી,
 ગમ્બ મોહ મહિન પગિવાર, વામ કરેવા કન્ધ વિચાર. ૪૦
 લણુમ્બ ઇંદુકારઃ મોહ મહાગજ વાગ્મ્બ કાલી પ્રેક્ષા કાજ ?
 દગ્ધ લણુમ્બ કગ્બ નેત્રી ભેદ પિવેકન કુન કગ્વા છેદ ૪૧

[વિષામ્બોધોદયજન્મસૂમિર્વારાણસો ગ્રન્થપુરી નિરત્યયા ।
 અસૌ કુલોચ્છેદવિધિ ચિકીર્ણનિવસ્તુમત્રેચ્છતિ નિત્યમેવા ॥ ૧૨ ॥]

અતિ ભયભીત કદમ્બ ઇંદુકારઃ કાલી દાલી કુ ખ સંમાગ,
 અન્તમાયિ ક્ષા નિગ્ધ ઉપદેશ, આપડ તાગ્કમન્ત્ર મદેશ ૪૨
 [પરમમધિકુષાં પદં નરાણાં પુરવિજયો કરુણાધિધેયચેતાઃ ।
 કથયતિ મગવાનિદ્વાન્તકાલે ભવમયકાતરતારકમ્બોધમ્ ॥ ૧૩ ॥ (વ)]

દગ્ધ કદમ્બ અત્યવાણી એક, વધાપિ કામ-કોધ-વશિ જેક,
 તેન્નમ્બ અસમ્ભાવિ એ અર્થ, મુક્તિ પામવા નહોં મમર્થ. ૪૩
 હગ્મ્બાદ મન મયમ મદી, વાણી દુઃ ભોવમ્બ નહોં,
 વિલા-નપ-પ્રીગતિ પ્રિય જેક, તીરથનૂ પદ પામમ્બ તેદ ૪૪
 [यस્ય હન્તૌ ચ પાદૌ ચ મનઃકૌષ્ઠ સુસંદયતમ્ ।
 યિષા તપશ્ચ તીર્થ ચ સ તીર્થફલમશ્રુતે ॥ ૧૪ ॥]
 આમન, ભોજન, વજ્ર, વિલામ, ચેન્નમ્બ મદ કુમાન્નિ વામ;
 રકન્દપુગણિ કદમ્બ શિવ-ક્રિમા, તેન્નમ્બ કાચી કૈટ મમા. ૪૫

[અશન વસનં વાસઃ સદા ચેષાં કુમાર્ગત. ।
 કૈટવેન સમા વાસી, ન વાસી મુક્તિદાયિકા ॥૨॥ (વ)]
 એબી પરિ દગ્ધ અનમ્બ ઇંદુકાર કગ્મ વિમામણ વચન વિચાર,
 મયા ભેદ ને ઉત્તવ ભય, મહામોહ ગમ્બ આવિઉ. ૪૬

[અર્જુનચર્યા]

મોહ કલ્મશ દુર્જન આતમાઃ દેહ ચિકુ જૂઠિ આતમા.
 સુખદુઃખ ભોગી માનધ ચેહ, બોમ તણુ ફલ પામધ તેહ. ૪૭
 [આત્માસ્તિદેહવ્યતિરિક્તમૂર્તિર્ભોક્તા સલોકાન્તરિતઃ ફલાનામ્ ।
 આશોયમાકાશતરોઃ પ્રસૂનાત્પચોયસઃ સ્વાદુફલપ્રસૂતો ॥૧૬॥]
 અહનધ કલ્મશ એહ નારિતકા; આપણુપણ થાધ આસ્તિકા,
 બોલધ અર્થ પચેક્ષ પુરાણ; અહારધ પરતક્ષિ પ્રમાણ. ૪૮
 [યન્નાસ્ત્યેષ તદસ્તિ યસ્તિયતિ મૃપા જલ્પદ્મિરેયાસ્તિક-
 ધાંચાલિર્યદુભિસ્તુ સત્યવચસો નિન્ધાઃ કૃતા નાસ્તિકાઃ ।
 હંહો પદ્યત તત્થતો યદિ પુનઃશ્ચિદ્વાદિતો વર્ષ્મણો
 વૃદ્ધઃ કિં પરિણામરૂપિતચિત્તેર્જીવઃ પૃથક્કૈરપિ ॥૧૭॥]
 (ઘ મા સ્મૃતિ)

તુલ્ય દેહ મુખ કર આકાર, કિમ કહી સકીધ વર્ણાચાર ?
 મોહ કલ્મશઃ પરધન પરદાર, અહારધ મનિ નહીં વિચાર. ૪૯

[તુલ્યત્વે યપુષાં મુલાદયયર્થવર્ણનક્રમઃ કીદૃશો
 યોપેયં યસુ ચાપરસ્ય તદ્દમું ભેદં ન વિજ્ઞો યયમ્ ।
 હિંસાયામયથા યથેષ્ટનમ્ને છોળાં પરસ્વગ્રહે
 કાર્યાકાર્યવિચારણા હિ ચયમી નિઃપૌરુષાઃ કુર્ષતે ॥૧૮॥]
 (ઘ મા સ્મૃતિ)

અર્થ કામ પુરપારથ એહ, મરણુધ મોક્ષ, નહીં સન્દેહ,
 મુરુ-પ્રણીત ગાયા-પરિપાક; શિષ્ય સહિત આવ્યુ આર્વાક. ૫૦
 આર્વાક બોલધ; સુણિ વાત, જપતપ તીરથ જીવન માત્ર,
 વિરોધ વચન વદધ પુણ્યપાપ, આગમ ધૂરત તણા પ્રતાપ. ૫૧
 ફલાદિ હોમૂં પાવક માહિ, તુ ફલીધ તરુઅર દાધા દાહિ,
 તર્પણુ શ્રદ્ધા પિતરં-આશિષા, તુ મૃતદીપક વાધધ શિષા. ૫૨

૪૭. ત. બોમ ફલ-ફલ સરખૂં તેહ. બ.

૫૨. a. ફલ લેધ હોગિ, બ. c. તર્પણુપ્રયોગ. બ.

[સ્વર્ગઃ કર્તૃક્રિયાદ્રવ્યચિનાશે યદિ યજ્ઞનામ્ ।

તતો દાયાગ્નિદગ્ધાનાં ફલં સ્યાદ્ભૂરિ મૂરુદામ્ ॥૧૯॥

નિહતસ્ય પશોર્યજ્ઞે સ્વર્ગપ્રાપ્તિર્યદોષ્યતે ।

સ્વપિતા યજમાનેન કિં નુ કમ્માન્ન હન્યતે ॥૨૦॥]

[મૃતાનામપિ જન્તૃનાં શ્રાદ્ધં ચેતૃમિકારણમ્ ।

નિર્ધાનસ્ય પ્રદીપસ્ય સ્નેહઃ સંવર્ધયેચ્છિલામ્ । ॥૨૧॥(વ)]

પૂર્વછાયા

શિષ્ય કહધઃ કારણ કિંશિ, જાડધ સુખ સંસાર,

તીરથ શેવધ, તપ કરધ દુઃખદર ધોર અપાર ?

૫૩

સુપધ

આર્વાક કહધ. મુખસમ્પન્ન, કિહા તરણી તન-આલિંગન ?

કિહા ભિખ્યા, સખમ, ઉપવામ ? મૂરખ લોક તણા વિશ્વાસ. ૫૪

[કાલિદ્વનં મુલનિપીઢિતવાહુમૂલં

મુગ્ધોન્નતસ્તનમનોઢરમાયતાશ્વાઃ ।

મિક્ષોપવાસનિયમાર્કમરોચિદાદૈ-

ર્દ્ધોપશીષણવિધિઃ કુધિયાં ક્વ ચૈવા ॥૨૨॥ (વ)]

જમ જમ મોહરાજ ગુણુ જળુ, કુલિયુગ કહધઃ કુશળી કમ્માણુ.

તપ પ્રસાદિ જન નિજ આચાર, કીધા શમ-દમ રહિત વિચાર. ૫૫

તીરથ સકલ વિધિ મપગણુ, સ્વામીની વરતાપી આણુ.

વિદ્યા-પ્રભોધ ઉત્પત્તિ સહી, સુદૃણધ શકું કરવી નહીં. '૫૬

સાભલિ, રાધ ' વલી વીનવૂ ; કારણુ એક અજધ તે કવૂં :

વિજ્ઞાનકિત વિરલા આચરધ, તથાપિ અહાશ અપજસ કરધ. ૫૭

પૂર્વછાયા

હર્ષિસેવક સમરથ સદા, તેહનુ મદા પ્રભાવ.

તે અહ વશિ આવધ નહીં, સ્વામી માભલિ રાવ.

૫૮

૫૩. તે. દોષ અધોર. બ. ૫૭ તે. ૨૦ જસ. બ.

સુપથ

વચન સુણી રાજ્ય શરિહિ, મમ્તક કમ્પિ, કાવમુખ થયુ.	
બિપત્તુ મન માહિ ત્રાસ, વલીઅ વલી મુકધ નિશ્વાસ	૫૯
મોહ કહધઃ મોટી શાકિની, વિપ્લુબકિત દુર્જન મોગિની;	
તે આહા કુલચન્દનનન તણી, સમૂલ જડ ટાવેશધ ખણી	૬૦
સેવક મોકવિઆ મહાગણિ, વિપ્લુબકિત છપેવા કાચિ	
રિપુ અપ બિવેધ પ્રથા, પગતનિ ભાગુ કષ્ટક થયા.	૬૧

[ધિષાકદારુણો રાક્ષાં રિપુરુપોઽપ્યરુન્નુદ ।

- ઉદ્વેજયતિ સ્વદ્વમોઽપિ ધરણં કણ્ઠકાર્કુર ॥૨૭॥ (ઘ)]

પૂર્વછાયા

ધસધ અવમગિ એક આવિહિ, વાસણસી મજારિ,	
સેવક કઠ બેડી કહધઃ મહામોહ । અવિધારિ	૬૨
મન્ત્ર કચ્છુ કાશીપુરી આગ્વાક નધ સાચિ	
એ સન્દેશુ મુખવચનિ, કાગન આધુ દાચિ	૬૩

સુપથ

"સ્વન્તિ શ્રી શિવપુરી મહાન, ગમ્ય શ્રી મોહચરણાન	
"પુરગોત્તમ-આમનનાત, કુશલમન્તિ તન પ્રમાદાત	૬૪
"પ્રણમતિ નિજસેવક મદમાન, રાગન-હૃદય સદા પદ-ધ્યાન	
"કામવ એક લખ્યુ તહા પ્રતિ, આમી । અવિધાર વીનતી	૬૫
"હૃતમ આતમવિદ્યા વિરાજ, વિવેકમર્ગ દેવી ઉપનિષદ	
"અદા દૂતી સહિતા શાન્તિ, મન્ન કરધ છહિનિશિ એકાન્તિ.	૬૬
"વિરાગ મર્જિતિ ધર્મ અકામ, ક્ષીણ થયુ છધ સેવક કામ	
"આગ્નકાનિ ગ્ણુ વદયધ સહી, કહધુ પછધ સમ્માન નર્દો."	૬૭
ક્રોધ-ભરિત મોવધ રાગનનઃ પુરય અધમ સેવક મદમાન,	
શ્રી-ભુએ બીદધ પાપિટ, મમ્લવ શાન્તિ તણે અતિ દુષ્ટ	૬૮

૬૨. ં. એણિ બ. ૬૯ ં સમ્પત્તિ. બ. [૬૮. ં વેષા ઘ.]

અહા સૃષ્ટિ કરમ વ્યાપાર; સર્કુર દક્ષ્યાગ-સર્કાર.

હરિનમલી કમલા એકાન્તિ, અથગ પુરપની કેહી શાન્તિ ? ૬૯

[ધાતા વિશ્વવિસૃષ્ટિમાત્રનિરતો દેષોઽપિ ગૌરીભુજા-
શ્લેષાનન્દવિધૂર્ણમાનનયનો દક્ષાધ્વરધ્વસનઃ ।

દૈત્યારિઃ કમલાકપોલમકરીલેખાદ્વિતોર સ્થલઃ

દોતેઽઘ્યાવિતરેષુ જન્તુષુ પુનઃ કા મામ શાન્તેઃ કથા॥૨૮॥(બ)]

કોધ, લોભ સેવક તેડિઆ-તલ્લણિ તે બેહ આવિઆ.

નમલી તૃષ્ણા હિંસા નારિઃ મહામોહ રાજ ! અવિધારિ. ૭૦

કોધ કહમઃ ચેદ્નઈ અણુસર, તે દેખન્તા અન્ધા કર્ક;

જપ-તપ-સંયમ-શ્રદ્ધા ટલમ, આપ હિતારથ નવિ સાંભમમ. ૭૧

[અન્ધીકરોમિ ભુષમં ઘધિરીકરોમિ

ધીર સચેતનમચેતનતાં નયમિ ।

કૃત્યં ન પશ્યતિ ન ચેન દિતે ધૃનોતિ

ધીમાનધીતમપિ ન પ્રતિસન્દધાતિ ॥૨૯॥ (બ)]

અહાથિર હેલૂં ત્રિપુરારિ, રાજ વેણુ મનાવ્યુ હારિ. ૭૨

સુરપતિ યુદ્ધ કમવ્યુ વૃત્ર, વસિષ્ઠસુત વધ્યુ વિશ્વામિત્રિ. ૭૨

રાશિ રાવણ્ય-નિધુપ-વિનાશ, સમર તણા સુત પામ્યા નાશ.

યાદવ-કૌરવ-કુલ આવટયા, બહુ નરવર રણિ આયુષ ધટયા. ૭૩

[સ્વાર્ણં વૃત્રમઘાતયત્સુરપતિશ્ચન્દ્રાર્ધચૂડોઽચ્છિન્ન-

દેવો ઘ્વજશિરો ષસિષ્ઠતનયાનાઘાતયત્કૌશિકઃ ।

વિદ્યાયન્ત્યપિ કીર્તિમન્ત્યપિ સદાચારાવદાતાન્યપિ

પ્રોચૈઃ પૌરુષમૂષણાન્યપિ કુલાન્યુદ્ધર્તુમીશઃ, ક્ષણાત્ ॥૩૧॥]

(ઘ મા મુચિત.)

ભાઈ-બિહિન-મુન-ખા-ધવ-ધાત, અધક્ષણ માદિ કર્ક વધ-તાત.

જુ સુપ્રસન્ન હુધ હિંસા નારિ, તુ ત્રિભુવન એ માહરી ચારિ. ૭૪
 [કેયં માતા પિતાચી ક ઇષ દિ જનકો આતર કેડચ કીટા
 ઘઘ્યોડયં વન્ધુયર્ગઃ કુટિલવિદસુહૃદ્વેષિતા જ્ઞાતયોડમી ।
 આગર્ભે યાવદેષાં કુલમિદમખિલ નૈષ નિ.શેષયામિ
 સ્ફૂર્જન્તઃ ક્રોધવદ્ધર્ન દધતિ ધિરતિ તાવદદ્ધે સ્ફુલિન્ના
 ॥૩૩॥ (ધ)]

પૂર્વછાયા

હિંસા કર જોડો કહધ સ્વામી ' તૂ અવિધારિ.

હ તહ વચન કરે સદા, ધર્મચારિણી નારિ. ૭૫

સુપધ

લોભ કહધ. હ રાહિત ભતુ, સધવા શુભ શુપૂ એકતુ.

સમરથ અર્જુન પાણ્ડવ થયા, માહરી કીરતિ ભારતિ-કયા. ૭૬

[સપાર્યપાર્થિવાન્ સર્વાન્ ધીરમદ્રોણપુરોગમાન્ ।

પકેન ધારયામાસ લોભ સર્વગુણાધિપ ॥૩॥ (ધ)]

કામ ક્રોધ મગ્ધર અવિવેક કરી ન સકમ કારજ એક

માહરુ ગોઠુ એક પ્રતાપ, તતક્ષણિ પગ ચ કરાવૂ પાપ. ૭૭

વગ-ચૂં દેવ પિતર શુરુ માધ, રીતિ હણાવૂ રાણા ગાધ.

જાણુપણું મધલૂ વીસરધ, વિપ્ર અસુરની સેના કરધ. ૭૮

ગ્રામ, દેશ, અણ્ડ પામધ આજ, તુ વલી વાગ જધ ત્રિભુવન-રાજ.

હથ, ગજ, કનક, કાટિલણ્ડ, અધિક અધિક ક'પના અપાર ૭૯

માહગધ વસિ નર ચિન્તા કરધ, ધર્મ-મોક્ષમારમ પરહરધ.

જુ સુપ્રમન્ન તૃપ્ત્યા એકન્ત, તુ સમગ્ર નહીં સોહજુધ શાન્તિ ૮૦

[સેવમામવનાત્રિપત્તનપુરદ્વીપક્ષમામણ્ડલ-

પ્રત્યાશાધનસૂત્રવદ્ધમનસાં લઘ્યાધિકં ધ્યાયતામ્ ।

૭૪. a માય બાપ સુત બન્વવ તાત બ. b ઉતપાત બ.
 c. તૃપ્ત્યા નારિ. બ. ૭૬. b. જૂ બ. ૮૦. c. જુ તૃપ્ત્યા
 હુચિ, બ.

तृष्णे देयि यदि प्रसीदसि तनोष्यद्भानि सुद्धानि चे-

सद्भो प्राणभृतां कुत शमयया ब्रह्माण्डलक्षैरपि ॥१२॥(य)]

पूर्वछात्र

तृष्णुः तरणी वीनरुध स्वाभी ' हृदय निर्यागि
तत्त विष्णु रूढी सङ्ग नदी, ह पतिभक्ता नागि ८१

शुपथ

जयजय स्वाभिन् समग्र्य नाभ कोध लोभ तत्त करु प्रणाम
आत्म दी भोह महाराजि, आन्ता शान्ति पीपेय कानि ८२

भोह तत्तुध भनि सानध रन, कवदाभरणि श्रद्धाभूय
तत्तक्षु आधी विभ्रभानती, भिर्यादृष्टि मदित वीनती ८३

पूर्वछात्र

धले द्विस वनिता भिली, हीवू आनिजून
राध लक्षुध राणी प्रति प्रापति-गत-मौवन ८४

शुपथ

श्रद्धा वैरिणी ये आपणी, म्हा धरी आलु पापिणी
रुती रण्डा दीन अनाथि, लेध आपु पापपडी-हाथि, ८५

[प्रतिकूलामकुलजा पापा पापानुवर्तिनोम् ।

वैशेष्याकृत्य ता रण्डा पापण्डेषु नियेशय ॥३८॥]

पूर्वछात्र

भिर्यादृष्टि मभी सदित शिर धरी निज आदेश
रान्न गनिआधति द्वाया, भन्तिर भादि प्रवेश ८६

शुपथ

प्रणोदथन्दोष्य-विस्तार, नाटक शान्त महागस-मार,
लीम लक्षुध नागयलु-दास, अर्द्ध सभाति द्वितीय प्रभश ८७

તૃતીય અંકું

પૂર્વછાયા

પાપપુર વિદ્યમના જાણિવા, એકા કેડ હામ,
ત્રીજઈ અંકું બોલીધ વિણુભક્તિ વિશ્રામ. ૧

આવી રાન્તિ સખીસદિતઃ કરુણા ' સાબલિ પાત.
પાપપુરીનધ કરિ ચરી, એકા માદ્રી માત. ૨

ચાલતી ચુપઈ

માતા, માતા, કહી બોલાવઈ, ઉતર આપઈ નૈવ.
રદન કરમ, દૈજ દુટઈ, હૈ રે દારણુ દેવ ! ૩

મજવિણુ મદુન્ત માદઈ માનું છવ તણુ અભાવ.
તે દિમ કરશિ, યમ અન્તમનું ધર પામી કપિયા માવર ૪

[મુક્તાતદ્વકુરદ્વકાનનમુષઃ શૈલા. સ્વલલારયઃ
પુણ્યાવ્યાપતનાનિ સન્તતપોનિષ્ઠાઃ પૈગ્ગાનસાઃ ।
યસ્યાઃ પ્રીતિરમીષુ સાગ્રમયતી ચળદાલચેદમોદરં
પ્રાપ્તા ગૌઃ કપિલેષ જીયતિ કથ પાપણ્દહસ્તં ગતા
॥૧॥ (ચ)]

મતજન, બોજન, આમન, નિદા મજ પાપપ વિષ યાચઈ.
યમ અનાથ નારી પુત્ર વિયોગઈ, નિમ એ આનિ શીદાચઈ. ૫

[મામતાલોકય ન સ્નાતિ ન મુદ્દે ન વિવત્તયઃ ।
ન મયા રહિતા અદા મુહર્તમપિ જીવતિ ॥૨॥]

આકર મેનિ, મખી કરુણા ' નું ખડકિ ચિતા મજ રેશિ.
મજ છવન એ વિદ્યમન મરખું; મટઈ દુતાય-પ્રવેશ. ૬

પૂર્વછાયા

આમવામના દિ મખી કરુણા કરજાવન્તિઃ
આપુ જોઈને માલગી, એકા વદા વનન્તિ. ૭

આહતી સુપથ

જેઠા સ્થાનક યતિ વૈખાનસ-તીરથ ખેત્ર વિલાસ,
વહી સમુદ્ર નદીતટ તપવન ગિરિવર, ગર્જર સુકા નિવાસ. ૮
અહુ યગનભૂમિ વર્ણોશ્રમ ચ્યારિ જોયા કારણિ માત.
પણિ, શાન્તિ કહધ સાબલી નહોં મધ ઔદા કેરી વાત. ૯

[નીધારાદ્વિતસૈકતાનિ સરિતાં કૂલાનિ વૈદ્યાનસૈ-

રાક્ષાન્તાનિ સમિશ્વલાલચમસવ્યાપ્તા ગૃહા યજ્ઞનામ્ ।

પ્રત્યેકં ધ નિરૂપિતાઃ પ્રતિપદં ચત્વાર પદાશ્રમાઃ

અદ્યાયાઃ કવિદપ્યહો જલુ મયા વાર્તાપિ નાકર્ણિતા ॥૩॥]

હસમુખ રાક્ષમ રાવણુ લટું દરી મયુ મી સીતા,

વેદત્રયી ભગવતી રસાતલિ, ધનવ-દુષ્ટ-વનીતા. ૧૦

મદાલસા દૈત્ય ધર પાગી, કુહુ કિશી પરિ કીજધ ?

દૈવ તણુધં વશિ સુરનર પત્રમ દૂપણુ કેદ્નધ દીજધ ? ૧૧

[દેવી શ્રીર્જનકાત્મજા દશમુલ્કસ્વાસીદગૃહે રક્ષસો

નોતા વૈશ રસાતલં મગધતો વેદત્રયો દામયૈઃ ।

ગન્ધર્વસ્ય મદાલસાં ચ તનયાં પાતાલકેતુસ્પૃછલા-

દૈત્યેન્દ્રોઽપજહાર દન્ત વિવમા ધામા વિદ્યેર્વૃત્તયઃ ॥૪॥ (વ)]

પૂર્વશાસુ

સાભવિ શાન્તિ ! સખી કહધ શ્રવણુ સુખાવહ વાત;

પાખાંડી-ધનિ જોધધં દુખિત ઔદા માત. ૧૨

સુપથ

દીકુ નગન પુરગ, કરિ પિચ, મવધર તેદ દેહ બીમચ.

જેહ બદન વદધ ધમ વાય રક્ષાસ અથવા એદ પિસાય. ૧૩

મુણિનસિર, મવધારી દેહ, શાન્તિ ભણુધ, જિવખીધ એદ

મોહગિત્ર એ દાપણુક સદી, યધ બહરાગી; જોધ નહોં. ૧૪

મલધારી પાખરડી પાપ, તેહનું નવિ કીજ્ય આલાપ.

દરસન, પરસન તજ્ય સુખણ; સમૃતિ બોલઈ વિપ્લુપુરાણ: ૧૫

[તથા પાપણ્ડિભિઃ પાપૈરાલાપં સ્પર્શનં ત્યજેત્ ।

વિશેષતઃ ક્રિયાકાલે ચજ્ઞાદૌ ચાપિ દોક્ષિતે ॥૧૧॥ (વ)]

પૂર્વછાયા

દ્વિગચ્છર આવ્યુ સભા, પુસ્તક પાણિં ધરન્ત,

કહધ કથા સિદ્ધાન્તનીઃ 'નમો નમો અરિહન્ત.' ૧૬

આપ વિમલ, કાયા મલિન, ઝિરધ સદા નવદાર.

તે જલિ કિમ નિર્મલ હુધ, ગાથા કહિ વિચાર. ૧૭

[*ગાયા-મલમમપુદ્ગલપિણ્ડે સઅલજલૈર્હિ ચિ કેરિસી સુદ્ધી ।

અપ્પા ચિમલસહાઓ રુસિપલિચલણેર્હિ જાણવ્વો ॥૧૨॥

દૂલે ચલણપનામો, કિદસવકારં ચ મોઝણ મિટ્ટમ્ ।

ઈસ્તામલં જ કજ્જં, લિસિણં દાલાણં લમન્તાણમ્ ॥૧૩॥ (વ)]

પરગુબન્ધ

સુણ, શ્રાવક ! સુણ, શ્રાવક ! પરમ સિદ્ધાન્તઃ

ક્રોધ-લોભ પરહરીધ, મતિ ગુરુભક્તિ આદર કરુ.

ખટરસ બોજન વિવિધ પરિ પ્રણામ કરી આગણિ ધરુ.

જીવદયા-મતિ વિસ્તરુ, છાકું નિન્દાભાવ.

ગુરુ-અવગુણ દેખી કરી દસ્તા રખે કુભાવ ! ૧૮

પૂર્વછાયા

ગુરુનાં ચરણ ઉપાસતા, મનિ ન ધરતા રીસ.

આગઈ પામ્યા કેવલી, તીર્થદુર યુવીસ. ૧૯

[*છાયા-મલમયપુદ્ગલપિણ્ડે સઅલજલૈરપિ કોદશી શુદ્ધિઃ ।

આત્મા ચિમલસ્વભાવ ઋપિપરિચરણૈર્જાતવ્યઃ ॥૧૪॥

દૂરે ચરણપ્રણામઃ કૃતસત્કારં ચ મોઝનં મિટ્ટમ્ ।

ઈત્યમલં ન કાર્યં ઋષીણાં દારાત્રમમાણાનામ્ ॥૧૫॥]

શ્રદ્ધા પ્રતિ ક્ષપણક કદમઃ સામલિ માદૂરી વાણિ.
આવક-કુવ છામ્ રમે । એ શીખામણ જાણિ.

૨૦

ચુપમ

તે દેખી શાન્તિ ટલવવી. કરુણામહિય વિમામમ વધી;
એ તા રૂપઈ દીમઈ ધરી, શ્રદ્ધા હુમ પણિ તામસી.

૨૧

વધી જોએવા ઉપક્રમ કિલિ લિશ્નુક એક સભા આવિલિ.
મરતક મુદિત, પુસ્તક પાણિ, વન્ધ તે બોધાગમ વાણિ:

૨૨

સુણુ, મેવક । મિદાન્ત કવૂઃ કણુકણુ વિશ્વ લેખજી નવૂં.
સ્ત્રી ડપરિ શુર આણુજી ભાવ, કરતા રમે કદાચિ કુભાવ ।

૨૩

[સાક્ષાત્ક્ષણક્ષયિણ પથ નિરાત્મકાશ

યત્રાર્પિતા ઘહિરિય પ્રતિભાન્તિ ભાષા. ।

સૈવાધુના ધિગલિતાલિલવાસનમ્વા

હ્રીતગતિ સ્ફુરતિ નિર્વિષયોપરાગા ॥૮૧॥]

(ઘમા સૂચિત)

અહો સાધુ ! એ સૌગતધર્મ, મોક્ષ મહાસુખ પ્રાપ્તિ કર્મ.

શ્રદ્ધાનંદ શીખામણ કદી, એ તમ કુવ છાડેવું નહીં.

૨૪

શાન્તિ ભણુધ. એ સચૂક પિણ, બુદ્ધ-ઉપાસક મુદિતમુણ્ડ.

જમલી જામી માના જિસી, શ્રદ્ધા હુમ પણિ વામસી.

૨૫

પૂર્વછાથુ

ક્ષપણક પૂજમ, ભિખખયા ! સુણિ મારગ, મતિવન્ત ।

પગદરિ શાસન બુદ્ધનું. અણુસર તું અગિહન્ત.

૨૬

ચુપમ

લિશ્નુક કદમઃ મવધર પાપિષ । પરનંદ પિશાય વાજી, દુષ્ટ !

ભકિત મુક્તિ કુણ મૂરખ ત્યજી ? નિન્દિત તાદુર મારગ ભજી ?

૨૭

[સ્વારાજ્યં પ્રાજ્યમુત્સૃજ્ય લોકે નિન્દ્યામનિન્દિતઃ ।

અભિધાઙ્છતિ કો નામ મથાનિષ પિશાચતામ્ ॥૧૦૧॥]

અનેક પરિ કરતા સંવાદ ! સાબલિઉ ત્યાં સિર્જી-નાદ;	1
તે બેહ-મનિ વિરમય ભયુ; કાપાલિક સભામા આવિઉ:	૨૮
૨૯૬માલ ગણિ ભૂપણુર્જ, રમશાનવાસી ધૂલિત-અર્જ:	
નરનમ કપાલિ કરે આહાર; બાણુ યોગાયોગ વિચાર.	૨૯

[નરાસિયમાલાકૃતચારુમૂળ:

સ્મજાનવાસી નૃકપાલમોજન: ।

પદ્યામિ યોગાજ્ઞનશુદ્ધચક્ષુષા

જગન્મિયો મિન્નમમિન્નમીશ્વરાત્ ॥૧૨॥]

ક્ષપાણુકલિશુક પૂજ્ય મર્મ: કહધ, કાપાલિક ' તાદ્ધ ધર્મ.	
વલતૂં વચન વદધ બલવન્ત: દરુણુકર્મ સોમ સિદ્ધાન્ત:	૩૦
મોહ કંડે પલ માણુસ તણુ, બ્રહ્મકપાલિ સુરાપારણુ;	
વમા-રુધિરબલિ ભોજન એવ, સદા સન્તોષૂં ભૈરવ દેવ.	૩૧
[મસ્તિષ્કાન્ધવસાભિપુરિતમદ્દામાંસાહુતીર્જુદ્ધતાં	

વહ્નો બ્રહ્મકપાલકલ્પિતસુરાપાનેન ન. પારણા ।

સપ. કૃત્તકટોરકળ્ઠવિગલત્કોલાલધારોડ્ઢલૈ-

રચ્યો ન: પુરુષોપહારચલિભિદેવો મહાભૈરવ: ॥૧૩॥]

(વમા સુચિત)

પૂર્વછાંચ

તેડની વાણી સાબલી, દારણુધર્મ દુરન્ત,	
બુદ્ધગોધ લિશુક ભણુધ, ખિપણુક કલિ અરિહન્ત.	૩૨

ચુપર્ધ

કાપાલિક કહધ: રે પાપ ' ધર્મ તજાર અસદાલાપ.	
પાપણુધર્મ આણુગ્રવેશ, મુણિન મુગ્ધ, લુગ્ધિઅત કેશ.	૩૩
જમવી અદા કાપાલિણી, તેડ મોહલી લિશુક ભણી.	
નરપૌવન-અરિ પીનમ્તની; આલિર્જન કીધું યોગિની.	૩૪

ચુપધ

ભક્તુ ભણુધઃ કહિ, ખિપણુક ! મર્મ, કિહા વસધ છધ વૈરી ધર્મ ?
કામ-ભુયે યદા નાહુ રહધ, ખડી ધરીનધ ગાથા કહધ— ૪૯
મ્ જલિય જલે, જલિય ઘણે, જલિય ગિલિગઢલેસુ જલિય
પાખાલે !

ચિણુમક્ષીપ સહિદો વસદિ દિશપ મહમ્માજમ્ ॥૨૫॥ (બ)]
કાપાલિક કહિ: કષ્ટ અપાર, વિધુભક્તિ નિજધર્મ વિચાર,
શ્રદ્ધા સત્ય સુતા અનુભવિ, વિવેક-વિજય, મૂન્ય, એકાન્તિ. ૫૦
[મૂલં દેષી સિદ્ધયે ચિણુમક્ષિસ્તાં ચ શ્રદ્ધાનુવ્રતા સત્યકન્યા ।
કામાન્મુક્તસ્તત્ર ધર્મોડપ્યમુચેતિસર્જ મન્યે તદ્વિવેકસ્ય
કૃત્યમ્ ॥૨૬॥ (બ)]

તથાપિ કં પરાક્રમ આજ; સ્વામી કેરૂં સાડે કાજ,
શ્રદ્ધા-કામિ મોકલી નવી, અકરપણુ વિદ્યા ભૈરવી. ૫૧
ચાલિ સખી ' કરુણા કહધ: શાન્તિ' યદા શ્રીવિધુભક્તિ એકાન્તિ,
કીધુ મન્ત્ર કપાલિક યથા, આપણુ સમ્મલાવું તે કથા. ૫૨
પ્રખ્યાધ્ય-દ્રોહ્ય-વિસ્તાર, નાટક શાન્ત મહારસ સાર,
ભીમ ભણુધ નારાયણદાસ, અર્જુ સમાપ્ત તૃતીય પ્રકાશ. ૫૩

[છાયા-નાસ્તિ જલે નાસ્તિ ઘને નાસ્તિ ગિરિગદ્ધરેષુ
નાસ્તિ પાતાલે ।

ચિણુમક્ષ્યા સહિતો વસતિ હૃદયે મહાત્મનામ્ ॥૨૫॥]

૫૨. ક. ચાલીશિ. અ. તે. શાન્તિકરુણા ચાત્યા તથા. અ.

ચતુર્થ અંક

(અંક સુધાનુ આરંભ)

[વિષ્ણુભક્ત]

પૂર્વજાત્ર

૧. વેલે દસ મેલી કરી થીવ મોહ નિશ્ચરું,
કેશવસુત કાશીનિવાસ બોલધ સુધિ આરું.

૧

સુપધ

૨. મેંત્રી આવી સભા મઝાગિ, દીડી દુ.ખિતા સખી અપાગ,
હરિભક્તિવન્ત મખી થયા, કહધ કથા તે સમ્યક કથા.

૨

૩. શ્રદ્ધા ભણધ. ધોર દાનવી, વિણતવેગ મહા હૈરવી,
ગલધ નગપાલ-કુણ્ડલવતી, કરાલમુખ દીડી આવતી.

૩

૪. દેલિ તણી પરિ કમ્પા થઈ, તતક્ષણ હૂં શરણાગતિ ગઈ

[ધોરાં નારકપાલકુણ્ડલવતીં વિણ્ણવ્ણદાં દૃષ્ટિભિ-
મુંશ્વન્તીં વિકરાલમૂર્તિમનલસ્વાલાપિશદ્ધૈ કવૈઃ ।

દંટ્રાચન્દ્રકલાદ્કુરાન્તરલલ્લિહ્વાં મહાભૈરવોં

પશ્યન્ત્યા દ્વય મે મન કદલિકેષાવાપ્યદો વૈપત્તે ॥૧॥]

(વમાં સ્થિત)

૫. દેવી વિણ્ણુભક્તિ ભામિની ! ત્રાહિ ત્રાહિ, સમરથ રસામિની !

૪

વિણ્ણુભક્તિની દર્ષિ કરી ભાગા ગાન, થઈ જર્જરી,

વજ્રવિધાત શિવા રગવડી, પ્રાણુરહિત જુમણ્ણલિ પડી

૫

[શ્રુમહામીમપરિપાટલદૃષ્ટિપાત-

મુદ્રાઢકોપકુટિલ ચ તથા વ્યલોકિ ।

૧. ૮ ગુણિ. બ ત. બેવિશ બ

૨. ૮ ભક્તિ તુ. બ

સા ઘઘપાતદતશૈલશિલેષ મૃમૌ

વ્યામુગ્નજર્જરશિરાસ્થિ યથા પપાત ॥૯૪॥ (બ)]

વચન સુણી મૈત્રી વ્યાકુલી, ક્ષણએક મૃછિત ધરણિ દલી
શ્રદ્ધાની વાણી સાલવી પૂરવ સ્વસ્થાન પામી વલી

પૂર્વછાયા

મૈત્રી ભણુમ વધામણી, મૂઠ, યીની ઇમ્મ,
શિર્ણુ તણા મુ માદિથી મૃગી વિશ્વટી યમ્મ
કરિ આલિર્ણન, પ્રિય સખી ' સફલ મનોરથ કાળ,
વન્ધ્યા પુત્ર-પ્રાપ્તિ યથા, તિમ સુખસમ્પત્તિ આજ.
[શ્રદ્ધા] હ હરિભક્તિ મોકલી સખી-શીખામણુ સા
'વિવેક આગલિ ઇમ કહે, શ્રદ્ધા ' વચન વિચાર

સુપદ

કામક્રોધ યીપેવા કામિ, વેગમ ઉઘમ કીજમ આજ,
હ તુઝ રક્ષા કરોસ, નરેન્દ્ર ' પાપુવ સખા યથા ગેઘવન્દ
યમ નિયમાસન પ્રાણાયામ, મોટી મૈત્રી વિરાગ નામ,
શમ-દમ સન્તોષ મેલી યોધ, મોહ સરીસ કરે વિરોધ
કામ લોભ મદ યીપુ ક્રોધ, વિદ્યા-ઉત્પત્તિ ચન્દ્ર-પ્રતોધ
પ્રાપ્તિ પુરવ કરે નિગ્ધામ, તુ શ્રીનિષ્કલંકિત મુઝ નામ ' ૧૦
૧૧
૧૨

પૂર્વછાયા

મધુર વચન મૈત્રી કહમ સાલલિ, મખી ' વિચાર
વસુ સદા રૈખ્યવ-હૃદમ, આહો બિહિની [છ] આર
વિષ્ણુભક્તિ-વચનઈ કરી વિવેકના કિતકામિ,
કિલિ ચાનક, શ્રદ્ધા સખી ' કિહા વસમ મહારાજ ? ૧૩
૧૪

સુપદ

શ્રદ્ધા ભણુમ કહ તે કામ, ક્ષણરાગ નિગ્ધ નામ;
ભાગીચી તીર મહારાજ તપ કરમ આતમ-નિદ્યા-કાજ, ૧૫

ચાલુ, સખી ત્હા જાઈઈ, સ્વામી તણા ચગ્ગુ ધ્યાઈઈ
વિજ્ઞાનક્રિયાં યે કહ્ ઉપાઈ, તે આપણુ વીનવીઈ રાઈ. ૧૧

[અર્જુનભક્ત]

તન ભૂપિત આલગ્નુ અનેડ, સુભટ-મુગટમણિ ગાઈ વિવેક,
તતક્ષણિ આ-યા સલા મઝારિ, જમની વેદનતી પ્રતિહારિ ૧૭
રાજા ભણુઈ મહા દુઃખકન્હુ જોઉં મોહ તણુ આચરણુ
શાન્ત ચિદાનન્દ સાગર સાગર, પૂરિત અમૃત ઉદર અપાર, ૧૮
એક જન તે ગાહિ પરવરઈ, મૂઢ ત્હા આમ મન નવિ કરઈ,
મિથ્યા મૃગતૃષ્ણા-જલ ગાહિ મનજન, પાન, રમઈ, અવગાહિ ૧૯

[શાન્તેડનન્તમહિમ્નિ નિર્મલચિદાનન્દે તરંગાવલો-

નિર્મુક્તેડમૃતસાગરામ્ભસિ મનાઙ્ગતોડપિ નાચામતિ ।

નિ સારે મૃગતૃષ્ણિકાર્ણવજલે શાન્તોડપિ મૃદ પિવ-

ત્યાચામત્યધગાહતેડભિરમતે મઙ્ગત્યયોન્મઙ્ગતિ ॥૬॥ (ધ)]

સંસાર તરુઅર ખીજ અખોધ, મૂલ વિનાશ કરઈ પ્રખોધ,
આરાધન પુરુષોત્તમ પાઈ, એટલુ ખીજુ નથી ઉપાઈ ૨૦

[અમુષ્ય સસારતરોરયોધમૂલસ્ય નૌન્મૂલચિનાશનાય ।

વિશ્વેશ્વરારોધનયોજજાતાતત્ત્વાધયોધાદપરોડમ્યુપાયઃ ॥

॥૭॥ (ધ)]

ખોલઈ વેદવતી પ્રતિહારિ વિવેક મહાગજ ' અવિધારિ,
સન્તોષ-ક્ષમા-દયાદિક, સ્વામિ ' વિચાર સેવક કરઈ પ્રણામ ૨૧
અહો કહ, કહઈ વસ્તુવિચાર, નારી પ્રતિ અશુચિ અપાર
તેડનઈ કમનનયન કામિની, પીનપયોધર એ ભામિની ૨૨
શુભવદન શામા સાચરઈ અજ્ઞા ગુણુ આરોપણુ કરઈ
એ તા માંસ તણી પૂતળી, જોઉં, જન ' વિમાશી વધી. ૨૩

૧૭ ॥ ભૂપણુ જ ૧૮ ત. અમૃતત્વ જ ૬ ૮ શિરઃસ્પર્ધિ
(મુદ્રિતપુ)

[फान्तेत्युत्पललोचनेति विपुलश्रोणीभरेत्युन्नम-
 त्पीनोत्तुङ्गपयोधरेति सुमुखाम्भोजेति सुश्रुरिति ।
 दृष्ट्वा माद्यति मोदतेऽभिरमते प्रस्तौति विद्वानपि
 प्रत्यक्षाशुचिपुत्तिकां खियमहो मोदस्य दुश्चेष्टितम् ॥
 ॥८॥ (ब)]

शरीरं भवपुरितं शतमन्त्रि, सहजं सुखावधं सदा दुर्गन्धि.
 रमय नहो त्वा पण्डित ओष, रम्या प्रति कदम्ब शुद्धेव. २४
 [अमेध्यपूर्णे धूमियोनिसदकुले स्वभावदुर्गन्धमशौचमव्रणे (?) ।
 क्लेशदे मूत्रपुरीषभाजने रमन्ति (?) मूढा धिरमन्ति
 पण्डिताः ॥१॥ (घ)]

नारीनू मुष्ण पूनिभयन्द, कनककलश इव कङ्कि कवि भन्द
 भांसग्रन्थि कङ्क वातविहार, सारतरि भोज्यं समृत सार. २५
 [स्तनौ मांसग्रन्थौ कमफकलशावित्युपमितौ
 मुखं श्लेष्मागारं तदपि च शशाङ्केन तुलितम् ।
 सधन्मूत्रक्लिन्नं करिषरकरस्पर्धि जघनं
 मुहुर्निन्द्य रूपं कचिजनविशेषैर्गुरु कृतम् ॥ भ. वे.
 ॥१६॥ (घ)]

युवति-नालि-जघन-मुष्ण-तल देभी भोह पाभशि जल
 बोद्धी-नसा-वसाभय गच्छि; भदाभसा कदम्ब निज वाणि २६
 [युवतिस्तन० * * * * * ॥२॥ (घ)]

(पूर्वछाया)

किं योपि सि विरी शयन ? वली वली पूज्य राध,
 किं तस्या जय-कान्ति, कदिनध, पञ्च विपाध. २७

(उपपद्य)

वस्तुविचार कदम्बः सुखि, आगि ! अपू' काम यथा सुग्राभिः
 समरय पाय सर आयुध जड, नारी यौनध यौन सह. २८

[यस્ય છો તસ્ય ભોગેચ્છા, ન છો કસ્ય ક્ષ ભોગમ્ : ।

છિયં ત્યક્ત્વા જગત્યક્ત્વા જગત્યક્ત્વા સુખી ભવેત્ ॥૩૧॥ (ઘ)]

મહાનદી તટ પુષ્પપ્રદેશ, નારીનું રહા નહીં નિવેશ.

સન્નિવસનસર્જીતિ હરિગુણુ-ગ્નણુ, કથાશ્રવણુ વિષ્ણુપુરાણુ. ૨૯

નિજવાણી શ્રીવેદવ્યાસ. શ્રીયુત સુન્દર ચર્ટુર ભાષ્ય,

ઘડિનિશિ શ્રીગીતા-અભ્યાસ, કર્મ સમૂપ અવિદ્યા-વિનાશ. ૩૦

શ્રી ભાગવત ભગતિ નિજયોગ, સનતસુભત હરમ ભવરોગ.

વશિષ્ઠ રામાયણુ પરિપાઠ, કવણુમાત્ર ત્યાહા કામ વરાક ? ૩૧

અર્જુન ધનુષ-ધરી ગજેન્દ્ર છત્ર ગિપુ યમ સિદ્ધ નરેન્દ્ર,

તિમ ગણિ મનમથ કરે સંહાર, તુ હં સેવક વસ્તુવિચાર. ૩૨

[સોઽહં પ્રકીર્ણં પરિતો વિચારૈઃ

શરૈરિયોગ્મદય ચલ પરેપામ્ ।

સૈન્ય કુરુણામિવ સિન્ધુરાજ

ગાળ્ઘીઘઘન્વેઘ નિહન્મિ કામમ્ ॥૩૨॥ (ઘ)]

સાધુ સાધુ, રે વસ્તુવિચાર ' તૂ અહ્ય કુલ કેર શણુમાત્ર

હરિખિત ખીડું આપ્યું રાધ, તેડ્નઈ કરેલુ પગ-ચાંચા-પસાઈ. ૩૩

ક્ષમા લણુધ; સાભણિ, ગમન ' અહો તહારા દાસી જન.

છપું મોહ તણુ પરિવાર, તુ સ્વામીનઈ કરે જુહાર ૩૪

દિમા માન મહર મદ યોધ છતા સદસા, યીતુ કોધ.

મોડુ મહિમા છધ એ તણુ; તે મઈ આગધ બોમુ ધણુ. ૩૫

રાઈ લણુધ; મઝ લાગી ખન્તિ, કિમ યીપિશિ વધરી ગુણવન્ત !

તૂં અખવા, એ સખવ અપાર, કહિ તે કારણુ કરી વિચાર. ૩૬

ક્ષમા દહધ મઝ સાહસ ધય, ગણિ દેખ તા દેખી હમ્.

પીઝ કરતા ન બોલું મર્મ, છટા પરિભવ-પૂગવ-કર્મ ૩૭

૩૦. b શ્રીમધુમુદન ખ. ૩૬. b. જલવન્ત. ખ ૩૭. b.

આવિ હમ્. ખ.

તાડન ક્રૂતા નાવધ તાપ, દુર્જન દીધ નહિ સન્તાપ
ક્ષમા કદમ માહરુ મહિમામ, તે તા આમી તણુ પમાધ. ૩૮

[ક્રુદ્ધે સ્મેરમુખાધધીરણમથાચિષ્ટે પ્રસાદક્રમો
વ્યાક્રોશે કુશલોક્તિરાત્મદુરિતોચ્છેદોત્સવસ્તાદને ।

ધિગ્જન્તોરજિતાત્મનોઽસ્ય મહતી દૈવાદુપેતા વિપ-
દુર્થારિતિ દયારસાર્દ્રમનસ ક્રોધસ્ય કુત્રોદય. ॥૧૮॥ (બ)]

પિહા અહિંસા-ધર્મ અનન્ત, શમ-દમ-સત્યમ સર્જિતિ-સન્ત,
યમનિયમાદિક સમરથ ચોધ, કવણુ માત્ર ત્હા નિર્દય ક્રોધ ? ૩૯

જપ-તપ-સાધન બાધણુદાર, વેગઈ એહુનુ કેર આહાર,
યમ મહિપાસુર થીતુ ઊમા, તુ મજ નામ કહાવૂ ક્ષમા ૪૦

[તે પાપકારિણમકારણવાધિતારં
સ્થાધ્યાયદેવપિતૃચક્ષતપશ્ચિયાણામ્ ।

ક્રોધ સ્ફુલિન્નમિષ દષ્ટિભિરુદ્ગમન્ત
કાત્યાયનીષ મહિષ વિનિપાતયામિ ॥૧૭॥ (બ)]

[રાજાઃ]

માધુ, ક્ષમા ! તાહરૂં આચરણુ, તૂ ભવસાગર કેર તરણુ.
સકલ પદારથ તઈ સાધીધ, પગ દેધ વિરીનધ હેધ. ૪૧

મેક્ષ તણુ તૂ કારણુ મૂલ, તુઝ વિશુ કારજ થાધ ધૂનિ
અતિ આનન્દિત બોલધ રાધ, બી આપૂ; કરુ પસાધ ૪૨

સન્તોપ કદમ દુર્જન લોભ, લોક તણી ચે દાલધ રોભ
અધિક અધિક આઈ અનુદિન, સુખ સમ્પત્તિ નવિ પામધ જન ૪૩

તરુઅર ક્ય નદી નિર્મલ નીર, સુખશાયન પથિ પ્રાપતિ ચીર,
ગુહિ સહિ સન્તાપ અપાર, પણિત કુભાવ કૃપણુ-દુઆઈ ૪૪

[ફલ સ્યેષ્ઠાલભ્ય પ્રતિષ્ઠનમસ્તેદં ક્ષિતિરુદ્ધાં
પય સ્થાને સ્થાને શિશિરમધુરં પુણ્યસરિતામ્ ।

૩૯ b. મંહાર બ. ૪૧. c. પામીગિ. બ ૪૪. b ગોશ-
યનપ્રતિ. બ.

મૃદુસ્પર્શી શય્યા સુલલિતલતાપહ્લુધમયો

સહન્તે સન્તાપં તદિદ ધનિનાં દ્વારિ કૃપણા ॥૧૯॥ (વ)

મસ્તકિ મરણ, નાટારમ્ભ કરઇ, જરા રાક્ષસી યોવન હરઇ.

ધન મમતા પરહરિ જન, સન્તોષ અમૃતગલિ-મન્નજન ૪૫

સન્તોષ પરમશ્રેય વિશ્રામ, સન્તોષ આપઇ અવિચય દામ,

સન્તોષ સમુ નહોં કો ઇષ્ટ; બોલઇ રામાઇય વાશિષ્ઠ ૪૬

[સન્તોષો હિ પરં શ્રેયં સન્તોષઃ સુખમુચ્યતે ।

સન્તુષ્ટ પરમશ્રેયેતિ વિશ્રામં પરમર્દનમ્ ॥૨૦॥ (વ)]

યમ મદ માહિ સોહઇ ભાન, તિમ ભૂમણ્ણિ સન્તોષવાન

સન્તોષ નરનઇ પરમનિધાન, સધવા ગુણ માહિ પરધાન ૪૭

[ન તથા માતિ પૂર્ણેન્દુર્ન તથા ક્ષીરમાગરઃ ।

ન લક્ષ્મીઘદનં કાન્તં નિસ્પૃહાણં યથા મનઃ ॥૨૧॥ (વ)]

અન, વિવિધ વદકવ, શણગાર, અથવા જલ ફલ-મૂલ-આહાર,

યેન કેન પ્રાપ્તિ-સન્તોષ, કિથ કરઇ યદા તૃષ્ણા-રોપ ? ૪૮

જુ સન્તોષ નહોં, દેવેશ ' તુ તે પામઇ પગ્પિગિ ક્લેશ,

નિર્ધન સન્તોષી સુખવન્ત, શ્રી ભાગવત ટહઇ ભગવન્ત ૪૯

[અસન્તુષ્ટ સર્વતઃ ક્લેશાન્ પ્રાપ્નોત્યપિ સુરેશ્વર ।

અકિશ્વનોઽપિ સન્તુષ્ટ શેતે સર્વોદ્ભવિજ્ઞવર ॥૨૨॥ (વ)]

યે સુખ સન્તોષીનઇ ઇદા, તે સુખ ધન-લોભીનઇ કિદા ?

ઇહિનિશિ વલગી તૃષ્ણા વ્યાધિ, સોદ્ધા માહિ નહોં સમાધિ. ૫૦

લોભ કરઇ શમતા પ્રતિબન્ધ, સન્તોષ સુખનઇ સદા સમન્ધ.

જો નઇ જનમનિ કરી વિચાર, ધનની આસ્થા અસુખ અપાર. ૫૧

પહિલુ દુ.ખ ધન-હિતપતિ આચ, તે પાઇ અધકેરુ નાચ;

કુટુમ્બ વિરોધ ટલુટુ આદરઇ, નામ અર્થ પણિ અનરથ કરઇ. ૫૨

સવ કેદ્વી બીહઇ ધનવન્ત, ચિન્તા મનિ બિપજઇ અનન્ત.

પુન-કલત્ર મનિચક્રિત રહઇ, બાપ્યકાર શ્રી શર્પુર ટહઇ. ૫૩

[मूढ ! जहोहि धनागमतृष्णां कुरु निजबुद्धिं प्रतिहततृष्णाम् ।

यल्लभसे निजकर्मोपेतं चित्तं तेन विनोदय चित्तम् ॥

अर्थमनर्थं भाषय नित्यं नास्ति ततः सुखलेशः सत्यम् ।

पुत्रादपि धनभाजां भीतिः सर्वघ्रेषा विहिता रीतिः ॥७॥ (ब)

धनकारणि धिनिशि रङ्गध, जिभ्या पापध नवि सापध.

शु तूं करीशि अनेक्य उपाध, तुहि पाभिशि जिभ्यूं ताध. ५४

जतन विना सुभसम्पत्ति-भोग, यम आवध अशुवाग्धित रोग,
श्री लोभगत ओढ संवाढ, पाणक प्रति उढध प्रह्लाढ. ५५

[सुखमैन्द्रियकं दैत्या ! देहयोगेन देहिनाम् ।

सर्वत्र लभते दैघाद् यया दुःखं तया धनम् ॥८॥ (ब)]

राध लक्ष्मः तूं जल नहि पार, दुर्जन विरु बोल अपार,

किम धीपिशि रागादिक दौष ? यत्तूं यमन उढध सन्तोषः ५६

पदा सदा जप, तप, दम, दान, क्षमा, दया, धरणीधर-ध्यान,

विचार, भति, सत-सर्जति, शोभ, कवचुभात्र तिहा निष्ठुरलोभाप७

पाथुपति दसरथ-भुत राम, गवशु यम धीतु सङ्ग्रामि,

तिम धीपूं लोभादिक दौष, तु तादूर सेवक सन्तोष. ५८

[नानामुखं विजयिनं जगतां त्रयाणां

दैवद्विजातिवधग्रन्धनमुग्धवृत्तिम् ।

रक्षोधिनायमिव दाशरथिः प्रसह्य

निर्जित्य लोभमवश तरना पिनष्मि ॥२५॥ (घ)]

[राधः] साधु, साधु, सेवक सन्तोष । तुअ विष्णु कुशु टालध लवदोष ।

जीतूँ आभूँ, करु सनाथ, भाया जपरि दीधु दाय. ५९

थर सुलट नछ मानध येढ, विरीनां दल धीपध तेढ.

ते दारणि पण्डित गमन सेवकनछ देवुं मनमान. ६०

[स्थीयान् भटान् मानयन्तो राजानो जयमाप्नुयुः ।

अतः स्थर्णादिदानेन पूजनीया भटा नृपैः ॥९॥ (घ)]

વિનીત વેપ પુરુષ આવિહિ; કરી પ્રણામ વચન બોલિહિ:
રાજન ! પ્રયાણ-વિનય વિચાર, તિથિ નખત્ર યોગ ગુપ્ત વાર, ૬૧
સૌમ્ય અહ નવ પગથમ કેન્દ્ર, કૂર તૃતીય ખટ લાલ, નરેન્દ્ર !
એહ મૂરત માંહિ કર પ્રયાણ; વાચિછત ફલ કહધ યોતિહમણ. ૬૨
[ચેપાં નમે નયમપદ્મમકણ્ઠકસ્યા :

સૌમ્યાસ્; તૃતીયરિપુલાભગતાઞ્ચ પાપાઃ ।
આયાન્તિ તે દ્વ્યભવનેષુ પુનઃ કૃતાર્યા
જ્યોતિર્ધિદો હિ કયયન્તિ જને-હિતાર્યાઃ ॥૧૦॥ (વ)]
રાજા બણુધઃ સુધ, પ્રધાન ' ચતુર્જ્ઞ સેન કર પ્રધાન.
હથ-ગજ-રથ-પાષ્ઠદલ સપરાણ, પ્રભાતિ કાશી બણી પ્રયાણ. ૬૩
[સજ્જ્યન્તાં કુમ્ભભિત્તિચ્યુતમદમદિરામસભદ્રા કરોમ્ભા
યુજ્યન્તાં સ્યન્દનેષુ પ્રસભજિતમરુચ્ચન્દર્વેગાસ્તુરદ્ભાઃ ।
કુન્તૈર્નીલોત્પલાનાં ઘનમિષ કકુભામન્તરાલે સ્વજન્તઃ
પાદાતાઃ સઞ્જરન્તુ પ્રસભમસિલસત્પાણયોઽપ્યશ્વચારાઃ ।
॥૨૫॥ (શ્રમા સ્મૃતિ)]

કૃતવિધિ મર્જ્જલ રાધ વિવેક, ગર્જાજલ દેધ અભિષેક.
જપ જપ, દેવ ' વિજય તલ તણુધ; વેદવિચક્ષણ આશી બણુધ. ૬૪
વિપ્ર કહધઃ સમરણુ શ્રીરામ, લક્ષ્મણુ સીતા તુલસી નામ.
પ્રયાણકાલિ બણુધ પદ એહ, ગિપુ ચીપી ધરિ આવુ તેહ. ૬૫
[યઃ સ્મરેત્તુલસીં સીતાં રામં સૌમિત્રિણા સહ ।

સ વિજિત્ય રિપૂન સર્વાન શૃદ્ધમાદાય મચ્છતિ ॥૨૧॥(શ્ર)]
રથિ બિહા સોદધ રાજન, ત્રિપુરદહન શર્દૂર ભગવાન,
અહનાયક રવિ, સુરપતિ ધન્દ, ગોકુલ માંહિ યથા ગોવ્યન્દ. ૬૬
સત્ય ધરધ શર બપરિ છત્ર, જપ તપ દાસધ ચમર વિચિત્ર.
સેનાપતિ સંચમ સપરાણ, કીરતિ બોલધ પ્રસિદ્ધ પુરાણ. ૬૭
શુકન દંઇ આલતાં નરેશઃ નિકુલ, કપિ જલ, મયુર, ગણેશ,
મૃગ, વાનર, કોકિલ કલરવી, દક્ષણાઆઙ્ગિ શબ્દ-ભૈરવી, ૬૮

પાર, સારસ, કોશિક, શુક નામ, દુર્ગા, શિવા, છોક શુભ વામ,
ચક્રવાક, હંસા સ્વર કર્ક, દરસણ દીઠા મર્જલ કરી; ૬૯
વેશ્યા, માંમ, સુરા, કન્યકા, છન, ચમર, દર્પણ, દીપિકા,
દાઢ, ચન્દન, ફલ, કેમલ સુચર્જ, સન્મુખ ગજ, ગૌ, વૃષભ, દુરજ્ઞ. ૭૦
[દક્ષિણધ્વનિતઃ શ્રેષ્ઠા કપિજ્વલગણાધિપી ।

શિયાદુર્ગાંતરાશ્ચ વામો રાજા શુકઃ શુભઃ ॥૧૨॥
અક્રયાકભરદ્વાજહંસદારિતસારસાઃ ।

इत्येषां लोमटस्यापि दर्शनं मङ्गलप्रदम् ॥१३॥ (घ)]
મથ માસં મધુચ્છત્ર ચામરાક્ષતદર્પણાઃ ।

कुर्वन्ते सम्मुखाः सिद्धिमश्वगोमहिषीवृषाः ॥ १ ॥
મેથ મથા ગાગ્ધ શુણ્ણાણ્ણ, અણ્ણવાગ્ગ વાગ્ગ નીસાણ્ણ.
ભૂંગલ ભેર તિખલ રણિત્તર, હમખુર ખેહ ન સ્ત્રગ્ધ ચર. ૭૧
દલ ચાલન્તાં વસુધા ચલમ્; પર્વત પડમ્; શેષ સલસલમ્;
મેગલ મત્ત કર્ક સારસી, વેગધ પુકુતા વારાણ્ણસી. ૭૨
દેખમ્ મેહ સ્વમ્ માહિ કાલ, મદિય, વરાહ, સિદ્ધ વિકરાલ.
નાહુ; નારી શરણિ મયુ; રાતૂખર દીઠમ્ બાગધિ. ૭૩

[अभिद्रवन्ति यं स्वप्ने शृङ्गिणो दंष्ट्रिणोऽपि वा।

घानदो वा वराहो वा भवेद्राजकुलान्नयम् ॥
રક્તામ્બરધરાં નારીં રક્તગન્ધાનુલેપનામ્ ।

अथगृहति यः स्वप्ने तस्य मृत्युविनिर्दिशेत् ॥१४॥ (घ)]
સ્ત્રુત બણ્ણધઃ શુણ્ણિ, રામ્ણ વિવેક! મેહ, મહર, મદ, મુજાટ અનેક,
બપભીતા ચાત્મા નીસરી, મૃગ મથા દરસણિ-કેસરી. ૭૪
કામ-ક્રોધ વિરી બલવન્ત, દેખી તવ દરશનિ નાસન્ત,
લાગા જાઈ દુકુદિસિ તથા, નિર્ધન તણ્ણા મનોરથ મથા. ૭૫
મનિ રલીઆપતિ બેલમ્ રામ્; કારી તણ્ણ મહા મદિમાઈ,
મુક્તાવલી વદમ્ અભિનવી. સરિત શિરામણિ શ્રીગ્ગહવી. ૭૬

[સૈવાન્તર્દધતો તમોવિઘટનાદાનન્દમાત્મગ્રભં

ચેતઃ કર્ષતિ ચન્દ્રચૂડવસતિર્વિદ્યેવ મુક્તેઃ પદમ્ ।

શ્રુમેઃ કણ્ઠધિલમ્બિનોષ કુટિલા મુક્તાષલિર્જાહ્વયી

યથૈવં દક્ષતીવ ફેનપટલૈર્વેદ્યાં કલામૈન્દ્રીમ્ ॥૨૯॥ (વ)]

સર્જામિ મર્જા વરણાઅશી, પગ ચ, કેશ શ્રીવારાણસી.

અમર મરણુ વામ-છમ્મ સર્વથા, અવર પુરુષની કેહી કથા ? ૭૭

એ શ્રી કેશવ મહિમા ધણુ, કર્ણધાર લવસાગર તણુ,

કલિમલહરણુ શરણુ-લગવ-ત, પુરુષોત્તમ આતમા અનન્ત. ૭૮

[પદ્ય લેખઃ પુરાવિદ્ધિ ક્ષેત્રસ્યાત્મેતિ ગોયતે ।

અજ દેહ સમુન્સૃજ્ય પુણ્યમાજો વિશન્તિ યમ્ ॥૩૦॥(વ)]

વલી વલી સરમા કમ્મ પ્રણામ; અવધારુ, સ્વામી શ્રી ગમ ।

કર ભેડી વીનવધ વિવેક, ભગતિ-યુગતિ અતિ વચન અનેકઃ ૭૯

(છન્દ પાંચડી)

જય જય શ્રીભગવન અવિનાશ ! જય, શ્રી કેશવ કમલાનિવાસ ?

જય જનમજરાતિગ દેવ દેવ ! જય, વામન વિષ્ણુ શ્રીવાસુદેવ ! ૮૦

હલિ અખિય-ચરાચર-ભુવનપાલ ! સુરેશ્વર દાનવકુલકુદાલ !

પુખ્તકર કમ્પતરઅર મમાનઃ શિત્ર મિત્ર વિપ્રમમતિ નહિ

ભગવાન ! ૮૧

સંસાર મહા ભીકર અપાર, વલી જન્મ જન મૃત્યુ વારંવાર.

દુઃખ-દારણુ-તારણુ કૃપણુ પાપ, એહ કેરુ ખીણુ નથી ઉપાપ. ૮૨

મજ અન્ધન છોડું આહવાસ, અઅચીક નિવાગ્ય મર્જા-વાસ.

ધ્રુવ દીધું પદ અવિચલ અનન્તઃ ત્રિભુવન-ચીવન રક્તિભીષ્ય-કન્ત !

મધુસૂદન ! કૃતભરિષુ ! મુરારિ ! કરુણાકર ! વિપયા-મતિ નિવારિ.

કરિ, સ્વામિ ! સેવક તણીઅ આર, લવસાગર નિવારિ, જતારિ પાર.

(અડધલ)

જે હરિચરણુ-શરણુ નવિ છણ્ણ, તેહની જનમ-મરણુભય છણ્ણ.

જે જન વિષ્ણુમજિ-મતિ છણ્ણ, તેહની કેડિ કાલ નવિ છણ્ણ ૮૫

જે જન હરિ-મુખ નયણે ન દેખઇ, હરિ અધોમુખિ તે દુઃખ દેખઇ
દારવતીપતિ દરસન દેખઇ, તે નર સોહણુઈ નરક ન દેખઇ. ૮૧

(અથ મહ્યલ)

તાં લગઇ ભૂર ભમઇ ભુમણ્ણિ, જાં હરિધ્યાન નહોં રવિમણ્ણિ.
જાં પરમારથ-પદ નવિ પામઇ, તોં જન પરિપરિ પરિભવ પામઇ.
જે જન નામ જપઇ વૈકુણ્ઠ, તે જન વાસિ વસઇ વૈકુણ્ઠ.
ગુણશીલિ પૂજઇ ચક્રપાણિ, તે ભવચક્રિ ભમઇ નવિ પ્રાણી. ૮૮

(અથ જડ્યલ)

જમ જગપતિ ગોવ્યન્દ સનાતન ! હસ્તેકેન ધર્યો ગોવર્ધન.
ગક્ષિત અતિ ક્રોધતિ સુરપતિ, ગોકુલિ બલિ ગોધન ધન વરખતિ. ૮૯
રિપિ-ભોજન, વાચા-પગ-ચાલી, વેગઇ વનિં આબ્યા વનમાલી,
શાક-પાક-ભક્ષણુ તેણી વેલા, ત્રિભુવન તુમ કરૂં, હરિ ! હેલા. ૯૦
તૂં ઘટ બિન્તર સાખી, સ્વામી ! વસઇ નિરન્તર, અન્તરયામી !
જાણુપણિ કવિ નવિ પામીયિ, ભાવ ભગતિ-રશિ તૂં વસિ કીજિ. ૯૧
શ્રીકૃષ્ણ ! તવ નિજ આદેમહ, તારકમન્ત્ર મહા હિપદેસહ.
ઈશ કહઇ, તનુ તજતાં કાશી, નરનારી યાઇ અવિનાશી. ૯૨

(અથ ભોજાં)

હરિભક્તિ-કારણિ અવતાર એવ, પ્રગટયા ચમલ કોડી નરસિંહ દેવ.
દુષ્ટ દાનવ હરણુ કરમપ વિકાર્યુ, નિજ સેવક સન્ત પ્રદક્ષાદ તાર્યુ. ૯૩
રામઇ બાણુ એકઇ સપ્ત તાડ ભેદી, સીતા આણી રિપુદસકન્ધ છેદી.
કંસ, દેશી, મુષ્ટક-માણુ મોડી, માત તાતના તતક્ષણિ બન્ધ છોડી. ૯૪
જમ, જગત-ચીવન ધનશામવર્ણ ! મકરકુણ્ડલમણિડન-રુચિર-કર્ણ !
ગદા-ચર્ચ-ચક્ર-સારઝંધર ગુગ્ગુભી ! પીતામ્બર-સુન્દર કૃષ્ણરત્નામી ! ૯૫

૮૧. c. દારવતીપતિદરિસન. બ. ૯૨. d. અન્તરયામી, ૦
b. સાખી, સ્વામી ! બ. ૯૩. અરથ: ભાગુ(?) અ. ૯૪. મદલ. ૦
૯૫. d. ૦ અરધન. બ.

સંસાર અસાર દુઃખકર અપાર, તે ગાદિ હરિકથા અમૃત સાર.
 જપમ રામચુલ્કામ ચેહ તણી વાણી, છટા જમજોક્ષમ તેહ પ્રાણી. ૯૬
 ચિદાનન્દ ગોવ્યન્દ વૈકુણ્ઠમૂપ, શ્રીનાથ નારાયણ વિશ્વરૂપ !
 સંસારનિદ્રા-નિવારણ મુકુન્દ ! કરિ હરિ હૃદય ઉદય-પ્રબોધયન્દ. ૯૭

(ચુપમ)

શ્રીગોવ્યન્દચુલ મહિમાસાર, ઋષિ સુર નર નવિ પામમ પાર,
 કેવલ પ્રણામ કરમ વિવેકઃ નમોનમો નારાયણ એક ! ૯૮

તત્ત્વવાદ—

શ્રીકૃષ્ણ કૈશવ હરેડન્યુત વાસુદેવ
 રાજીવલોચન મનોહર રામ ધિષ્ણો ।
 શ્રીકાન્ત શાન્ત મધુસૂદન વિશ્વરૂપ
 મૃત્યુપાર્તિનાશન નૃસિંહ નમો નમસ્તે ॥૧૧॥

એણી પરિ શ્રીહરિનંદ વીનવી મણિકણિકા જમલી જલધી,
 દાશીવાસ ઘટમ અદ્ધ એક; મથં વિમાથી રથુ વિવેક. ૧૦૦
 પ્રબોધચન્દ્રોદય વિસ્તાર, નાટક શાન્ત મહારસ સાર,
 લીમ લણુષ નારાયણદાસ, અર્ક-સમાપ્તિ ચતુર્થ-પ્રકાશ. ૧૦૧

પાઞ-ચમ અર્જુ

(શ્રી અર્જુ પાંચમાનુ આરમ્ભ)

[પ્રવેશક]

(પૂર્વછાયા)

પાચમઠ ઈદા કહધ મુદ્ધ-કથા-વિસ્તાર.

મન પ્રતિબોધધ શારદા વૈરાગ્ય-ઉત્પત્તિ-સાર.

(ચુપધ)

ઈદા કહધઃ દહધ મુઝ દેહ, કુસનાશન શોકાનય ઁહ.

કથાશેષ ઁ કીધા સહી, ઘુહિ મમતા જાધ નહીં.

[નિર્દહતિ કુલવિશેષ જ્ઞાતીનાં વૈરસમ્ભવઃ ક્રોધઃ ।

વનમિથ વનપવનાહતતરુવરસંઘ્નદૃસમ્ભવો દહનઃ ॥૧॥]

(ઘ મા સૂચિત)

વિપ્લુભક્તિ મઝ કહુ વિરામ, ‘હિંસા બહુલ હોશધ સદ્ગ્રામ.

દેખી સકું નહિ દુઃખાકાર, કુદુખ્ય-વિરાધ-યોધ-સંહાર.

[નિઠ્ઠતતીવ મર્માણિ દેહં શોષયતીવ મે ।

દહન્તીવાન્તરાત્માન કૂરઃ શોકામિરુત્થિતઃ ॥૩॥]

(ઘ મા સૂચિત)

તાં લગધ જાડું કાશીવાસ; ખેત્ર ભાગવત કરૂં નિવાસ.

ઈદા સખી ! ઇદા તૂ રહે, મુદ્ધકથા મઝ આગલિ કહે.’

તે તીરથ ખેત્ર શાસિગ્રામ, ઈદા વસધ ભવતારક રામ.

ઁ શ્રી વિપ્લુભક્તિ નઈ શાન્તિ, કાધ ઁક મન્ત્ર કરઈ ઁકાન્તિઃ ૫

‘જાદાદિક રિપુ મિથ્યા અનેક, કિયં કરધ છધ વચ્ચ વિવેક ?

સમાચાર તે કો નવિ કદધ. તેણિ દારણિ મઝ અન્તરિ દહધ.’ ૬

વિપ્લુભક્તિ પ્રતિ બોલધ શાન્તિઃ ‘પરદલ તે ચીપધ ઁકાન્તિ.

ચેદ્નઈ ભગવતી અનુમદ કરધ, તે દુસ્તર ભવસાગર તરધ.’ ૭

[यदप्यभ्युदयः प्रायः प्रमाणादयथार्थते ।

कामं तयापि सुहृदामनिष्ठाशङ्कि मानसम् ॥ ४ ॥]

(य मां श्रुयित)

ततश्चापि आभी श्रद्धा नाम; विष्णुभक्तिनष्टं करय प्रथम.

शान्ति सप्ती ते देवी माध, देव आशिर्वात लागी पाध. ८

(पूर्वछात्र)

पूज्य देवी छुरिभक्तिः कृदुभ-विरोध अपार,

कदम्, श्रद्धा ! हं साधनं, सुदध्या-विस्तार. ८

(श्रुते)

श्रद्धा लक्ष्यः येषु दिनि देव, जाड्यु दारीग्राम-निगेष,

तेषु दिनि विवेक-मोह सङ्ग्राम, ह्य मित्रपा मित्र सुवर्ध-राम. १०

विवेक लक्ष्य नैयायिक-पातः भद्रामोह आभसि कदम् तात—

‘विष्णुमेव पुण्य तीरथ छविः. असुर प्रदेश रदग्ध भविः; ११

नदीतरि हरि लेख कडम्, तव मरतक छेदिस यमपद्म.

नाथोस दुष्टद्विषि शूरशु करी, मज-कुम्भरथस यम केसरी.’ १२

[विष्णोरायतनायपास्य सरितां कृत्वा न्यरण्यस्यलीः

पुण्यः पुण्यकृतां मनांसि च भवान्म्लेच्छान्प्रजेत्सानुजः ।

नो चैतस्मिन् कृपाणदारितभयत्प्रत्यङ्गधाराक्षर-

प्रक्तस्फोटविद्योर्णयक्त्रविसरत्फेङ्गारिणः केरवाः ॥५॥]

नैयायिकि आभीनम् कदम्, भद्रामोहि ते नवि साधनः

‘शैल सर्प भाद्रु भदिमाध, विरी कूकम् शाला लक्ष.’ १३

हृत् कदम्: तू ‘देव विभाशि; शाल करम् कुत्र करु नाश ?

सर्पतल्लुं लक्ष ता लक्ष सही, सुरङ्गपथं नं पुष्टयम् नदी.’ १४

मोह कदम्: ‘ओ भाद्रु योध—दम्भ, लोल, मद, मरुत, कोध.

ओ आगसि. रिपु मानस लक्ष, गम्भस दीप्ति यम यक्षवर्ध.’ १५

નિપુણ વચન નૈઆમક ભણુઠઃ 'મન્ત્રી મમ નથી તણ તણુઠ,
વાનગ-ભીઠ તણા શ્રી ગમિ ગમસ કેગ ફેક્યા હામ ' ૧૬

મોહ કહધઃ 'મઝ શેન અપાર, સાગર નીર નહોં યમ પાર
ત્રિભોવન માનધ તારી શરૂં કવણુ-પગકમ વિવેક રહું ?' ૧૭

હૂત કહધ 'સાભનિ નિઝવચન અગરિત સમુદ્ર કરચુ આચમન
ચુદ્ધ કરન્તા નહિ સન્દેહ, સમુનિ બોનધ ભારથ એહ ' ૧૮

[પુષ્પૈરપિ ન યોદ્ધવ્ય કિં પુનર્નિશિતે શરે ।

યુદ્ધાવિજયસન્દેશે પ્રધાનપુરુષક્ષયઃ ॥૧૧॥ (ચ)]

બોવધ મોહ મૂઝ વન ભરી 'માણિક્ષહારિ કણ્ઠ-કેસરી,
તે યીવન્તા કિમ લેવાધ ? તિમ જાણે માદ્રુ મદિમાધ ' ૧૯

હૂત ભણુધ પગમાગ્ય વાચ 'યે તર્થ વચન કહ તે સાચ.
વિવેક મેન યથા ગાજશિ, મરણધ શરૂં, ગાત્ર ભાજસધ. ' ૨૦

મોહ કહધ 'એ માદ્રી ચારિ વેમઠ વિવેક મનાવૂ હારિ '
ચુદ્ધ કરેવા ગજ પાખગ્યા, પાખવગમ આગનિ કરપા ૨૧

વિરોધ-વચન સાભલ્યૂ સ્વામિ, અઝદક્યા યથા શ્રીગમિ,
આરેણી ચડિઆ વગવીર વિવેક રાગ સાદમ ધીગ. ૨૨

હંસાસનિ દેવી ગુણ જાણુ, વેદ-અર્જી, ઉપવેદ, પુરાણ,
પદ્માકરા પુટ્ટી ત્હા તદા શાન્ત સકલ સદિત શાન્દા. ૨૩

[વેદોપવેદાદ્વપુરાણધર્મશાસ્ત્રેતિહાસાદિભિરુચ્છિન્નતથી ।

સરમ્યતી પદ્મધરા શશાઙ્ગસદ્ગાથાન્તિ સદ્ગતાધિરાસીત
- ॥ ૬ ॥ (ચ મા મુચિત)]

આપ, કણુદ, સારખ, મદામાધ, મીમાંસા પૂનિમ ચન્દ્રાચ,
આવી સમરાજીણુ ઉ-છકા, તયો ત્રિનયન અપર અગિનદા. ૨૪

[સાહ્યન્યાયકળાદભાષિતમહાભાષ્યાદિશૈર્વૃતા
-સ્ફૂર્જન્યાયસહસ્રબાહુનિકરૈરુદ્ધોત્તવન્તો દિશઃ ।
મીમાંસા સમરોત્સુકાધિરમબદ્ધર્મેન્દુકાન્તાનના
ધામ્દેવ્યાઃ પુરતસ્ત્રયી ત્રિનયના કાત્યાયનીવાપરા ॥૭૥ (ચ)]

(પૂર્વછાય)

શુણી, શ્રદ્ધા ! સંશય અછછ; પૂછછ પુત્રી શાન્તિઃ
આગમ સહિજ વિરોધિયાં કિમ મિલશછ એકાન્તિ ? ૨૫

(અપછ)

શ્રદ્ધા બચ્ચછઃ કહ્નં નિજ્જભોધ; માંહોમાંહિ સહજ વિરોધ;
સમરથ રિપુ પીડછ યદા, મિલછ સહોદર સર્જતિ તદા. ૨૬

[સમાનાન્વયજાતાનાં પરસ્પરવિરોધિનામ્ ।
પરૈઃ પ્રત્યભિશ્રુતાનાં પ્રસૂતે સદ્ગતિઃ મિયમ્ ॥૮૦ (ચ)]

(પૂર્વછાય)

પાખણ તર્ક નિવારિવા, આરમ પૃથક નિબોધ,
આગમ-તત્ત્વ વિચારતા કાછ નથી વિરોધ. ૨૭

(અપછ)

અક્ષા-વિષ્ણુ-શિવનામ અનેક, પન્થ જૂજુઆ પ્રાપ્તિ એક;
પરમાનન્દ પુરુષ અવિનાશ; નદી-પ્રવાહ યથા જતરાધિ. ૨૮

[હ્યોતિઃ શાન્તમનન્તમદ્રયમજં તત્તદ્ગુણોન્મીલનાદ્
ઘણેત્યચ્ચુત દ્વ્યુમાપતિરિતિ પ્રસ્તુયતેડમેકષા ।
તૈસ્તૈરેવ સદાગમૈઃ શ્રુતિમુષૈર્નાનાપથપ્રસિયતૈ-
ર્ગમ્યોડ્સૌ જગદીશ્વરો જલનિધિર્વારાં પ્રવાહેરિષ ॥૯૧ (ચ)]

યુદ્ધ કરછ બલગર્વિત ક્રોધ, પાવછ પાષ્ટદ્વા યોધછ યોધ.
વલગછ પુટ્ટનારછ પુતાર; પટા કટારી ગલ પ્રકાર. ૨૯

લોભર બાણ ખડગ હાથિ ધારિ, વીંગ ધીંગ વાહઈ તરઆગિ
શ્વગતન ચપ્પ સપાણુ મહર કેગ પચ્છ પગણુ

૩૦

(અથ કવિતા)

લહર્ય કટક રિપુ વિન્દ, મહાટ ધટિ આયુવ કુટલ
શમ્દ નિવર મટમટમ, કન્ધ-સન્ધાન નિહટમ
મુખ કટિત બાહ સદન મનાહ મુગટમણિ
રશિર નદી, પનપક, કંઈગ્રા સમગાગ્ણિ
મનમથ [પુગા] પાપદન બુદ્ધના પ્રાણુહીન પુર્વિ પ ધ
રાગ વિવેક એનમન્ય મહામોહ સગ્નિષુ ભ.ધ

૩૧

[યદુલરુધિરતોયાસ્ત્ર સસ્રુઃ જ્વલ્ત્યો
નિવિદિપિશિતપટ્તાઃ કર્કરુદ્ધાવકીર્ણા ॥

શરદલિતવિદીર્ણોત્તુદ્ગમાતદ્ગદ્ગલ-

સ્થલિતરયવિદીર્ણોચ્છન્નદસાવતસા ॥૧૦૥॥ (કમા મુચિત)

(ચુરિ)

શ્રીગીતા ધીના પાખણ મપાતિંગિગમર મુણ-
પચ્ચાનવ માનવ આખીંગિગમર મપા મેહાદધિતીર
સમત્ય શ્રીભાગવત પુગણુ, ૮૬ રિપુ સૌમન મપા ૩૬
મિન્ધુ માગધ મન્ધાઃ કવિગ્ન, દુણ પાગલી પુદ્ગા વર્જ
ન્યાઈ નિપુણ શ્રીમીમામયા નામિત તર્ક જલગ મિયા
જાણુઈ નદી મુગનિ મનિદીન તેતે આગમ માહિ લીણુ
સમત્ય સમ કરી મગ્નિય વસ્તુવિચારઈ દુગ કામ
ક્ષમા ખજ લેધ ગિપુ ચોધ દિસા સહિત નિપાણુ કોધ,
લોભ હીન વૃષ્ણાનૃત વચ્ચ સાતોખિ ધીના રિપુ પચ્ચ
મદા ધગી અનમુષા શગિ માન મહર બેહ બીધા ચૂગિ

૩૨

૩૩

૩૪

૩૫

૩૬

૩૦ b દધિઆગ બ ૩૧ જમા c ને ગથે e હે f નથી
1. પછી મુગટમણિ કરીપુ જના એકસણિ ૨ ગદિત અનની
૩૬ a જ્યોષ બ

- પુરુષાર્થારિ મારિઉ પ્રમાદ. સંખ્યમિ થીતુ રિપુ ઉન્માદ.]
 પર-ઉત્કર્ષ-સહન બલવન્ત મદ દુર્જનનુ કીધુ અન્ત. ૩૭
 મૌનષ થીતુ અસદાશ્રાપ. સાહસ રિપુ થીતુ પસ્તિપ.
 તપ સભટિ સાંધી નિજ જાણુ અનાચારના કાદ્યા પ્રાણુ. ૩૮
 સાધુ-સમાગમ યોધ પ્રચરક દુર્જનસર્જ કરચુ શતખણક
 મતિ દેવી અતિગતિ ઝૂઝારિ મિથ્યાદષ્ટિ મનાવી હારિ. ૩૯
 વિનય પુરપ થીતુ અવિનીત. દયાસતી નિર્દયમતિ શ્રુત.
 ઉઘર્મિ આલસવપુ બેદિજિં. પુણ્યષ પાતક-સાર હેદિજિં. ૪૦
 શાયષ મલિન ભાવ બાંધિઉ. શીલષ અવગુણુ રિપુ ગંધિઉ.
 વિપયાદોષ દર્શન-અભ્યાસિ લોગ ભાવનુ કીધુ નાશ. ૪૧
 ઉપશમિ થીતુ રિપુ આરમ્ભ શુદ્ધ વાસના થીતુ દમ્ભ.
 કરુણા લલળ બલ અતિધણું થીતી નન્દા નીલળપણું. ૪૨
 સંખ્યમ મહાભક ગુણુભણાર કૂડ કપટ ભટ કરચુ સંહાર
 એણી પરિ દારુણુ કટક ખટચૂ. મોહસેન સધલું આવટચૂં. ૪૩
 નાસષ મોહ જગરચુ એક, જીવેવા ચાલિઉ વિવેક.
 વસ્તુવિચાર કહષ નિજ ન્યાષ, 'ભાગા પઠિ મ જૈષ, રાઈ' ૪૪

[મીરઃ પલાયમાનોઽપિ નાન્વેષ્યમ્બો વલીયસા ।

કદાચિદ્દુરતામેતિ મરણે કૃતનિશ્ચયઃ ॥૨૦ (ઘ)]

- શ્રદ્ધા જાણુષઃ શુણુ, જગવતી ! મહામોહ વિષા મધુમતી,
 તેહ સહિત નાકુ મતિમુદ; કિહાએક જઈ રહષ છષ ગૂદ. ૪૫

(પૂર્વછાયા)

- વિજ્યુલક્ષિત બોલષ વચણુઃ એહ અનર્થ અપાર.
 શત્રુ-શેષ નવિ રાખીષ; રાજનીતિ-વિહિવાર. ૪૬

[અનાદરપરો ચિદ્વાનોદમાનઃ સ્થિરાં શ્રિયમ્ ।

અગ્રેઃ શોષમૃણાચ્છેષ કાત્રોઃ શોષં ન શોષયેત્ ॥૧૧॥ (વ)]

વિપ્લુભક્તિ પૂછે વધીઃ કિયં કરેછે છં મન ?

કરે જોડી શ્રદ્ધા કદંબ વધતૂં વિરાદ વચનઃ—

૪૭

મન વાગ્છે તનુ છાંડિવા પુનઃ-વિયોગે આજ.

વિપ્લુભક્તિ દરખિત કદંબઃ તદ્દા મરયો હવે કાજ.

૪૮

(ચુપૈ)

મન મગ્નતંબ દલંબ વિરામ; પામં પરમ પુરુષ નિજધામ.

તેહ કારણે તેડી સરસ્વતી, શીખામણ દીધે ભગવતી.

૪૯

મનનંદ વૈરાગ્ય ઉત્પત્તિ કરે; નિજ આખ્યાન વચન ઉચ્ચરે;

થઈ શારદા અન્તરધ્યાન. વિપ્લુભક્તિ પુટુતી સ્વસ્થાનિ.

૫૦

[અર્કુરમ્ભ]

(પૂર્વછાયા)

મન સભા માહિ આનિહિ, સર્કુરંપ સેવક સાયિ.

દુઃખિત કૃદંબ વધી વધી હૈર્જી બેઠું હાથિ.

૫૧

(દૃઢા)

દીમંબ દીન અપાર, આખડીંબ આમ્ જિરંબ;

મગ્નં મયા વિષ્ણુ-વારિ તાલાવેલી કરંબ તયા.

૫૨

વધીવધી કરંબ વિલાપ; વિરદ-વચન વાણી વદંબ;

પામ્યુ મંદ પગિતાપ ગાન્ધારી ચમ ગરદપણિ.

૫૩

લડાવિઆ લખ્યવાર ઉચ્છર્જિ આલિર્જન કરી,

તે દેખૂં ન કુમાર, માન મગ્નર મદ કિહાં ગયા ?

૫૪

શીદાંબ મંદ અર્જી, આસ્યા તૃપ્ત્યા કૃતવદ્;

અસ્યાદિક સુચર્જ કિહા મંદ મુઝ કન્યકા ?

૫૫

કામાદિક બહુ બાલ, દુર્જન દૈવ દુરાતમા,

મારયા એકે કાલિ; મન્દ ભાગ્ય માહું જોઉં.

૫૬

પ્રવૃત્તિ તરુણી તાહિ જુદપણુમ પહડી ગમ
 હૈ રે હૈઆ માહિ દુખ-દનાનન પગ્ગનમ ૫૭
 સદૃઢપ મ્હમ્ સુણિ, રનામિ ' સન્તતિ-દુખ દેખી કરી
 વણી તેણિ વિગમિ પ્રવૃત્તિ પગ્ગણી તિહા ૫૮

(ચુપે)

સુણી વચન મન ધરણી પગ્ગ અતીમાગ માહિ ક્ષમ્યું
 હૈરે દૈવ પ્રિયા વગ્ગીઉ શોમનન હૈઇ મીચિહિ. ૫૯
 મિહા ગમ્ તૂ, મધુગનાપિ ' પ્રતિરચન મઝ કાઇ ન આનિ ?
 પુઝ નિથુ માદુરુ શખવત દેહ, અસમભાવિ હ થીવૂ એહ ૬૦
 [સ્વમેડપિ દેધિ રમસે ન થિના મયા ત્વ

સ્થાપે ત્વયા વિરહિતો મૃતચક્ષુષામિ ।
 દુરિકૃતાસિ વિધિદુર્લલિતૈસ્તયાપિ
 જીવસ્યવેદિ મન હત્યસયો દુરન્તા ॥૧૩॥ (વ)]

(પૂર્વછાયા)

દુખિત મન ઉલ્લભ કરમ પ્રવેશ પાવક માહિ,
 તતપ્પણિ દેવી શારદા આવી સાલ્ય બાહિ ૬૧

(ચુપે)

તવ ઉપદેશ-કાયિ ભગવતી રીખામણુ દેહ સરસ્વતી
 દશ્ય પદારથ મિથ્યા બાણિ સાભલિ, વચ્ચ ' મ્હ નિજ વાણિ ૬૨
 બ્રહ્માદિ-ઇન્દ્રાદિક દેવ, મુનિવર પનગ પર્વત એવ,
 નદા ટાટિ નદી-જલરાશિ ક્ષણુમ્જુર વપુ કેહી આશ ? ૬૩

[મૃત્યા વસ્પશતાયુષોઽમ્બુજમથ સેન્દ્રાથ દેવાસુરા
 મન્વાયા મુનયો મહો જલધયો નદા પર કોટય ।
 મોહ કોડયમહો મહાનુદયતે લોકસ્ય શોકાથદ
 સિન્ધો કેનસમે ગતે વપુષિ યત્પજ્ઞાત્મકે પશ્ચતામ્
 ॥ ૧૪ ॥ (વ)]

ભાવ અનિત્ય એક અનેક. નિત્ય ચિદાનન્દ ચેતન એક.
આતમ-વન જોઅન્તા લોક, પરિભવ કિહા કરમ ત્હા શોક ? ૬૪

[एकमेव सदा ब्रह्म सत्यमन्यद्विकल्पितम् ।

को मोदस्तत्र कः शोक एकत्वमनुपश्यतः ॥ १५ ॥

(ब्रह्मा सूचित)]

(પૂર્વછાંય)

મન ભણુઈ સરસ્વતી' સુણુ, હિઅમ્મ શોકવિવાસ,
તેણુઈ કારિણુ ખામૂ નહીં વિવેક તણુ અવકાસ. ૬૫

(ચુપૈ)

શ્રીશારદા ભણુઈ સુણિ વાત, એક મૂન-દુઃખકારણુ, તાત ।
ભોભમ્ પાપ અનર્થ અગાધિ રસ સેવન્તા ઉત્પત્તિ-બ્યાધિ. ૬૬

[लोभमूलानि पापानि रसमूलाश्च व्याधयः (?) ।
स्नेहमूलानि दुःखानि त्रीणि तीर्त्वा सुखी भवेत् ॥ ३ ॥ (ब)]

શોક તણુ વાજમ્ બહુ બાણુ, તાનાવેલી કરમ્ જમ્ પ્રાણુ
મન કહમ્ : મજ કમ' ન ખેવ, અન્તકાલિ તૂ દોડી, દેવિ । ૬૭

દેવી ભણુઈ કામ જાકમ દેહ ? કામાદિક અપકારી એક
તેણુઈ કારણિ તમ બહુ વિકર્મ કિશા કિશા નવિ કીધા અધર્મ ? ૬૮

સંસાર-અન્ધન મમતા જાણિ સમૃત ભોલમ સાભવિ વાણિ-
યમ ગૃહકુટુંબ નાસમ સહી, તિમ કુ ખમૂપક મરણુ નહીં. ૬૯

[माज्जार-भक्षिते दुःखे यादृश गृहकुक्कुटे ।
न तादृहमताश्चन्ये कलविद्केऽय मूषके ॥ २० ॥ (ब)]

૬૬ b સહી અ ૬૭ c નિવદ જ

૬૮ n કહિ. બ ત જાકયા બ

દેહ વિપદ કિમિ-કીટક-યદા, નિમ ઊપજ્ય પુન-કન્યકા.
સન્તતિ ઊપરિ સદા સનેહ. જોઉ જન મહામોહ એહ. ૭૦

[પ્રાદુર્ભવન્તિ યપુષઃ કતિ યા ન કીટા

યાન્યત્નતઃ સ્તલુ તનોરપસારયન્તિ ।

મોહઃ સ ય જગતો યદપત્યસઙ્ગાં

તેષાં વિધાય પરિશોષયતિ સ્વદેહમ્ ॥ ૨૧ ॥

(યમા સ્મૃતિ)

(પૂર્વછાયુ)

પહિનિશિ અખ્યાસઈ ઠરી દહતર બ-ધન-માધ.

મમતા-અન્યિ ઉછેદિવા કદિ, ભગવતી ' ઉપાધ ૭૧

[નિરન્તરાભ્યાસદદીકૃતસ્ય સસ્નેહસુશ્રમયિતસ્ય જન્તો ।

જાનાસિ કિચ્છિદ્વગધત્યુપાયં મમત્યપાશસ્ય યતો વિમોહઃ

॥ ૨૨ ॥ (યમા સ્મૃતિ)

(સુપૈ)

ભાવ-ભાવના પરિહરિવાય મમતા-છેદન પ્રથમ ઉપાધ.

ચિન્તા તથુ અચિન્તન (છઠ) એહ, મુનિવર બોલઈ ઔપધ એહ. ૭૨

[સકાળદ્વપાતજાતાનામાર્દ્રાણાં મર્મભેદિનામ્ ।

ગાઢશોકપ્રહારાણામચિન્તૈથ મહોપધમ્ ॥ ૨૩ ॥ (ય)]

(પૂર્વછાયુ)

ચિન્તા ચેતન આવરધ, મન કહધ સુષ્ટિ, અમ્મ '

વાતાહત વાદલ યથા હાકધ શશિહર-બિમ્બ

૭૩

અપ્યેતદ્વારિતં ચિન્તાસન્તાનૈરભિમૂયતે ।

મુહુર્વાતહતૈર્વિમ્બમચ્છેદૈરિવૈન્દવમ્ ॥ ૨૪ ॥ (યમા સ્મૃતિ)]

(સુપધ)

ભણધ ભારતીઃ ગોખ્ય છઠ વાત; તથાપિ સાબલિ, બોલું, તાત '

શાન્તિ વિપદ આરોપધ ચિત્ત; સદા સમરિ હરિ કમલાકાન્ત. ૭૪

नील-जलदत्तनु श्यामलवान, शनैः सुगन्धमयि दुष्टव कानि, ७
 दामोदर पीताम्बर शान्त, सेविनश्च देव सद्य श्रीशान्त ७५
 श्वर कर्तुं अर्जुन हार, गद्यपाणि सेवक साधार, ७
 श्रीनारायण हृदय वसन्त, लव लव-ताम्र लज्जि लगनन्त ७६

[नित्य स्मरजलदनीलमुदारहार-

केयूरकुण्डलकिरीटधर हरि वा ।

ग्रीष्मे सुशीतमिव वा ह्रदमस्तशोक

ब्रह्म प्रविश्य भज निर्वृत्तिमात्मनीनाम् ॥ ३१ ॥ (घ)]

३१ जेडी भन लागछ पाछ श्रवण तर् दीधू, भाछ ।
 तय उपदेशि शोक भज गय सुत वैराग सर्जमि गय ७७
 वैराग्य लयछ कवय ओ देह, जेह छपरि जन धरम सनेह ?
 भास तय पिण्ड वेष्टित-यम ते हारलि ज, करम विकर्म ७८

[सयांशुचिनिधानस्य कृतघ्नस्य विनाशने ।

शरीरस्य मृते मृदा सदा पापानि कुर्वन्ते ॥३२॥ (घ)]

सप्त धातु केरु समवाध, क्षयभङ्गुर वयु विद्युशी लघ
 क्षतधन मनमय अशुभ रिशात्र, लोचन शङ्कर आन सुगान, ७८
 धट भादि तिम आदरि होछ तु करि दण्ड धर्म भट्ट, हाछ,
 आन काग-भय यद्विद रदध ? आस्त शान्तिपर्व छम कदध ८०

[यदि माम शरीरस्य यदन्तस्तद्वदिर्भवेत् ।

य फरे दण्डमादाय श्वानं याव च वारयेत् ॥३३॥ (घ)]

श्री सपत्ता अनता दु अभा, विषय विरम, धन निधन अपार,
 सोऽ गोक-भाषा-मछ देह, तुदि तदा रमछ जन ओद ८१

७७ त सर्ज पाभियो ज ७८ b करि ज

८१ b धन देह ज c. गोकमय आभिर ज

[શ્રિયો કથાલાલાલા વિષયજરસા માન્તધિરસા
 વિપદમેદં દેહ મહદપિ ધન મૂરિ નિધનમ્ ।

ચૂહચ્છોકો લોક સતતમયલાનયમહુલા

તથાપ્યસ્મિન્ ઘોરે પચિ ચત રતા નાત્મનિ રતા ॥૨૧॥

મન પૂછ યુષ્ણિ, સુત વૈ ૧૦ ' જાત માત્ર તઈ કીધુ ત્યાગ,
 આજ લગઈ ૬ દુ ખિત થયુ તવ આલિજન સુખ પામિયુ ૮૨

એ નારી નસ્યૌનન-ભાર, વગન્ત રિતુ, મહિન, મધુકાર,
 શીતન અનિન, કુસુમ એ તેહ, મૃગજલ સરખા દેખૂ એહ ૮૩

[નાર્યસ્તા નયયૌષના મધુકરવ્યાદારિણસ્તે કુમા
 પ્રોન્મોલ્લસ્યમલ્લિકાસુરમયો મન્દાસ્ત પવાનિલા ।

અયોદ્યાત્તથિયેકમાર્જિતતમ સ્તોમશ્યલીકાન્પુન-

સ્તાનેતાન્મૃગતૃષ્ણિકાર્ણવપય પ્રાયાન્મન પશ્યતિ ॥૩૨॥
 (ચમા સ્થિત)]

(પૂવછાણુ)

તથાપિ મન' સરસ્વતી બણુધ, સાબનિ વચન-વિવેક
 નારી વિણુ રિદિવૂ નહીં મૃદપતિ અધ દણુ એક ૮૪

(ચુપૈ)

આજ થકી આદર્શિ તે બણી, નિશ્ચિત નારી ધર્મચાગિણી,
 સુત શમ-હમ-સન્તોપાદિકા, મૈત્રી-કરુણાદિક કન્યમ ૮૫

યમ-નિયમાદિક નિજ પ્રધાન ધ્વનિશિ કરઈ એવૂ સન્માન,
 સામરાજ્ય તૂ બોગવિ સદા, શીખામણુ દેહ શારદા ૮૬

તઈ સમપ્રાપ્તિ અવસરિ ધર્શી, ક્ષેત્રનાથ સ્વસ્થાપન વર્ણી
 જે તવ સર્જિતિ પ્રવાહઈ પડયુ, તે બનલિન્તરિ રડવડયુ ૮૭

૮૩ ક b ભરા કરા બ ૮૪ ત વગ' વિવેક બ
 ૮૭ b સ્વસ્ત પામીશ બ ત દુ ખિત ભવ' બ

જુ તું મૌનવત આદરણ, સધલી વૃત્તિ ચિત્ત અંહરણ,
 તુ આરીસઈ સવિતા વિમ, સહજ પ્રકાશ આતમા તિમ. ૮૮

[ત્વત્સદ્ગાચ્છાશ્વતોઽપિ પ્રણયજલધરોપપ્લુતો બુદ્ધિવૃત્તિ-
 શ્વેકો નાનેય દેવો રશિરિચ જલધેર્શોચિષુ ક્યકમૃતિઃ ।
 ત્વણીમાલમ્યસે ચેત્કયમપિ ચિત્તતા ઘટ્સ સંહૃત્ય વૃત્તી-
 ભાત્યાદશૈ પ્રસન્ને રશિરિચ સહજાનન્દસાન્દ્રસ્તદાત્મા ॥
 ૩૩ ॥ (ઘ)]

મન કહણ: મઈ અંજીકરી; સર્વ આજ્ઞા ખસ્તકિ ધરી.
 ન્યાતિ કુકુમ્ભ કારણિ સજ યાઇ; જલ દેવઃ ગર્જાતટિ જાઇ.
 પ્રબોધચન્દ્રોદય-વિસ્તાર, નાટક સાન્ત મહારસ સાર;
 સીમ જણુઇ નાગધણુદાસ, અમૃત સમાપ્ત ધમ્યમ પ્રકાશ. ૯૦

પદ અર્થ

(છઠ્ઠા અર્થનું આરંભ)

[પ્રવેશક]

(પૂર્વછાયા)

- વિવેક વિદ્યા-સર્જનિ ઉત્પત્તિ-પ્રબોધ-ચન્દ્ર,
છઠ્ઠા અર્થ પુરુષનંદ પ્રાપ્તિ-પરમાનન્દ. ૧
- શાન્તિ-ભણ્ણ: હં મોકલી વિવેક વિદ્યા-કર્ણિ.
તેણિ કારણિ આવી ઇલા દીડી એલા આજ. ૨
- અસન્તનુ નિમ્મલ પિલા, પૂજ્ય સનાતન સન્ત;
આરાધ્ય શ્રીકૃષ્ણનંદ, તે નિજ રાજ કરન્ત. ૩

[અસતાં નિમ્મલો યત્ત સન્ત પૂજ્યા યમાદય: ।

આરાધ્યતે જગત્સ્વામી વર્યદેવાનુજીવિભિ. ॥ ૨ ॥

(યમા મુચિત)]

(શુદ્ધ)

- સ્વામી પુરુષ તણી નિજ નીતિ, મન જીપરિ છઠ ક્રેલી પ્રીતિ ?
માયામહિત પ્રેમ એકાન્તિ, મર્મ પ્રણય કલ્પ; પૂજ્ય શાન્તિ. ૪
- અદ્વા ભણ્ણ: મન જીપરિ એક, વિરી સરસ વિશુ સનેહ,
અનુમ્મલ કેરી ક્રેલી આશ ? વાજ્ય માયા તણુ વિનાશ ' ૫

(પૂર્વછાયા)

- શાન્તિ ભણ્ણ: માયા-વિનાશ જી એ વાજ્ય રાષ,
તુ એ ગજરહણુ કેમ રાખણિ ? કલ્પ તે કારણુ, માષ ' ૬

(શુદ્ધ)

- અદ્વા ભણ્ણ: ચૈરાગ વિચાર, નિત યમાદિક રામ દમ સાર,
મૈત્રી દયા મુમુક્ષા અભ્યાસ, ત્હા રિપુ મોહાદિકનુ નાશ. ૭

[નિત્યાનિત્યવિચારણાપ્રણયિનો વૈરાગ્યમેર્ક સદ્-

ત્સન્મિત્રાણિ ચમાદયઃ શમદમપ્રાયાઃ સહાયા મતાઃ ।

મૈથ્યાધાઃ પરિચારિકાઃ સદ્વચરી નિત્યં મુમુક્ષા વલા-

દુચ્છેષ્ટા રિપવશ્ચ મોહમમતાસંકુલપસદ્ગાદયઃ ॥૩॥ (વ)]

પુણ્યપાપ ફલ સુખદુઃખ ભાગ, ધૃષ્ટિ પરશેષ્ટિ ભાગ વૈરાગ,

ધ્યાઈ પુરુષ દેવ અવિકાર; ધર્મ તથા સથલા વ્યાપાર. ૮

[સ નરકાદિષ પાપફલાદ્યં

ભજતિ પુણ્યફલાદપિ નાશિનઃ ।

इति समुद्भिन्नतकामसमन्वयं

સુકૃતકર્મ કથચ્ચ ન મન્યતે ॥ ૪ ॥]

શાન્તિ ભણુધ વિદ્યા મધુમતી, તેડુ વૃત્તાન્ત કહધ, ભગવતી !

શ્રદ્ધા બોલધ. સાબલિ, સુતા ! મહાભોલ વિદ્યા પ્રેપિતા. ૯

તે આવી ઉપસર્ગાયુતા, ધન્દગ્ગજ માયાદિક સુતા,

શબ્દ સુણુધ શત યોજનતાધ. કવિત કથા બોલધ મહિમાધ. ૧૦

[શબ્દાનેષ શુણોતિ યોજનશતાદાવિર્ભવન્તિ સ્થત-

સ્તાસ્તા વેદપુરાણધારતકયાસ્તર્કાદયો વાઙ્મયાઃ ।

પ્રપ્નાતિ સ્વયમિચ્છયા શુચિપદેઃ શાસ્ત્રાણિ કાવ્યાણિ ષા

લોકાન્પ્રાન્યતિ પશ્યતિ સ્ફુટદ્વચો રત્નસ્થલોર્મેરધીઃ ॥૫॥]

એ નયમૌવન નારી વરા, વિલાધરી સ્વર્ગિ અપ્સરા,

જરા-મરણ-ભય-વર્જિત દેશ, કનકબુમિ અવશેષ્ટિ, નરેશ ! ૧૧

[કમલકસિકતિલસ્યલા ભ્રમન્તીઃ

પૃથુજઘનાઃ કમલાનના ધરોક્તઃ ।

મરકતદલકોમલા ઘનાલો-

ભજ નિજપુણ્યજિતાંશ્ચ સર્વભોગાન્ ॥ ૬ ॥]

તું અભિનવુ વિશુ સુર-ધન્દ, સદ્ધ ભાગ ભોગવિ, રાજેન્દ્ર !

પુરપ વિમેહિત માનધ સાચ, મેરુ કહધ જધ માયધ કાય. ૧

૮. ૯. પુરુષદેવ.....અહીંથી વ પ્રતિ ત્રુટિત.

મનિં સદૃશ્ય ધગ્ધ તે આહિ, પડિ મ'સાગ-વાગુગ માહિ
 વાગિછ વિપયાભોગવિનાસ, કાત્યૂ પીન્યૂ કગ્ધ કપાસ ૧૩
 દેખી તેહ તણુ અભિગ્રાય, વિચાર મુભટ કહધં સુણિ, સય '
 વિપયા-મૃગતૃષ્ણાજલ માહિ, કાછ અગ્નિ નદી અવગાહિ ? ૧૪

[ભવસાગરતારણાય ચાસૌ

નચિરાદ્યોગતરિસ્ત્વચાચિતા ।

અધુના પરિમુચ્ય તાં મદાત

કયમદ્ધારનદૌ વિગાહસે ॥૭।]

સ્વર્ગભોગ સમ્પત્તિ નવ નિધિ, અષ્ટ મહા અણિમાદિક સિદ્ધિ
 મોક્ષપન્થનુ કગ્ધ નિધાત એ પગમાગ્ય જાણુ, તાત ' ૧૫
 જાવ સકલ માયામય જાણિ, એ અપકાર કરધ નિરવાણિ
 રામાયણુ વાસિષ્ઠ વિચાગિ, મમ્ભતિ મોલૂ મ્નેક ચિઆગિ ૧૬

[નાતમજ્ઞસ્વૈષ વિષય આત્મજ્ઞો જ્ઞાતમથાન્ સ્વયમ્ ।

આત્મયાનાત્મસન્તુષ્ઠો માયિધામનુધાવતિ ॥ ૧ ॥

યે કેચન જગદ્ભાવાસ્તાનવિધામયાન્વિદુઃ ।

કથ તેષુ કિલાત્મજ્ઞસ્ત્યક્તાવિદ્યો નિમજ્જતિ ॥ ૨ ॥

બ્રહ્મ્યમન્ત્રક્રિયાકાલશક્તયઃ સાધુસિદ્ધિદા ।

પરમાત્મપદમાત્તો નોપકુર્વન્તિ કાશ્ચન ॥ ૩ ॥

સર્વેષ્છાજાલસંશાન્તાવાત્મલાભોદયો દિવ્ય ।

સ કયં સિદ્ધિવાઙ્છાયા મમ્ભચિન્તોઽપિ લુપ્તયતે ॥૪॥(ક)]

[અર્કુટીરમ્ભ]

(પૂર્વછાય)

પુરુષ એહ વાણી સુણી ભવસાગરિ નિજ નાવ-
વિષયભોગ-મતિ પરિહરી પામ્યુ પર સ્વભાવ.

૧૭

(સુપર્ધ)

હરખિત પુરુષ સભા આવિયુ વિષયભગતિ-મહિમા બેાવિહિ.

એહનિ પ્રસાદિ ભવ-દુઃખપાર, કામ-ક્રોધ-મગતા-સંહાર.

૧૮

[તીર્ણા, ક્લેશમહોર્મયઃ પરિહૃતા મોમા મમત્વભ્રમાઃ

શાન્તા મિત્રકલત્રચધુમકરગ્રાહ્યગ્રહમન્યયઃ ।

ક્રોધૌર્ષાગ્રિરપાકૃતો વિષદિતાસ્તૃષ્ણાલતાવિસ્તરાઃ

પારેતીરમવામકલ્પમધુના સંસારવારાન્નિધેઃ ॥ ૮ ॥]

(પૂર્વછાય)

શાન્તિ સખી ! વિદ્યા કહમ્ આવી સભા મજારિઃ

વિવેક મજ મૂઢી મધુ, ધતર તણી મમ નારિ

૧૯

(સુપર્ધ)

વિવેક વિષુ હું દુઃખિત થૈ; જે જેહનિ શરણાગતિ જૈ,

તે તેહ વાછિ કરિવા દાસિ, બૂધણુ દૂપણુ કેશહ પાસિ.

૨૦

[ષાદ્દોર્ભમા દલિતમળયઃ શ્રેણયઃ કક્ષણાનાં

ચૂઢારનગ્રહનિકૃતિભિર્દુષિતઃ કેશપાશઃ ।

કૈઃ કૈર્નાહં દત્તવિચિયલાદીહિતા દુર્વિદમ્ધે-

દાંતીકર્તુ સપદિ દુરિતૈર્દૂરસસ્યે વિવેકે ॥ ૯ ॥]

(પૂર્વછાય)

શાન્તિ ભણી સાભાવિ, સખી ! મોહ મહારિયુ એક,

કામાદિક-હારિ કર્યુ ઘુઝથી દૂરિ વિવેક.

૨૧

૧૮. b. 'સાગર અ. c. વિષ્ય...અહોંથી અ. ત્રુટિત, તે
છેક ૫૮ મી સ્ત્રી.

(ચુપધ)

કુલવન્તી નારીતુ વિનય, ચે વગિ-છ સ્વામીનુ મમય;
 તેહ વિવેકપતિ એકાન્તિ, સખિ ! સમ્ભાવય; બોલિ શાન્તિ. ૨૨
 અદા સહિત આવિયુ રાય, વન્દિ પુરુષ તણા નિજ પાય;
 [પુરુષ:] રાજન ! એહ વિરોધ અપાર, જે તું અમનિ કરમ જુહાર. ૨૩

(પૂર્વછાયુ)

દિજ, ગુરુ, વિદ્યાવન્ત નષ્ટ ચે ઉપદેશઠ ધટ,
 પિતા ભણી તે માનિયુ, નહિ જાણિયુ કનિષ્ઠ. ૨૪
 કનિષ્ઠ ગુણવન્ત પૂજ્ય દેધ આદર માન;
 વૃદ્ધપણું કારણ નહીં, યથા દેતકી-પાત. ૨૫

લઘુત્વેऽપિ ગુણો વૃદ્ધ્યો વૃદ્ધત્વેऽપિ ચ નિર્ગુણઃ ।

પદ્ય કેતકિપત્રાણાં લઘુપત્રેષુ ગૌરવમ્ ॥ ૬ ॥

તાહરમ ઉપદેશિ કરી પામેય ભવપાર,
 વિવેક ! તું [અછિ] પરમ ગુરુ, ગુજનિ ધટિ જુહાર. ૨૬

(ચુપધ)

શાન્તિ ભણી: સ્વામી ! અવિધારિ; વિદ્યા દેવી કરમ જુહાર.
 વલતુ પુરુષ કહમ: સુણિ, માય ! કર જોડી પ્રણમ તવ પાય. ૨૭

(પૂર્વછાયુ)

માતા પાપે તું અધિક; વિદ્યા હૃદયિ વિભાસિ,
 જનની બન્ધમ દદ કરી; તું ભવ-પાશિ વિનાસિ. ૨૮

[અનુગ્રહવિધો દેવ્યા માતૃષ્ઠ મહદન્તરમ્ ।

માતા માદં નિવષ્ણાતિ બન્ધં દેવો નિષ્ક્રન્તતિ ॥૧૧॥]

(ચુપધ)

પુરુષ ભણિ: દેવી ! સુણિ વાત; કિમ નીગમ્યા દિવસ, કહિ, માત !
 વિદ્યા બોલિ: સુણિ, ગુણવન્ત ! જિ મિં દુઃખ ભોગવ્યા અનન્ત: ૨૯

અહરિ, દેહિલિ, શ-ય અવાસ, મૂરખ-મુર્ખિ મિ કચુ નિવાસ.
 તે મજ વચન ન પ્રીછિ તથા, દ્રવિડ દેશની ભાષા યથા; ૩૦
 યથા અર્થનુ નહીં વિવેક, ધ્રુવજા કરમ વિકલ્પ અનેક;
 તેહનઇ મિદ્ધિ નહીં, મહારાજ 'કેવલ ગ્રહણ પરાય'—કાજ. ૩૧

[નીતાન્યમૂનિ મઠચત્વરશ્ચન્યદેશા—

ગારેષુ મૂર્ખેમુખરૈઃ સહ વાસરાણિ ।

તે સ્વેચ્છયા મમ ગિરાં દ્રવિડાદ્વનોત—

વાચામિવાયમયિચાર્ય ચિકલ્પયન્તિ ॥ ૧૨ ॥]

શાસ્ત્રશ્રવણ મઠ્ય વેદાન્ત-મુવર્થ-મનર્નિ કરમ એકાન્તિ.

હક વ—

શૂન્યાયા યદિ ચૈકલ્પસ્તુવિષયાસ્તર્કિ ન લભ્યં ચ તત્

તન્નાસ્તોતિ શુધા નિદાઘસમયે શાલૂરયત્સીદતિ ।

વેદાન્તધ્રુવજનં હિરણ્યમનનં ધ્યાન પરાયં હતિ

સાક્ષાદ્દિરતીય દુષ્ટમનસામિષ્ટાર્યસિદ્ધિ કુત ॥૬॥

ધ્યાન ધર્મિ પગ-અર્થ વિધાત દુષ્ટ મનસ કેરુ માક્ષાત્ ૩૨

દુષ્ટપીડિત મુઝ ચિન્તા થે, શગ્ધિ યગવિધાનિ ગે

તિથુ પૂજિઉ પરમ નિજ ધર્મ 'કલિ, ગાધ' તાદૃશ ય કર્મ ? ૩૩

મિ કલિય 'જેદથી સંસાર-ઉત્પત્તિ-રક્ષણ દુષ્ટ સંહાર,

સન્ત અનન્ત અકર્તા ત્રણુ, તેહ પુરુષ કહે વખાણુ' ૩૪

[યસ્માદ્વિશ્વમુદેતિ યન્ન રમતે યસ્મિન્પુનર્લોચતે

માસા યમ્ય જગદ્વિમાતિ સદ્જ્ઞાનવ્દોરજ્જવલ યન્મદઃ ।

શાન્તં શામ્યતમમિય યમપુનર્માવાય મૂતેશ્વરં

દ્રેતધ્યાગતમપામ્યયાગ્નિ જ્વલિનં પ્રસ્તૌમિ તે પૂરુષમ્ ॥૧૫॥]

તે મજ આગમ કલિ 'નિબોધ, પુરુષ અકર્તા, એક વિરોધ.

સ્વર્મ શબ્દ આતમા સ્વભાવ, નહીં કદામિત વિશ્વ-અભાવ.' ૩૫

૩૫, આ કહી પછી કે ના દામિયામા એક કહી વિશે : (મામે જુરે -)

[પુમાનકર્તા કયમીશ્વરો ભવેત્
 ક્રિયા મયોચ્છેદકરી ન વસ્તુધીઃ ।
 કુર્વન્ ક્રિયા યથા નરો મયચ્છિદઃ
 શતં સમાઃ શાન્તમના જિજ્ઞાસિષેત્ ॥ ૧૬ ॥]

વિવેક કહિ: 'જીવિ વિચાર; અમોઘ-પ્રલપ એક સંસાર.
 કર્મ તેહનુ વચ્છિ નારા, અન્ધારિ અન્ધકાર-વિનાશ. ૩૬
 પૂરણુ બ્રહ્મ સનાતન દેવ, વ્યાપક અન્તર્યામી એવ,
 નિર્વિકાર નિર્મલ નિર્દોષ; તેહના જ્ઞાન વિના નહિ મોક્ષ.' ૩૭

[સ્થમાવલીનાનિ તમોમયાનિ
 પ્રકાશયેષો ભુવનાનિ સત્ ।
 તમેવ વિદ્વાનતિમૃત્યુમેતિ
 માન્યોઽસ્તિ પન્થા મયમુક્તિદેહુઃ ॥ ૧૭ ॥]

આવી એક થઈ પરદુણી, પછિ પાલટસિ ધરધણી.
 અતિવજ દૂષણુ દેસિ મહી, એ વિદ્યા ધર શમ્ભી નહીં. ૩૮
 તે તા કારણુ તણુ ફરજ, યથા યનિર્નિ વિષયામર્જ,
 જી અહા રહિસિ દિન દોન્ધારિ, કરિસિ માગ સિથિજ વ્યાપાર. ૩૯
 મિ જાણુ તેહનુ પરિતાપ, અનેક પર કીધા આલાપ.
 આદર કાઢ ન કરિ લગાર, યથા દરિદ્રીની ધરિ નારિઃ ૪૦
 'તહા રહિવાનુ નહીં નિવેશ; જાઉં ચે અનવાગિ છતા દેશ'
 તિહા થકી આવી નીસરી, દીઠી કર્મકાણ્ડ મહચરી. ૪૧
 અનેક શિષ્ય ચરણુ અનુસરઇ, આર્જી વિચિત્ર યોજના કરઇ.

[વિભિદ્ય કર્માણ્યધિકારભાજિ
 શ્રુત્યાદિમિશ્ચાનુગતા પ્રમાણેઃ ।

"વલી મેં એક વાણી કહી: 'સાલલ, યજ્ઞવિદ્યા' તૂ સહી;
 જો મન વિવેક કરે વિશ્રામ, પ્રથમ અન્ધારે અન્ધકારવિનાશ ?"

અર્ઘ્યવિચિત્રૈરભિયોજયન્તો -

પ્રાપ્તોપદેશૈરતિદેશિકૈશ્ચ ॥ ૧૮ ॥]

મઇ માહું નિજ કારણ કહ્યું, તિથું વચન તે નવિ સાસહ્યું. ૪૨

અર્થવાદ એહનુ સંકેત, કર્મભૂમિ માહિ ઉપર ક્ષેત્ર.

મીમાંસા આતિ અભિમાન, મઝનિ નવિ દીધું સન્માન. ૪૩

(પૂર્વછાંય)

આદર વિના રહી નહોં; હું આવી યુથવન્ત.

માન મહાધન પાડિતા જોલધ; સમ્મતિ સન્ત. ૪૪

તથાદિ--

અધમા ધનમિચ્છન્તિ ધનમાનો ચ મધ્યમાઃ ।

ઉત્તમા માનમિચ્છન્તિ માનો હિ મહતાં ધનમ ॥૭॥

(અુપધ)

વેગિ કરી હ પહતી તિહા, સાડૂખ્ય-વર્ક વિશા છધ જિહા.

તે મઝ આગસિ આવી રહી; પૂરવ કથા તથા મઇ કહી. ૪૫

કરધ ઉપાસન શિખ્ય અનેક, અશુધ પ્રકૃતિ-પુરુષ-વિવેક.

ન્યાય નિપુણ છલપાદ-વિભાતિ, વલ્લ્ય વિનવડા નિગ્રહ-ગતિ. ૪૬

[કાચિદ્વિશ્વવિદ્યોપવરુપનપરા શ્યામિઃ પરા તન્વતી

વાદં મચ્છલભાતિનિગ્રહમયૈર્જેહ્યં વિતળદામવિ ।

અન્યા તુ પ્રકૃતૈર્વિમલ્ય પુરુષસ્યોદાદરન્તી મિદાં

તત્ત્વાનાં ગણનાપરા મહદદદ્વારાદિમર્ગશ્રમેઃ ॥૧૧॥]

એક કદધ મઝનિ 'વાચાસિ !', જીન અશુધ: 'વદિ એ આલિ;'

અવડન કરધ પદારથ સોય; એ આતમ-નિષા ધર બોસિ. ૪૭

પ્રધાન વિશ્વદેવ પરમાણુ; નિમિત્ત કારણ પુરુષ પુરાણ'

વિરોધ-વચન એક ઉચ્ચરધ, વિચારવન્ત તેડન કદધ. ૪૮

(પૂર્વછાયા)

। ખ વિવેક ધમ કહિઃ જુહિ કૃતકં એહ,
નિલ સનાતન પુરુષનંદ વિહાર જોલિ જેહ. ૪૯

રઘુ-ભુજંગ તણી પરી વિષ્ણુ-વિધિ સંસાર;
ઉત્પત્તિ મેધ અનેકની, નમનિ િશુ વિહાર ? ૫૦

હયોતિઃ શાન્તં કયમનુદિતાનન્દનિત્યપ્રકાશં
ધિર્મ્વોત્પત્તો વ્રજતિ વિકૃતિં નિષ્કલં નિર્મલં ચ ।

તદ્વન્નીલોત્પલદલરુચામમ્બુષાહાવલીનાં
પ્રાદુર્ભાવે ભવતિ નભસઃ કોદશો વા વિકારઃ ॥૨૩॥

(ચુપધ)

માહોમાહિ કરી તે યુગતિ, વિશ્વવિજય એ જોલિ મુગતિ;
નાસ્તિકમતિ અણસરિ અપાણુઃ 'બાધી કાદુ એહના પ્રાણુ.' ૫૧

તેહ દેખી હું નાહી ત્વરા, દાનવ-દીડી ધમ અપસરા.
ધાગા ભૂપણુ, દુઃખિત યધ, બીના ગીતા-આશ્રમિ ગૈ. ૫૨

[ઘાહોર્મમા દલિતમણય શ્રેણય. કલ્હણનાં
ચૂદારત્નપ્રદનિકૃતિભિર્દૂપિત. કેશપાશઃ ।

છિન્ના મુક્તાવલિરપહતં સસ્તમદ્ગાદુકૂલં
મીતા ગીતાધ્રમમય ગલ્ગનૂપુરાદૈ પ્રવિષ્ટા ॥૨૪॥]

(પૂર્વછાયા)

શ્રીમધુસૂદનિ મોહ્યા યોધ ગદાધર જેહ,
રિપુ ભારી દુહ દિશિ કરયા, નાદા નિર્દય તેહ. ૫૩

મઝનિ આલિજ્ઞન કરી, ગીતા લાગી પામ.
કર જોડી એ ધમ કહિઃ 'એદ ન કાજિ, મામ' ૫૪

(ચુપધ)

જે તાંદનિ નવિ કરી પ્રણામ ધન્યજા વિચરમ પુરુષ અપાણુ,
તેહ પ્રતિ જોલિ શ્રીહરિઃ 'આપૂં અધમ યોનિ આસુરી.' ૫૫

[તાનદ્વ દ્વિપતઃ સૂરાન્સંસારેષુ નરાધમાનઃ ।

ક્ષિપામ્યજસ્રમશુમાનાસુરીશ્વેય યોનિષુ ॥ ૮ ॥]

(પુર્વછાયા)

પુરુષ ભણુધઃ દેવી । જુકિઃ કુણુ તે હરિ ભગવાન ?

તાહરિ ઉપદેશિ કરી વાણુ તેડુ જ્ઞાન

૫૬

આતમવિદ્યા ધ્રમ કહિઃ માભસિ પુરુષ । વિચાર;

તે દુઝથી અવશુ નહોં, શ્રીહરિ સર્વધાર.

૫૭

અનાદિ એ આપા કરી દ્વિધા પ્રકાસિ ધ્રમ,

મિશ્રમ યથા સવિના તણુ જસ્ર માદિ દીસિ જિમ્મ.

૫૮

અસૌ ત્વદમ્યો ન સનાતન પુમાન

મયાન્ન દેવાત્પુરુષોત્તમાત્પર ।

સ પય મિન્નસ્ત્વદનાદિમાયયા

દ્વિધેય વિમ્ય સલિલે વિચસ્વતઃ ॥ ૨૫ ॥

(શુપધ)

વિવેક પ્રતિ પુરુષ ધ્રમ કહિ બોલુ અર્થ હૃદયિ નવિ ગ્દધ.

વિભિન્ન જગમરણ ભાવન્ત, તે કિમ દુઝ ચિદાનન્દ મન્ત ૧૫૬

[અયચ્છિદ્રસ્ય મિગ્રસ્ય કરામરણધર્મિણઃ ।

મમ યચ્છીતિ દેવીય સત્યાનન્દચિદાત્મનામ્ ॥ ૨૬ ॥]

વિવેક કહિ એ ધ્રમ હોત, રાજન । હૃદયિ વિચારી ભેધ.

દેવી જે વચન જયગ્ધ, તે કૃપાન્તરિ કૃપિ ન હિરધ.

૧૦

તે તેહ રૂપિ જ્ઞાનવિદ્યામ, બાહરિ માદિ મકલ પ્રકાશ.

જ્ઞાન વિના અર્થસત્તા નાત, રિશ્ચિદાનન્દ તાવન્માત

૧૧

તથાદિ-તત્તદ્રૂપતયા જ્ઞાન ચદિરણતઃ પ્રવાચતે ।

જ્ઞાનાદતે નાર્યસભાજ્ઞાનરૂપ તતો જગન્ ૧૧૫ (૪)

૫૬. a. જુ ક. ૫૮ અર્દોપા અ ૬૭ી તુટક દયામા યો.

૬૦. b હૃદય અ c. એદ અ ૬૧ b રિમાઃધ, ઇમ પ્ર.

(પૂર્વછાયા)

વિવેકનિં વચનિં કરી, નિરૂપદ શ્રીભગવાન,	
યોગયુગતિ મતિ અણુસરી, પુરષ ધરમ હગ્ધિયાન.	૬૨
દેહાદિક મમતા ત્યજી, શુદ્ધિ કરી વિગ્તારિ,	
તેન તણી ધારા યથા, અખણ્ડ બ્રહ્માકાગિ	૬૩
ભાગી ભવભય-વેદના, પગમાન-દપદ યાહિ,	
અન્ત કરણુ ગળી ગયુ, લવણુ યથા જન માહિ	૬૪

(ચુપધ)

યોગ-ધ્યાન-ધારણા-સમાધિ, ઉત્પત્તિ-વિદ્યા રહિત ઉપાધિ	
મહામોહનુ હોઉ વિનાશ, પ્રપ્ત્યુ પ્રમોદયન્દ્રપ્રકાશ	૬૫
પ્રમોદયન્દ્ર દહમ મહિમાધઃ મધ ભિગમ સવિ સંશય બધ	
દરિ અવિદ્યા તણુ વિનામ, ત્રિભુવન ભાસિ સહજ પ્રકાશ	૬૬
[કિં જ્યાપ્ત કિમપોહિતં કિમુદિતં કિં વા સમુત્સારિત	
સ્વૂત કિં નુ ચિલાપિતં નુ કિમિદં કિચ્છિન્ન વા કિચ્છન ।	
ચલ્મિન્નચ્ચુદિતે ચિતર્કપદર્શી નૈવ સમારોહતિ	
ત્રેલોક્ય સહજમકાશદલિત સોઽહ પ્રગોધોદય ॥૨૧॥ (ક)]	
પ્રમોદયન્દ્રિ આતિર્દન કર્યુ, પામ્યુ પુરુષ જેહ વીસગ્યુ	
નિરૂપદપ બ્યાપ્ત અવિગર, યુવતી યથા દષ્ટિ ગત દાર	૬૭
પૂરણુ પગમ બ્રહ્મ અવિનાશ, ભાગિ મડિ યથા આકાશ	
પુરુષ વરિ અનુભવ આપણ, જીવનમુક્ત અવસ્થા તણ	૬૮

[મોહાન્ધકારમયધૂય વિકલ્પનિગ્રા-

મુન્મથ્ય કોઽપ્યજનિ ઘોધત્તુવારરશ્મિઃ ।

- ૬૨ a વિવેકનઇ વચનઇ અ ૬૩ a તણી અ.
 ૬૩ b વિગ્તાર અ ૬૬ a દનઇ અ d ભામઇ અ.
 ૬૮ b ભાગઇ ધડઇ અ a નદઇ અ તે યીવન અ.

અદ્વાયિવેકમતિશાન્તિયમાદિકેન

ચિશ્વાત્મકઃ સ્ફુરતિ ચિષ્ણુરહં સ ષયઃ ॥૩૦॥ (ક)]

વિધ્યુભગતિનિ લાગુ પાય. એ માતા ! તારુ પમાય,
ને હં પામ્યુ નિજપદ આજ, મકલ મનોરથ સીધા કાજ. ૬૯

હાનુ વિવેકિ, જયજયકાર, મહામહોચ્છવ મર્જનચાર,
શ્રીમદ્દારાવતી મઝાગિ, હરખિત વચન વદિ નરનારિ. ૭૦

જયજય શ્રીપતિ સર્વોધાર, પરબ્રહ્મ-લીલા-અવતાર.
કુસુમવૃષ્ટિ ધન્નાદિક કરધ. મુનિવર નિજ આશી જયરધ. ૭૧

[પર્જન્યોઽસ્મિન્નગતિ મહર્તી વૃષ્ટિમિદાં વિધતાં
રાજાનઃ કર્મા ગતિત્રિવિધોપપ્લવાઃ પાલયન્તુ ।

હૃત્યોન્મેષોપહતતમસસ્ત્વપ્રસાદાન્મહાન્તઃ

સંસારાર્થિય વિષયમમતાતદ્વપદ્મં તરન્તુ ॥૩૩॥ (ક)]

(અનુ ચ)

લીલાતનું વિવ્રતિ વાસુદેવે દ્વારામતી ચદ્ગુણસાધિકાઽમૃદ ।

તાનેવ સય. કૃપયા જનાનાં કરોતુ કૃષ્ણો મુખિ મુક્તિ-

હેતુઃ ॥ ૭૨ ॥

મંબત ૧૫ રદની વીમ, ૫૬ આગયા વરમ આધીસ,
દયણીયન વરખારતુ સાર, શ્રાવણ સુદિ દમખી ગુરુવાર; ૭૩

જવમયભગ્જન શ્રીભારતી, ૫૦ ચ પ્રવાહિ વદિ સરસ્વતી.
શ્રીમોમેશ્વર નિજ આવામ, ભુવિ માહિ બીજુ કૈયાસ ! ૭૪

તીરથ-તિલક જેવ પ્રભામ, ૪૬ વમધ દિજ નરસિંહ બ્યાસ,
તે પરિ એવક વૈષ્ણવદામ, કીધુ એહ પ્રબોધપ્રકાશ. ૭૫

૬૯. a. ભકિત નર. અ. પાછ. અ. b. પસાછ. અ. c.

અ. d. શીધુ. અ.

૭૦. a. વિવેક. અ. b. માહોમાહિ. અ. d. વદધ.

૭૨. d. કરોતિ અ. ૭૬. b. વદધ. અ.

૭૫. c. તેહ પુરિ. અ.

કેહા જનમ તણું શુભાન્કામ, જિ મિં પામ્યું વૈષ્ણવ નામ ?
વૈષ્ણવ નામ નર જે વહિ, તે મહિમા કૃપિ નારદ કહિ. ૭૬

[તયા ચ યુધિષ્ઠિરં પ્રતિ—

નારદેન પુરા પ્રોક્તં ધર્મપુત્રાય ધોમતે ।

ન દટો ન યુતો રાજન્ વિષ્ણુમકો દિ નારકી ॥૧૦॥

અપિ ચ—

કુલં પવિત્રં જનનો કૃતાર્યા

વસુન્ધરા પુણ્યવતીષ તેન ।

તે પુણ્યવન્તઃ પિતરશ્ચ સ્વર્ગે (૧ નાકે)

યેવાં સુતો ઘૈષ્ણવ પથ લોકે ॥૧૧॥ (ક)]

એ માંહિ નિજ આતમબોધ, છપીજઇ મદ મચ્છર કોધ.
સોભ-વિરામ, કામ-મતિ ગય, વિષ્ણુભક્તિ બોધ મહિમાય. ૭૭
પટદર્શન જણિ જે ભેદ, મદામોહનુ તિહા જીછેદ,
શ્રીગોવિન્દ તણા ગુણુઆમ, બણુતા પામિ મનિ વિઆમ. ૭૮
સાલસતાં જાઈ ભવદોષ, ક્ષમા દયા પ્રાપતિ-સન્તોષ.
વિચાર કરતાં શ્રી ભગવાન, આવિ દૈવ્યદ્ નિશ્ચલ ધ્યાન. ૭૯
અધીત સકલ શાસ્ત્ર સિદ્ધાન્ત, ગ્રેમ અધિક જપરિ વેદાન્ત,
શ્રીપુરુષોત્તમ તણા પ્રસાદ, કીધુ એહ કથા-અનુવાદ. ૮૦
કિહાં પૂરૂં કિહાં અધિકું કહ્યું, કિહાં એક અન્ય માહિ પદ રહ્યું.
કરી પ્રણામ કહ્યું કર જોડિ, કવિજન કોઇ મ દેશુ બોડિ. ૮૧

ન્યૂનાતિરિક્તં ચત્કિજ્જિત ક્ષન્તવ્યં મે ત્વયા પ્રમો ।

પ્રીતો મય સુરયેષ્ઠ ગ્રન્થેનાનેન કેશવ ॥ ૮૨ ॥

૭૬. c. ચેહ નરવહધ. અ. તં. કહધ. અ.

૭૮. a. જણુધ. અ. b. કરધ ઉં. અ. d. પામધ. અ.

૭૯. તં. આવધ. અ. દૈધ. ક. ૮૨. b. વિમો ક.

प्रबोधचन्द्रोदय—विस्ताप, नाटक शान्त महारससार,
लील लक्ष्म नारायणदास, अर्जुन सभापति जर्जु प्रकाश. ८३

इति श्रीविष्णुदासमीमविरचितः प्रबोध-प्रकाशः सम्पूर्णः ॥

पुष्पिका—(१) इति श्रीविष्णुदासमीमविरचिते प्रबोधचन्द्र
प्रकाशे संपूर्ण समाप्तो ग्रन्थः ॥ ॥ श्री ॥ ॥ श्री ॥ ॥ श्री ॥
संवत् १५७५ वर्षे कार्तिक सुदि २ शुभे लिपितं महं सता
उदलहरा ॥ अ.

(२) इति श्रीविष्णुदासविरचिते प्रबोधप्रकाशे पष्ठः
प्रकाशः संपूर्णः । समाप्तो ग्रन्थः । संवत् १५५३ वर्षे मार्ग-
शीर्षे शुदि १३ तिथौ मृगदिने लिखितमिदम् । ६.

પરિશિષ્ટ ૧ લું

શોધપત્ર

[પાચમ્ ફોર્મ કેવળ કે પ્રતિ બિપરચીજ તૈયાર કરવામા આવ્યું છે. આ પ્રતિ છદ્ધ અર્કુના મોટા ભાગમા ત્રુટિત છે તે બન્ને પ્રતિયોના પાદાન્તરો તે તે પૃષ્ઠો બિપર નોધાયેલા છે, પરન્તુ ૧૬૫મા આગ ફોર્મમા કે પ્રતિની ગા અમ્માવાન બુ જાનીની કરેલી નકલ પાછળથી આવેલી એટલે પાદાન્તરો નોધી શકાયા નથી એના ઉપ-યોગી પાદાન્તરો અહીં નોધવામા આવે છે]

અર્કુ ૧ લો

૧ b ગિરમ્ c ° માનમ્ય d વિપ્રં

૨ જા લોક સ્પષ્ટી બ માનો ડથો સ્લોક નીચે મુજબ

સસ્કૃતે દિ સુદુર્બોધ પ્રાકૃતે દિ વિશેષત ।

ધાસુદેવપરત્વેન ભાષયા કિઞ્ચિદુચ્યતે ॥ ૩ ॥

[બ કરતા આ પાદ વધુ શુદ્ધ છે]

૩ ■ મમતિ

૪ ગાથા નીચે મુજબ

અર્થવિશેષો કદિ ભાષા જા હોઈ સા હોલ ।

તજ્જદ્ દોષસમૂહં અજ્ઞ ઉત્તમ પિદ્ધન્ત ચે મણિય ॥

૭ ક. મઘ ૮ ક નિરામતિ ૧૦ ક રે અમગ તથે

૧૩ b બ્રહ્મન્ધ ૧૭ c-તે “તેહ કારણે એ અથતુ સીમ

ભણે આરણ ” ૧૮ b ભાદુ ખ ૨૧ c ગમા ભિનધ પે વાહુના

૨૩ તે હરિ શ્રીગમ ૨૪ c મમતિ ૨૫ c-તે પ્રસ્તાગ...પાર

૨૭ તે કથા ૩૧ આ કડી ૫૫ ક ૩૪ મી વાયે છે ૩૪ b

વાદિત ૪૦ ■ વારાહરૂપ વિષ્ણુ ૪૪ ■ વધુ ૫૩ ■ વહ-

૬૩-૬૫ તે નિષમ નિ ધ ન ૬૮ ક અમ બિગરધ ૭૧ તે એક

અનગ ૭૩ a દુગ્ધુલુવતી ૭૫ a કરે ૭૬ ક એહજ,

૭૭ c સાધુ ૮૦ b વિરદની d. તો હોએ ૮૫ b યાચ ૮૯
b દેવિત ૨૩ a 'કોર્તિ-૯૧ b વપુ ૬' c માન મહા
૯૨ ■ મતિ ' પતિ મ્હે ૨૪ b પાશશતૈ' d 'પતિ' ૯૪
a વીનતી ૧૦૨ d ચિત', ૧૦૬ ■ સુકિત ૧૧૨ d અને
૧૧૮ ■ એહને અ' b પ્રાણાતમ એ મમ્નિસા ૩૧ a વિમુ

અર્થ ૨ નો

૨. c ભિષગ્વા રૂઝ નો ૩. c મહીમા ૪. b દીઠ
૮ c સાહિતિ ૧૪. b આકાશ ૧૫. b પાટથુના ૧૮. b
તે ભુખુઆ લેઈ ૨૦ c બીજા ૨૨ c લેવાન ૨૩ ■ એ
ચિત્ર ૨૪ d સહિત ૨૬. a. એમથુ ૧ ■ યત્ર b તયા
૨ 'દાત્તપ્રતિનિ' ૩૬. c અથુવાઈ ૫થુ ૭. a-b વાસો વસ્ય
કાશ્યામમાર્ગત । ૪૭ a એહ મ્હે જન દુર્જન-તમા d
બ્યોમ્મૂલ-૬૫ યરપૂ એહ ૪૮. a મ્હે જન એ ૫૨ d પ્રવાપ
૨૧ a. મિદ b 'કારકમ્ c તત્ત્રિયાંનમ્'. ૫૭ d અંજસ
૬૦ b દુર્જય ૬૧. c ઉપાધ ૬૪. c બીપુ' ૨૮ a વેષા
b 'સન' । c 'રોલેલા' ૭૦. એનમ ૨૯ c ન ચાત્તમદિત
૩ c પપ્પ ન વા' d 'નાધિપ ૧૨ તતો ઘ'

અર્થ ૩ નો

૧૫. d મંમતિ ૬-૬ ગાથાઓ —

મલમવપુંગલવિદે સયલમ્લેપિદિ ઘઝસી મુચિ' ।

માપાવિમલસદાપો લિયિપલિચલ્લે માજબો ॥

પૂલે ચલ્લપનામા વેચસદાલે મામર્ષ મિદ્રુ ।

ઈસામર્ષ ન વર્ષ લિમિર્ષ દાલે હમત્તાનમ્ ॥

૨૨ d વચ્ચ ૨૫. ■ એહ જાણે ૨૬ a ડગિ ૪૮.

c ૬૪ ૫૬૨૫ તે અ. ૬૧

૪૯મી પછી—તથાહિ ગાયા—

“એહ છે જલે, એ છિ થલે, એ છિ ગિલિવિવલે, એ છિ પાયાલે ॥
વિહ્નુભતીએ સહિદો શિવમધ સિધએ મહમ્માણું.”

૫૦. c. અનુયાતિ. d. વિવેકજય માનું.

અર્ક ૪ થો.

૧. c. રૂપિતિ. ૨. c. ભકિત વૃં. ૪ c. વ્યામમજર્જરતરાં
૬. d. સંઘા. ૧૧. b. મોડુ મંત્રી. ૧૫. c. તીરથ. ૧૯. a.
એક. b. આચમન. ૭. d. સ્ત્યુપાયઃ. ૨૬. b. મોડ મ
પામિશ.—તે પછીનો શ્લોક :—

યુષતિસ્તનમરનાભેર્દેશં દદ્ધા મા ગા મોહાયેશમ્ ।

પતન્માસઘસાદિષિકારં મનસિ ચિવારય ચારંચારમ્ ॥૨॥

૨૭. d. કહે ન. ૩ b. નિ.છોકસ્ય ૩૨. b. સિંધુ. ૩૭.
c. કરંતા બોલું. ૧૭. d. તરસા નિહન્મિ ૪૩. a. એ દુર્જન. ૪૪.
b. શુદ્ધાશયન પ્રતિ. d. ત જાભા. ૧૯ d. તદપિ. ૪૫. d.
સંતોષામૃતિ કરે. ૪. c. સંતોષઃ ૫. d. સ્વૃહાહીનં. ૫૩. c.
લત્ર મનિ. ૭. b. મનસિ વિતૃષ્ણામ્. h નીતિઃ ૫૪. b.
શર્યા (=સરળ્યા). d. લિપિઉ ભામ્. ૮. b. જમયત્નસઃ ૨૪. b.
શુદ્ધિમ્. d. મનિશં તરસા નિહન્મિ. ૫૬. d. મદ્. ૬૧. c.
ધુ-વચન. ૬૨. શામ્ નક્ષત્ર—કડી પૂરી થતાં તથાદિ કયોતિઃ
શાસ્ત્રે—, ૧૧. d. ગૃહમાયાતિ કાર્યકૃત્. ૬૯. c. સંચરે. ૭૦
મી કડી પછી—તથાહિ શકુનાધ્યાયે (પછી શ્લોકો-પછી) इत्यादि.
૭૨ મી કડી પછી—તથાહિ સ્વપ્નાધ્યાયે—૧૪. a. રી. b.
ના । c. ચં. ૭૭. c. સ્મરણ. ૭૯. d. મતિ ૮૦. a. લય-
વિનાશ. ૮૮. d. ફરે. ૮૯. b. ન ચેન. c. ધૃતરાક્ષિત અતિકાપિત.
૯૬. a. સંસાર સાગર. ૯૮. પછી તદેવાહ ને બદલે તથાહિ.
૧૦૨. b. પૂરી.

અર્ક ૫ મો

૧૮ તે મમતિ ૧ ૦ ચુદ્ધ વિજયસદેહ ૨૧ તે પાપર
આગમ ૨૨ ૦ એ ગ્લુ ૭ ૭ બ 'નિષદ્ધિ' ૦ 'સ્પૃણન્કુ' ૨૫
આ કડીના "કાતિ" થી સા ૧૫૫૩ વાળી પ્રતિની નમ્લ શરૂ થાય છે
લાસુધીમા રા અગ્નિનાલ જુ જનીની આ ૧૬૧૮ વાળી પ્રતિની
નકનના પાહાન્તરો નોધ્યા છે બન્ને મળાને એક આખી પ્રતિ રા
જનીએ તૈયાર કરી છે ૨૬ ૦ પુનારિ પુનાર ૩૧ ૦
'રહિત ૩૨ તે બજ વિગયા મહોધિતીર ૩૩ તે પુરુહતા ૩૫
■ પારખ્ય યોધ ૩૬ ૦ અજમતિ ૪૩ ય સત્ય ૦ દારજ
કારજ ૪૪ મી પછી-તથાદિ નોતિશાસ્ત્રે—૫ ■ 'નમારયસ્યેષ
૧૧ ૦-૮ ક્રુણાચ્છેષ શશુશેષમમ શેષ ન કારયેત્ ૪૮
d. ૮ અમ સગિયા મજ ૫૩ ૭ વની દીન વાણી ૫૮ ૦
વિધુની ૫૯ ૭ જનર ચડ્યુ ૫૮ મી પછી-તથાદિ
યૈષકશાસ્ત્રે—

યસ્યાદૌ વુદયતે ચૈવ યાતિસાર ઉવરસ્તયા ।

તેમ મૃત્યોર્થશ યાતિ સિદ્ધિ ગચ્છતિ (?ને) દારુણ ॥

૬૨ ૭ દ મોકની, બજુધ સરસ્વતી ૩ તે ત્યજ્યા
૬૭ ૦ નિાવિ ૬૬ ૭ મંમતિ બો.૧-આ ૨૮ પછી ડગલ
૨૦ તે જ ૭૨ ૦ ચિત ૧૧ ષ્ઠોત્પાત ૭૫ ૦-તે સન્ત-
સેવિત ૭૭ તે 'મંગ પામિયુ ૪ ૭ વિમાશિન ૦ રતે
૭૬ ૦ કૃતધન ૮૦ ૭ મ.૨-આ કડી પછી તથાદિ—૫. તે
શુન વાકાંશ ૮૭ ૭ અરયાન પામસિ તે દુખિત બાવ
૮૮ પડી યત — ૩૩ a પ્રમથગ્યજરા ૭ 'વ્યસ્ત'

અર્ક ૬ મો

૩ ૭ શાખાદિક ૪ ૦ 'મરિસ ૧૦ ૭ 'સ મામ

परिशिष्ट २ नं०

अङ्कवार संस्कृत श्लोकोनी सूची

अङ्क १ ले।

क्रमाङ्क	श्लोक	मूलाङ्क	कोना	कवी प्रतिभा	पृष्ठ
१.	श्रीमन्नारायणं देवं	१	कविना	अधीमा	१
२.	प्रबोधचन्द्रोदय-	२	"	"	"
३.	तथापि अर्घवितेसो	४	प्रधीर्षु	अ-क	"
४.	संस्कृतेन हि	४	कविना	अ-क	"
५.	मध्याह्नार्कमरीचिका-	१	प्र. च. ना.	"	२
६.	अन्तर्नाडीनियमित-	२	"	"	"
७.	*उत्तुङ्गपोषरकुच-	१०	"	...	६
८.	रम्य हर्म्यतलं	१२	"	अ-क	"
९.	*अपि यदि विशिखा	१३	"	...	७
१०.	अहल्यायै जारः	१४	"	अ-क	८
११.	अहिंसा कैव	१५	"	"	"
१२.	प्रभवति मनसि	११	"	"	"
१३.	विश्वामित्रपराशर-	१	प्रधीर्षु ^१	"	८
१४.	सन्तु विलोकन-	१६	प्र. च. ना.	"	९
१५.	निःसङ्गता मुक्तिपद	२	प्रधीर्षु ^२	"	"
१६.	*सम्भूतः प्रथम-	१७	प्र. च. ना.	...	"
१७.	एकामिपप्रभवमेव	१८	"	अ-क	१०

* आ निधानीवाणा श्लोको कोष्ठ पञ्च प्रतिभा नथी; ते न० २ पक्षे स्थाने प्रबोधचन्द्रोदय नाटकमांथी विभेयां छे. १. अर्धहरि शृङ्गारशतक. २. विष्णुपुराण.

૧૮. પુનઃ સદ્ગત્તમુ-	૧૯	મ. ચ. ના.	બી-૬	૧૧
૧૯. *સદ્ગત્તમલિનયમ-	૨૧	"	...	"
૨૦. ગુરોરપ્યવલિપ્તસ્ય ^૩	૨૨	"	બી-૬	૧૨
૨૧. રાગાદિભિઃ સરસ-	૨૩	"	"	"
૨૨. અસાધદ્વારપરે-	૨૪	"	"	"
૨૩. *સતતપૃતિરપ્યુષ્ઠિઃ	૨૫	"	...	૧૩
૨૪. *પક્વોઽપિ ઘટુધા	૨૬	"	...	૧૪
૨૫. જાતોઽહં જનકો	૨૭	"	બી-૬	"
૨૬. માનિન્યાધિરવિમ-	૨૮	"	"	૧૫
૨૭. ઘટ્વૈકો ઘટુધા વિભજ્ય	૨૯	"	"	૧૬

અર્થ ૨ જો

૨૮. યેશ્યાયેશમસુ સીધુ-	૧	મ. ચ. ના.	બી-૬	૧૭
૨૯. *નૈયાધ્યાયિ ગુરોર્મતં	૨	"	...	૧૮
૩૦. *પ્રત્યક્ષાદિપ્રમાસિદ્ધ-	૩	"	...	"
૩૧. *ગદ્ગાતોરતરદ્ગ-	૪	"	...	"
૩૨. *મૃદયિન્દુલાઙ્ગિત-	૫	"	...	૧૯
૩૩. ગૃહિણ્યો ન ગૃહે	૬	પ્રકીર્ણ ^૪	બી-૬	૨૦
૩૪. અતિયિર્યસ્ય ભગ્નાશો	૭	" ^૫	"	"
૩૫. *ગૌડં રાષ્ટ્રમનુષ્ઠમં	૮	મ. ચ. ના.	...	"
૩૬. *નાસ્માર્કં જનનો	૯	"	...	૨૧
૩૭. *સદનમુપગતોઽહં	૧૦	"	...	"
૩૮. *અરે ક ઇષ વાસવઃ	૧૧	"	...	"
૩૯. *ધિયા પ્રયોધોદય-	૧૨	"	...	૨૨

૩. આ શ્લોક મહાભારત-શ્લોકગર્વભાનો છે; મ. ચ. નાટક-માં પૌરાણિક તરીકે લીધો છે. ૪. પ્રદ્વાદસંહિતા. ૫. મહાભારત.

४०. परमविदुषां पर्य	१३	प्र. च. ना.	७-६	२२
४१. *यस्य हस्तौ च	१४	"	...	"
४२. अशनं घसनं	२	प्रकीर्ण ^६	७-६	"
४३. *आत्मास्ति देह-	१६	प्र. च. ना.	...	२३
४४. यन्नास्त्येष तदस्ति	१७	"	७(सूयित)	"
४५. तुल्यत्वे वपुषां	१८	"	"	"
४६. *स्वर्गः कर्तृक्रिया-	१९	"	...	२४
४७. *निहतस्य पशोः	२०	"	...	"
४८. मृतानामपि	२१	"	७-६	२४
४९. कालिङ्गन भुज-	२२	"	"	"
५०. विपाकदारुणो	२७	"	"	२५
५१. धाता विश्वविमृष्टि-	२८	"	"	२६
५२. अन्धीकरोमि	२९	"	"	"
५३. त्वाण्टं वृत्रमघातयत्	३१	"	७(सूयित)	"
५४. केयं माता पिशाची	३३	"	७	२७
५५. सपार्थिपार्थिवान्	३	प्रकीर्ण ^७	७-६	"
५६. क्षेत्रग्रामवनादि-	३३	प्र. च. ना.	"	"
५७. *प्रतिकूलामकुलजां	३८	"	...	२८

अर्द्ध ३ ले

५८. मुक्तातङ्कुरङ्ग-	१	प्र. च. ना.	७-६	२९
५९. *मामनालोफ्य	२	"	...	"
६०. नीधाराङ्कित-	३	"	...	३०
६१. देवो जीर्जनका-	४	"	७-६	"
६२. तथा पापण्डभिः	१	प्रकीर्ण ^८	"	३१

६३. मलमयपुग्गल-	६	प्र. च. ना.	७-६	३१
६४. वूले चलणपणामो	६	"	"	"
६५. साक्षात्क्षणहायिण-	८	"	७(सुयित)	३२
६६. अनरास्थिमाला-	१२	"	"	३३
६७. मस्तिष्कान्ध-	१३	"	७(सुयित)	"
६८. रण्डाः पीनपयोधराः	१८	"	"	३४
६९. अवानुविजित-	२२	"	"	३५
७०. विषाधरी वाय	२३	"	"	"
७१. णत्थि जले णत्थि	२४	"	"	"
७२. णत्थि जले णत्थि	२५	"	७-६	३६
७३. मूलं देवी सिद्धये	२६	"	"	"

अर्ध ४ थे

७४. घोरां नरकपाल-	१	प्र. च. ना.	७(सुयित)	३७
७५. भूमभूमिपरि-	४	"	७-६	"
७६. शान्तेऽनन्तमहिम्नि	६	"	"	३८
७७. अमुच्य संसार-	७	"	"	"
७८. कान्तेत्युत्पल-	८	"	"	४०
७९. अमेध्यपूर्णं कृमि-	९	प्रकीर्ण	"	"
८०. स्तनो मांसग्रन्थी	१६	" १०	"	"
८१. युवतिस्तन-	२	" ११	"	"
८२. यस्य स्त्री तस्य	३	" १२	"	४१
८३. सोऽहं प्रकीर्णः	१४	प्र. च. ना.	"	"
८४. कुन्दे स्मेरमुखाव-	१८	"	"	४२
८५. तं पापकारिण-	१७	"	"	"

८. २३भाशुके-आश्विन. १०. लार्हदि वै. सतक. ११. अर्ध-
भा-जरी. १२. योगवासिष्ठ रामायण.

८६. फलं स्वेच्छालभ्यं	१९	प्र. च. ना.	७५-६	४२
८७. सन्तोषो हि परं	४	प्रकीर्ण ^{१२}	"	४३
८८. न तथा भाति	५	" ^{१२}	"	"
८९. असन्तुष्टः सकृत्	६	" ^{१३}	"	"
९०. मूढ जहोहि-	...	" ^{११}	"	४४
९१. अर्थमनर्थ-	७	" ^{११}	"	"
९२. सुखमैन्द्रियकं	८	" ^{१३}	"	"
९३. नानामुखं	२४	प्र. च. ना.	"	"
९४. स्वीयान् भटान्	९	प्रकीर्ण ^१	७५	"
९५. येषां गमे नघम-	१०	" ^{१४}	७५-६	४५
९६. सव्ययन्तां कुम्भ-	२५	प्र. च. ना.	७५(सुगित)	"
९७. यः स्मरेत् तुलसीं	११	प्रकीर्ण ^१	७५-६	"
९८. दक्षिणाध्वनितः	१२	प्रकीर्ण ^{१५}	७५-६	४६
९९. चक्रधाकभरद्वाज-	१३	" ^{१५}	"	"
१००. मघं मासं मधुच्छत्रं	१	" ^{१५}	अधीमा	"
१०१. अभिद्रवन्ति यं	...	" ^{१५}	७५-६	"
१०२. रक्ताम्बरधरां	१४	" ^{१५}	"	"
१०३. सैषान्तर्दधती	२९	प्र. च. ना.	"	४७
१०४. पयदेवःपुराविद्भिः	३०	"	७५	"
१०५. श्रीकृष्ण केशव	९९	६विने	अधीमा	४८

—३३३—

अङ्क ५ मे।

१०६. निर्दहति कुल-	१	प्र. च. ना.	७५(सुगित)	५०
१०७. निकृन्ततीष-	३	"	"	"
१०८. यदप्यभ्युदयः	४	"	"	५१

१३. श्रीमद्भागवत. १४. ज्योतिःशास्त्र. १५. शकुनाध्याय.
१६. स्वभाष्याय.

१०६. *विष्णोरायतना-	६	प्र. च. ना.	...	५१,
११०. पुष्पैरपि न	१	प्रतीर्षु ^{१७}	अ-६	५२
१११. वेदोपवेदाङ्ग-	६	प्र. च. ना.	अ(सूचित)	...
११२. साहस्यन्याय-	७	"	अ-६	५३
११३. समानान्वयजातानां	८	"	"	"
११४. ज्योतिः शान्तमनस्त-	९	"	"	"
११५. बहुलदधिरतोयाः	१०	"	अ(सूचित)	५४
११६. भीठः पलायमानोऽपि	२	प्रतीर्षु ^{१८}	अ-६	५५
११७. अनादरपरो	११	प्र. च. ना.	"	५६
११८. यस्यादौ दृश्यते	...	प्रतीर्षु ^{१९}	६ परि. १६	
११९. स्वप्नेऽपि देवि	१३	प्र. च. ना.	अ-६	५७
१२०. भूत्वा कल्पशता-	१४	"	"	"
१२१. एकमेव सदा	१५	"	अ(सूचित)	५८
१२२. लोममूलानि	३	प्रतीर्षु	अ-६	५८
१२३. मार्जारभक्षिते	२०	प्र. च. ना.	"	"
१२४. शत्रुर्भक्षित	२१	"	अ(सूचित)	५९
१२५. निरन्तराभ्यास-	२६	"	"	"
१२६. अकाण्डपात-	२९	"	अ-६	"
१२७. अप्येतद्वारितं	३०	"	अ(सूचित)	"
१२८. नित्य स्मरन्	३१	"	अ-६	६०
१२९. सखांशुचिनिधानस्य	४	प्रतीर्षु	"	"
१३०. यदि नाम शरीरस्य	५	" ^{२०}	"	"
१३१. त्रियो ज्वालालोलाः	२४	प्र. च. ना.	अ-६	६१
१३२. नार्यस्ता नव-	३२	"	अ(सूचित)	"
१३३. त्वत्सद्गाच्छाश्वतो-	३३	"	अ-६	६२

१७. महाभारत. १८. नीतिसात्र १९. वैद्यसात्र.
२०. महाभारत.

अङ्क ६ द्वि

१३४. असतां निग्रहो	२	प्र. च. ना.	अ(अयित)	६३
१३५. नित्यानित्यविचार-	३	"	अ-३	६४
१३६. *स नरकादिषु	४	"	...	"
१३७. *शब्दानेषु शृणोति	५	"	...	"
१३८. *कनकसिकतिल-	६	"	...	"
१३९. *भवसागरतारणाय	७	"	...	६५
१४०. नात्मज्ञस्यैषः	१	प्रतीत्यु ^{२१}	३	"
१४१. ये केचन जगद्-	२	" ^{२१}	"	"
१४२. प्रथममन्त्रक्रिया-	३	" ^{२१}	"	"
१४३. सर्वेच्छाजाल-	४	" ^{२१}	"	"
१४४. तीर्णाः क्लेशमहोर्मयः	८	प्र. च. ना.	...	६६
१४५. *धाहोर्ममा दलित-	९	"	...	"
१४६. लघुत्वेऽपि गुणी	५	प्रतीत्यु ^{२१}	३	६७
१४७. *अनुग्रहविधौ	११	प्र. च. ना.	...	"
१४८. *नीताभ्यमूनि	१२	"	...	६८
१४९. शून्याया यदि चैक-	६	प्रतीत्यु ^{२१}	३	"
१५०. *यस्माद्विश्व-	१४	प्र. च. ना.	...	"
१५१. *पुमानकर्ता	१२	"	...	६९
१५२. *स्वभावलीनानि	१७	"	...	"
१५३. *विभिद्य कर्मा-	१८	"	...	"
१५४. अधमा घन-	७	प्रतीत्यु ^{२१}	३	७०
१५५. *काचिद्विश्वविशेष-	१९	प्र. च. ना.	...	"
१५६. ज्योतिः शान्तं	२३	"	३	७१
१५७. *धाहोर्ममा दलित-	२४	"	...	"

૧૫૮. *તાનદં દ્વિપતઃ

(ગીતાને) ૮

		પ્ર. સ્વ. ના.	...	૭૧
૧૫૯. અસૌ ત્યદન્યો	૨૨	"	૬	૭૨
૧૬૦. *અષ્ઠિહ્નસ્ય	૨૬	"	...	"
૧૬૧. તત્તદ્રૂપતયા	૯	પ્રકીર્ણ	૬	"
૧૬૨. કિઘ્યાપ્તં કિમપો-	૨૯	પ્ર. સ્વ. ના.	"	૭૩
૧૬૩. મોહાન્ધકાર-	૩૦	"	"	"
૧૬૪. પર્જન્યોઽસ્મિન્	૩૪	"	"	૭૪
૧૬૫. લીલાતનું ચિદ્રતિ	૭૨	પ્રકીર્ણ	૨૫-૬	"
૧૬૬. મારદેન પુરા	૧૦	"	૬	"
૧૬૭. કુલં પવિત્રં	૧૧	"	"	૭૫
૧૬૮. મૃનાતિરિતં	૮૨	હવિને	૨૫-૬	"

—હવિના ૫, પ્રકીર્ણ ૪૩ અને પ્રયોગપદ્ધતોદય-૧૨૦.

પરિશિષ્ટ ૩ નું

શબ્દકોશ

[આ નીચે પ્રબોધપ્રકાશમા આવતા ઉપયોગી શબ્દોની સાર્થ નોંધ કરવામાં આવી છે. પ્રત્યેક શબ્દ પાસે આપેલા આંકમાંનો હેલો આક પ્રબોધપ્રકાશના અર્કની મૂખ્યા બતાવવા છે, જ્યારે પછીનો આંક તે તે અર્ક માટેની કડીની સૂખ્યા બતાવવા છે.]

અગાલિ [અગાલ (મં. અકાલ) + ઇ (સાતમીનો પ્રત્યય)]
અકાળે; ૧-૫૩.

અછછ [વર્તમાનકાળ તૂ. પુ. (મં. આસ્તે)] છે; ૨-૫૭.

અછતા [અછતગિં (સં. અનસત) ને નરજતિ પ્ર. બહુ. નો આ લાગતા] નથી તેવા; ૪-૩૩.

અજળે [પ્રા. (સં. આર્ધ)] મહાનુભાવ. ૧-૪.

અણુસર [મૂળ આગાર્થ દિ. પુ. એક વચનના હિ અપ પ્રત્યયમાથી ઇ અને પછી તેનો લોપ થયે] અનુસર, અનુયાયી થા; ૩-૨૬.

અણુસરૂં [વર્ત. પ્ર. પુ. એક અપભ્રંશનો ઉં મળતા] અનુસરૂં, અનુગામી થઈ. ૨-૭૧.

અન્તરિ [સં. અન્તરૂ (અવ્યય) + ઇ (સપ્તમીનો)] અન્તરિક્ષમા આકાશમા, એકાન્તમા; ૧-૧૨.

અમરિખ [સં. અમર્ષ] ક્રોધ; ૨-૨.

અમ્મ [મં. આમ્ર] આબાનું વૃક્ષ. ૧-૫૨

અયાણુ [મં. અણાન (વિશે.) પ્રાકૃતમાં અનઆણુ થઈ.] અણાની; ૬-૫૧.

અરાતિ [સં.] શત્રુ ૧-૧૦૫.

અશ્યા [સં. કદશ] આવા પ્રકારના (પ્ર. બહુ.) ૨-૪.

અસમ્ભાવિ [સં. અસમ્ભાવ્ય] ન મમ્ભાવી શકે તેવું; અહો ન કળી શકાય તેવું; ૧-૩૭.

આં - [મધ્ય. ગૂજ. નો તૃતીયાનો પ્રત્યય] ઇચ્છાં = ઇચ્છ વડે; ૬-૩૧. ત્વરાં હિતાવળે ૬-૫૨; -પ્રથમા બહુ. નો પ્રત્યય પાછદલાં. ૫-૨૯;

આધ [મં. આયુષ] આયુ; ૧-૨૯, ૧-૫૩.

આધસ [મં. આદેશ] હુકમ, રમ; ૨-૮૨. (પ્રા. આમમ).

આધેષ [મં. આદોષ] આળ, આરોપ; ૧-૨૬.

આગધ [મધ્ય. ગૂજ. આગ (સં. અગ્ર) x ધ (સપ્તમીનો પ્રત્યય)] પૂર્વે, પહેલા; ૪-૩૫.

અધકેરુ [ઝં. અધિકતર + ક] વધારે; ૪-૫૨

આમય [મં.] રોગ; ૧-૩૧

આમલાં વાકી ગતિ, આમળા; ૧-૮૪

આરીસધ [આરીસઅ (સં. આદર્શ + ક) + ધ] અરીસામાં, દર્પણમાં; ૫-૮૮.

આરેણી [મં. આરણ્યક] જર્જુલનો ઘેડો, સિકારી ઘેડો; ૫-૨૨

આલસ [સં. આલસ્ય] આળસ; ૧-૧૨૦.

આલિ આળ, જૂડો આરોપ; ૬-૪૭.

આવટયાં [સં. આવર્તિતાનિ] નો વિનાશ કર્યો, નષ્ટ કર્યો; ૨-૭૩

આશિખા [મં. આશિષ્] આશીર્વાદ; ૨-૫૨.

આશી " " ૬-૭૧

ઇજુધ [મં. અનેન] એણે; ૧-૯૩.

ઇહકાર [મં. અહકાર] આ નાટકમાં અહકાર નામક પાત્ર માટે ઇહકાર પ્રયોગયો છે; અહમ્બાવ; ૧-૮૮ વગેરે.

ઇહિ [મં. ઇહ + ઇ (મધ્ય. ગૂજ. નો સપ્તમીનો)] અહો; ૬-૮

ઇહિનિશ [ઇહનિશ (મં. અહર્નિશમ) + ઇ (સપ્તમીનો)] અહર્નિશ, દિનરાત; ૧-૧૯, ૧-૩૧.

- ઉચ્છકા [સં. ઉત્સુકા-નારીગતિ] આતુરતાવાળી; ૫-૨૪.
- ઉપાધ [સં. ઉપાય] ઉપાય; ૧-૨૬.
- ઉપાશીધ [સં. ઉપ + આસ + ઈધ (મૂળ કર્મણિના ય બિપરથી)]
ઉપાસના કરિયે; ૧-૭.
- ઉપજશય [મં. ઉત્પત્તયતે] બિપજશે; ૧-૮૨.
- ઉકેરાંદી ઉકેરાંદી, જેના રોમાગ્ન્ય ખડા થઈ ગયા છે, તેવી;
૩-૧૪.
- ઉલખીધ [મં. અલ + લક્ષ-ઓળખવું.]
- ઉલેજય [સં. ઉલ્લેજયતિ] ઉલ્લેગ કરે; ૨-૬૧.
- ઉપધ [સં. ઔપધ] ઓસડ; ૩-૪૧.
- એરુ [સ. તુલનાત્મક 'તર' પ્રત્યય]; ૪-૫૨.
- એઆણુ ૨-૨૬ જુઓ અથાણુ.
- એવ [સં.] નક્કી; ૪-૨૪.
- એઆણુ ૨-૩૧ } જુઓ અથાણુ.
એયાણુ ૬-૬૫ }
- કન્ત [સં. કાન્ત] ધણી, ૧-૬૦.
- કન્ધ [મં. રકન્ધ] ખાધ; ખભો; ૫-૩૧.
- કરિ [સં. કરોતિ] ગણે; ૨-૫.
- કરોસ [સં. કરિષ્યામિ (મધ્ય મૂળ.મા પ્રથમ પુરુષમા "કરીસ-કરીસ" સાથોસાથ આ ૩૫ પણુ પ્રચારમા છે.)]
કરીશ; ૧-૨૨.
- કલહું [મં. કલહ+ક] કળિયો; ૨-૨.
- કલુંડું " " ૪-૫૨.
- કલું [સં. કલ્યામિ] કહું; ૨-૫૭
- કલું [સં. કલિત + ક] કલો; ૪-૧૬
- કનૈધ કને, નજીક; ૬-૧૨

- કાંઈ શા માટે? ૫-૧૪; ૫-૧૦, ૧-૧૪.
- કાજિ [મં. કાર્ય, ગ્રા. કજ્જ+ક] કાજે, માટે; ૨-૧૧, ૨-૮૨
- કાધર [મં. કાતર] બાવલો; ૫-૩૦
- કાચિ 'બ'નો મધ્ય ગૂજ. માં 'ચ' થવાના વલણે. (જુઓ કાજિ); ૨-૨૦.
- કિઉ [મં. કૃત+ક:] કયો; ૩-૨૨; ૩-૩૮.
- કિહિ [મં. કથયતિ, અપ. કહધ] કહે; ૪-૧૪.
- કિયા બહુ-વચન (જુઓ કિઉ); ૫-૩૪.
- કિશાઈ [મં. કીદશ] કેવી રીતે; ૧-૮૧.
- કુલખરપણ કુલનારાક; ૨-૩૩.
- કેહા કિયા (વિશે.), કેહું-કિયું; ૨-૪૧.
- કેટ [મં.] કીટ્ટા; ૨-૪૫
- કોટપડ [મં. કોટપડ] ધનુષ, કામડું; ૫-૧૨.
- કેફિ [મં. કટી] કેફ; ૪-૮૫
- કોપતિ [મં સતી સખમીનો પ્રયોગ] કોપતા હતા; ૪-૮૬.
- ખડી ઘણીનઈ [મૂલ અર્થમાં ઘોળ ઘોળા સખવું. તે જપરથી લક્ષ્યાર્થ—૨૫૪ રીતે ફેલવું] —૨૫૪ સ્વરૂપમાં જણાવી; ૩-૪૮
- ખણ [સ. ક્ષણ] ૫ળ; ૧-૧૪
- ખણી [મં. ખલ + મં. જ. ડ. નો ધ) ખોલીને; ૨-૧૦.
- ખઈ [મં. ખાદિત + ધ] ખાધેલું ૩-૪૦
- ખમણા જન; ૨-૧૧.
- નિ [મં. સિનિ] પૃથ્વી; ૧-૭૬
- નિ (૧) [મં. સિપ્ર] જનાવગિયાં, પ્રતિદૂગ; ૫-૧૭.
- નિ [મં.] મહેસો, રૂદેસો; ૧-૧૭.
- નિ [સં. ગિરતિ] ગયા વન; ૧-૧૮
- ગરડપણિ —૫૧૫ખમા; ૫-૫૨

ગંધિયઉ	ગાંભીયો, હરાબીયો. ૫-૪૧
ગાઅન્તિ	[વર્તમાનકૃદન્ત] ગાતૂં; ૧-૨૧; [ઝાહો 'ગાય' ના અર્થમાં].
ચાટૂટિ	[ચહટ (મં. ચત્વરક) +ષ] ચોટામાં; ૬-૩૦.
ચારિ	કાળિયા બરોબર; ૨-૭૪, ૫-૨૧.
ચાહિ	ચાહે; ૬-૧૩, ૬-૬૪.
ચુવીસ	[મં. ચત્વારિંશત્] ચોવીસ, ૩-૧૯.
છણાઇ	છાડે, લાગ કરે; ૪-૮૫.
છાડવશું	[તદન અર્વાચીન ભવિષ્ય કાળ. પ્ર. પુ. બહુવચનનું ૩૫.] મુક્તિ કરાવીશું; ૧-૯૩.
જતન	[મં. યતન] પ્રયતન; ૪-૫૫.
જમલી	સામે, હોડામાં; ૧-૨૭, સાથે, ૨-૬૯, ૭૦; ૩-૨૫ વગેરે.
જાઈ	[સં. યાદશી] જેવી; ૧-૪.
જાણો	[સં. જ્ઞાત+ક:] જાણ્યો; ૨-૫.
જામણ	[સં. જન્મન] જન્મ. ૧-૧૧૩. (લીંમે આ રાખ્દ હરિલીલા પો. ક. મા પણુ બે ત્રણુ સ્થળે પ્રયોગ્યો છે)
જાં	[સં. યાવત્] ન્યાસૂધી; ૪-૮૭.
જપ	જપ પામવો. જપીજમ્-જતિયે; ૬-૭૭; જપૂં- જતૂં, ૨-૭૬; જપેવા-જતવાને, ૨-૬૧.
જુઆ	જુદા, ૨-૯.
જુહાર	(સલામના અર્થ જેવો પ્રયોગ), યથાયોગ્ય ૬-૨૩.
જુડિ	જુદો; ૨-૪૭.
જુજુઈ	જુદો; ૧-૭૪.
જોએવા	[*ઝોવું હેત્વર્થ-કૃદન્તનો અપ. પ્રલય] જોવા માટે; ૩-૨૨
જોક્ષમ	જોખમ; ૪-૯૬.
ઝિરમ્	ઝરે; ૩-૧૭.

ઝૂઝારિ	[સં. યોઙ્ઠ] યોઙ્ઠ; ૫-૩૯.
ઢાઢું	ઢાઢું; ૧-૭૯, ૧-૮૫.
તરુઆરિ	[સં. કરવાલ પુ.] તવવાર; ૫-૩૦.
તમજય	[સં. તર્જય] છોડી દે; ૧-૪.
તાઈ	તે. ('છ' જ-નિશ્ચયાર્થમા); ૪-૫૪.
તાલાવેલી	ધાલાવેલી, આતુરતા; ૫-૫૨.
તાં	(સં. તાવત) ત્યાગ્રધી; ૪-૮૭.
તાંહિ	ત્યાં; ૫-૫૭.
તિથું	તેણે; ૧-૪૨.
તિખલ	વાઘ-વિશેષ; ૪-૭૧. (૨. જરા જેવું હથિવાર.)
તગમા	[સં. તામ્ર] ત્રાખું; ૨-૧૪.
થમ્મ	[સં. સ્તમ્ભ] થાભણ; ૨-૧૪.
દઘ	[સં. દઘ્ધ] દાઢેલું; ૩-૪૦.
દાધા	[સં. દઘ્ધ+ક] દાઢેલા; ૨-૫૨.
દાહિ	[સં. દાહ+ધ સમ્ભીનો (અપ)] દાહમાં; ૨-૫૨.
દી	[સં. દદાતિ] આપે છે; ૨-૮૨.
દીહધ	[સં. દિવસ+ક] દિવસે (ધ સમ્ભીનો), ૨-૪.
દુરન્ત	[સં.] જેનો અન્ત મુશ્કેલીથી મળે; હુમ્મો; ૩-૩૨.
દેઅતાં	દેતા; ૪-૩૭.
દેઉલિ	[દેઉલ (મં. દેવાલય)+ધ] દેવાલયમાં; ૧-૩૦.
દેઉસ	દર્શિ, ૧-૮૫ (જુવો કરોસ.)
દોઈ	જે; ૧-૭૪.
ધર્મશિલા	દારકામાર્ગ કોઈ ધાર્મિક સ્થળ; સમ્ભવ છે કે શ્રી- દારિકાધીયજ્ઞ મન્દિર; ૧-૩૩.
રિ	[સં.] અગ્ર ભાગમાં, મોખરે; ૧-૧૫.
ધુરિધર	[સં. ધુરન્ધર] ગોવડી, અગ્રણી; ૧-૩૮.
ન	[મં. નવુ કે નુ] ઉત્પ્રેક્ષા કે આકર્ષાના અર્થમાં. ૧-૮૯.

નન્દી	[સં. નાન્દી] નાટકના આરંભનું મર્જલ; ૧-૨૫.
નન્દઇ	નિન્દા કરે; ૧-૮૬.
નહીંતરિ	નહીંતર; એમ ન હોય તો; ૫-૧૨.
નાત્ર	[મં.] અત્ર નહીં, અહીં નહીં; ૬-૬૧.
નાવઇ	[ન+આવઇ] ન આવે; ૪-૩૮.
નિર્જણી	જળમાં વિનાની, વાંઝણી; ૧-૪૨.
નિપાતુ	[સં. નિપાતિત+કઃ] નિપાત્યો, પાડ્યો; ૫-૩૫.
નિશિ	[સં.] નિશામાં, રાત્રિમાં; ૨-૪.
નીગમ્યા	ગાળ્યા; ૬-૨૯.
નીસાણુ	નિશાન, ૨. નગારાના ઘાવ; ૪-૪૭.
ન્યાઇ	[સં. ન્યાય] ન્યાયયુક્ત; ૧-૮૦.
ન્યાતિ	[સં. યાતિ] ન્યાત; ૫-૮૯.
પર	[સં. પ્રકાર] પ્રકારે, પેરે; ૬-૪૦ (પ્રકાર લાગ્યા પછી ઊડી જવા પામ્યો છે.)
પરતપ્તિ	[સં. પ્રત્યક્ષ] પ્રત્યક્ષ (પ્રત્યક્ષ ઇ નો પ્રત્યેષ) ૨-૯.
પરાણી	[મં. પ્રાણીકા] સ્ત્રી મહેમાન; ૬-૩૮.
પરાણુ	[મં. પ્રાણ] જીવ; ૫-૩૦.
પરઇ	૧-૧૦૩ } જીવો પર; પ્રકારે.
પરિ	૧-૧૦૬ }
પરી	૬-૫૦. જીવો પર. આ શબ્દમાં તૃતીયાનો ૩ સામેલ છે; પ્રકારે.
પલ	[સં.] માસ; ૨-૩૧.
પસાઇ	[સં. પ્રસાદ] કૃપા; ૩-૪૧.
પાડૂતી	[મં. પ્રાપ્ત-કા] પહોંચી; ૬-૪૫.
પાઇ	૪-૨૦ { [સં. પાદ] ચરણ.
પાય	૬-૨૩ }
પાઇદલો	[મં. પાદલ+ક+આનિ] સૈનિકો, પાદાઓ; ૫-૨૯.

- પાંધ-પાંહિ [સં. પાંથે] નજીકમાં, ના કરતા, ૧-૬૪, ૪-૫૨.
 પાખે-પાંહિ વિના; ૬-૨૮.
 પાલઈ [મં. પતિ+ક] પાળા સાથે; ૫-૨૯.
 પાલટણાં બદલાવવાના; ૨-૧૫.
 પાલટસિ બદલશે; ૬-૩૮.
 પાવટી [સં. પાટુકા] ચાંખટી; ૨-૧૬.
 પિશી [સં. પ્ર+વિશ્, અપ. પશ્ચ+મ્ (હિ. ફ.) પરથી મધ્ય.
 મૂળ. માં] પ્રવેશ કરી (ચક્રવૃં સાથે મૂળમાં હે. ફ.
 વપરાતું, તેના અવશેષ.) ૨-૨૬.
 પિપ્પત [સં. પિપ્પત] વિદાન; ૧-૧૦૬.
 પુહુતાર-પુતાર } ઘોડેસ્વાર; ૫-૨૯.
 પુન્તાર
 પુહુતા પહોચ્યા; ૪-૭૨. (જુલો પહુતી-અહીં નરમતિ).
 પુહુવિ [પુહુવિ (સં. પૃથિવી) + સાતમીના પ્રત્યયનો અવશિષ્ટ
 અનુનાસિક] પૃથ્વી ઉપર; ૫-૩૧.
 પૈઆલિ [પૈઆલ (સં. પાતાલ)+મ્] પાતાલમાં; ૩-૪૬.
 પ્રણમતિ [સં.] નમે છે; ૨-૬૫.
 પ્રણમીજમ્ [સં. પ્રણમ + અપ. નો કર્મણિ ઇજ્ઞ-તેના ઉપરથી
 ઇજ્ઞ, પછીથી કર્તારે વર્ત. પ્ર. પુ. એક બહુવચન]
 નમિયે; ૧-૧૦.
 પ્રતિપ [સં. પ્રત્યક્ષ] રજર; ૪-૨૨.
 ફાટા ફાટ્યા; ૫-૧૩.
 બહન [સં. ભગિની અપ. બિહિની] બહેન; ૩-૧૩.
 બિહિની " " ૪-૧૩.
 બીહઈ [મં. બિભેતિ] બીહે; ૧-૮૩.
 બોલીમુ બોલીય; ૧-૧૬ [પ્ર. પુ. એકવચન]
 બોલેવું બોલવું; ૨-૩૫ (પ્રત્યય માટે જુલો છપવાં.)

- ભાઈ [સં. ભાઈ] ભાઈ (અનુનાસિક ત્રીજનો), ૧-૫૪.
 ભગિન્નિ ભાગી પડતા, નાશ પામતાં, ૫-૩૨.
 ભણિયું [સં. ભણિતમ્] કહ્યું છે. ૧-૪.
 ભણી પ્રતિ, ૧-૭૮, ૩-૩૪.
 માટે, ને બદલે, ને સ્થાને, ૬-૨૪, ૨૬, ૨૭.
 ભાંચિઉં [સં. ભાન+ક] ભાગી ગયો; ૫-૪૧.
 ભાનું [સં. ભાનું] સૂર્ય, ૪-૪૭.
 ભિખખયા [સં. ભિક્ષુ+ક] ભોક્ષ સાધુ; ૩-૨૬.
 ભિખ્યા [સં. ભિક્ષા] ભીખ; ૨-૫૪.
 ભિન્નતર [મં. આબ્યન્તર] અન્તર; ૪-૬૧.
 ભીકર [સં. ભપકર] ભપકું, ૪-૮૨.
 ભીતા [સં.] ખીલેલી; ૬-૫૨.
 ભુએ [સં. ભયેન] ભયથી; ૨-૬૮.
 ભુએ „ „ ૩-૪૯.
 મઝ ૬-૧૯ } મને [અપ મુઝઝ]
 મઝનિ ૬-૪૩ }
 મસવાસી સુહાસિની નારી; ૧-૬૧, ૨-૧૦.
 માંદુધ-માં વિશે, ૩-૪.
 મિરાઈ [મિરા (મં. મિપ)+ઇ] બદાને; ૧-૧૧
 મુ [મં. મુપ્પ] મોઢ, ૪-૭.
 મૂં [સં. અસ્મદ્] હું; ૧-૬૪.
 મેગલ [મં. મદગલ] મેગલ, હાથી; ૪-૭૨
 ય [ઇ] (પ્રત્યય) વધારાનો પ્રત્યય, ૫-૭૨.
 યકા [મં. યકા] જૂ; ૫-૭૦.
 યિશુ [સં. યાદશ] જોવા; ૧-૪૯, ૬-૫.
 યિશ્યાં - જોવા: ૨-૧૪.

ચીપ	-ચીપતાં [મં. ણિ] જીતતાં; ૪-૧૨. -ચીપૂં „ જીતું; ૪-૧૨. -ચીપેવા „ જીતવા; ૪-૧૦, ૨-૮૨.
ચીવ	[સં. જીવ] જીવાત્મા; ૧-૧૦૨.
ચીવન	[મં. જીવન] જીવતર; ૪-૬૫.
ચીવતાં	જીવતા; ૧-૫૨.
ચીવિત	[મં. જીવિત] જીવનર; ૧-૩૫.
ચીવી	[મં. જીવિતા] જીવી; ૪-૭
ચુગદીશ્વરી	[સં. જગદીશ્વરી] જગદમ્બા; ૧-૧૨.
ચેહ	[મં. યઃ] જે; ૧-૫૪.
ચોતિકજાણુ	[ચોતિક (મં. જ્યોતિસ્-નક્ષત્રો) + જાણુ. (મં. ય.) જ્યોતિષી; ૪-૬૨.
રક્ષીઆધિતિ (વિ.)	આનન્દયુક્ત; ૨-૧૩, ૧-૧૨૧.
રક્ષણુ	[સં. રક્ષક] રક્ષનાગ; ૬-૬.
રાઉત	[મ. રાજપુત્ર] રાજા; ૨-૭૬.
રાતૂંબર	[મ. રક્તામ્બર] લાલ વસ્ત્ર; ૪-૭૩. (બહુત્રીહિ તરીકે) લાલ વસ્ત્રવાળી સ્ત્રી.
રાવ	રિચાદ; ૨-૫૮.
રિહધ	[મં. રક્ષિત] રૂઢે; અહીં કને-નજીકના અર્થમાં ૫૧ બન્ધ બેસે છે, ૧-૨૪.
રેશિ	[અપ. પ્રત્યય] માટે; ૩-૬.
રોશિ	[રોસ (મં. રોપ) + ઇ-ઇના યોગે રાકાર] રોપે; ૨-૭૩
લખ્ય	[સં. લક્ષ્મ] લાખ; ૫-૫૪
લીણુ	[મં. લીન] મમ, હૂબેવ; ૫-૩૪
લેશમ	લેશે; ૧-૮૨
વણી	મળ થઈ; ૫-૫૮
વનીતા	[સં. અપનીતા] લઈ જવાઈ; ૩-૧૦

વધણ	[સં. વચન] વેણ, ૫-૪૬
”	[સં. વદન] ગુણ, ૧-૧૦૮
વરખતિ	(સતી સખખી) વરસતે; ૪-૮૯.
વરાક	[સં. ક્ષુલ્લક] બાપડો, બિચારો; ૪-૩૨.
વલી	[સં.] કરચલી, ૨-૨૧.
વલીચ	[સં. વપ્ + અપ. નો સ. શૂ કૃ. ઇઅ] ફરીતે. ૨-૫૯.
વશિ	[સ. વશ + મધ્ય. ગૂજ. નો ઇ] વશમાં, તાબામાં; ૧-૬૯.

વરુણાચ્ચરી (૧) ૪-૭૭.

વહ્ની ગર્ધ	ચાલી ગર્ધ, વણી ગર્ધ, ૫-૫૭
વાદલ	[સં. વાદલ] વાદળ, ૫-૭૩.
વાહર્ધ	[સં. વહતિ] વહે છે, ૫-૩૦.
વિગૂલુ	[મં. વિગત+ક] વ્યભિચાર કર્યો, ૧-૫૫
વિહિવાર	[સ. વ્યવહાર] વેવાર, ૫-૪૬.
વિરી	[સ. વેરિન] દુશ્મન, ૪-૨૭
શર્ધ	[સ. સિંહ] સિંહ, ૫-૨૦.
શશિહર	[સ. શશધર] ચન્દ્ર, ૫-૧૩.
શાયન	[સ. શયન] પથારી, ૪-૪૪
શિત્ર	[સ. શત્રુ] દુશ્મન, ૪-૮૧.
શિર્ધ	જીવો શર્ધ, ૪-૭
શીદાશધ	[સ. અન + શદ્] પીડારો, ૩-૫.
શેન	[મ. સૈન્ય] લશ્કર, ૫-૧૭.
સેવધ	[સ. સેવતે] સેવે, ૨-૫૩
સથલ	[સ. સિથિલ] ઢીલ, ૬-૮.
સત્રાહ	[સ.] બખ્તર; ૫-૩૧.
સપરાણ	તૈવાર, સામદો ૪-૬૩, ૬૭, ૫-૩૦, શ્રેષ્ઠ, ૨-૫૬.
સપત્ર	[સ. સપથ] પ્રતિજ્ઞા, ૨-૩૪.

સભટ	[સં. મુલટ] યોદ્ધા; ૫-૩૧, ૩૫.
સભાવ	[સં. સ્વભાવ] પ્રકૃતિ; ૪-૨૪.
સમન્ધ	[સં. સમ્યન્ધ] સમ્યન્ધ; ૪-૫૧.
સમરસઘ	ખરોખર રીતે; ૧-૧૪.
સમોદ્ધ	[સં. સમૂદ્ધ] સમૂદ્ધ, ૨-૬.
સમ્યક્	[સં.] સારી રીતે, ૧-૩.
સમ્ભાવય	[સં. આત્માર્થ દિ. પુ. એક.] માન; ૬-૨૨.
સરસા	ખૂબ; ૪-૭૬.
સરિમુ	[સં. સદશ] જોડું. ૧-૫૮. -સાથે. ૧-૫૪, ૫૫.
સરીમુ	,, સાથે. ૨-૨૨, ૧-૩૪.
સવાઈલાં	[મં. સવાઈલ + આગિ] નાના નાળાં; ૧-૨૧.
સર્વશ	[સં. મર્વસ્વ] બધું. ૧-૬૮.
સાતમઘ	[સં. મત્યમય] સત્ય૩૫; ૨-૩૩.
સારસી	મત દાધીનો અવાજ; ૪-૭૨.
સાંસદ્ધ	[મં. મમ્ + મદ્] મદન કદે; ૫-૧૩.
સિદ્ધિધ	[મં. મદગ્] રહેજે; ૧-૧૪, ૮૪.
મુદિ	[મં. મપત્તી] ગોઠપ; ૧-૧૦૬.
મુદુખ	[મં. સ્વખ] સ્વાનામા; ૨-૫૬.
મુદ્ધ	[મં. મુદ્ધ] મારે ૧-૭૭.
સોમ	[મ. મૌમ્ય] શાન્ત, માર્ક; ૩-૩૦.
સોદુખ	(જુવો મુદુખ.); ૨-૮૦.
સોદોખું	(જુવો મુદુખ); ૪-૫૦, ૮૬.
સોગન	[સં.] જૈન ૩-૨૪.
સ્મૃતિ	—આ શબ્દ બધેજ સમ્મતિના અર્થમાં પ્રયોગપા છે; ૧-૨૪. [જોનો અનુનામિક સ્મૃતિથી એ અર્થ લેવા સમ્ભવી થકે.]

- °હ છટ્ટીનો પ્રત્યય [સં. ૨૫] ૪-૯૨, ૬-૨૦.
—કવચિત્ પ્રક્ષેપ તરીકે પણ આવે છે.
- હલૂઘ [અપ.] હળવે હળવે; ૧-૪૭.
- હૈયં [સં. હૃદય] હૃદયમા; ૧-૬૫.
- હૈયઃ [સં. હૃદય + ક] હૈયં. [આ શબ્દ અહીં સત્તમીમા પ્રયોગ્યો છે. પ્રત્યય લુપ્ત થયો છે.] ૬-૭૯.
- હાંકાર [સં. આહર્કાર] આહર્કાર; ૨-૨૫.
- ક્ષરયદુ ખરડાયેલો; ૫-૫૯.
- °ક્ષાલણ [સં. ક્ષાલક] ઘોનાર; ૧-૨૨.

